

ŚWIAT

oto wyłania się z ciemności ziemia
oto nastaje pierwszy dzień stworzenia
już światła świtu srebrzą się na rosie
już tchnienie Pana górą się unosi
już barwy trawom wodom i obłokom
przywraca promień spływający błogo
od iskry świtu świat się rozprzestrzenia

Józef Baran *Hymn poranny*, „Sycyna” nr 1–2, 1994

Wstęp. Eksplikacja: Nazwa *świata* i jej znaczenie etymologiczne. Powstanie *świata*. Budowa *świata*: trzy poziomy *świata*; *świat* podziemny i podwodny (*drugi świat*); niebo, piekło, czyściec; oś *świata* i środek *świata*; strony, granice, kształt *świata*; podpora *świata*. Opozycje: *ten świat* : *tamten świat* (*za-światy*); *świat* : dom; *świat* : *Królestwo Boże*; *świat* : więzienie / podziemie/ jaskinia. Jeden *świat*, wiele *światów*? Właściwości, cechy. Władza nad *światem*. Opieka nad *światem*. Przemiany *świata*: wiek złoty w dziejach *świata*; potępienie i zbawienie *świata*; starzenie się *świata*. Proroctwa na temat przyszłości. Koniec *świata*. Oznaki końca. Data końca. Co się zdarzy w momencie końca *świata*. Zdarzenia: *świat* jako obiekt fizyczny; *świat* jako istota żywa; *świat* jak istota myśląca i przeżywająca; *świat* jako obiekt widzenia i poznawania; *świat* jako obserwator, świadek i sędzia. Miejsce życia człowieka, miejsce wędrówki i tułaczki. *Świat* na opak. Ekwiwalencje. Symbole *świata*.

Dokumentacja: Zagadki. Przysłowia. Zamówienia. Modlitwy. Widowiska bożonarodzeniowe. Kolędy. Pieśni wielkopostne. Powinszowania i pieśni wielkanocne. Przemowy weselne. Pieśni weselne. Mowy pogrzebowe. Pieśni pogrzebowe. Pieśni miłosne. Pieśni religijne. Pieśni maryjne i *za Obrazem*. Pieśni o papieżu. Pieśni żołnierskie. Pieśni więzienne. Pieśni górnicze. Przyspiewki. Pieśni żartobliwe. Pieśni sieroce. Pieśni obyczajowe. Pieśni refleksyjne. Pieśni dziadowskie. Listy z nieba. Proroctwa. Mity kosmogoniczne. Opowieści wierzeniowe. Bajki. Opowiadania. Legendy. Podania historyczne. Anegdoty. Zapisy wierzeń. Relacje potoczne. Pisana poezja chłopska. **Bibliografia.**

W polskiej kulturze ludowej obraz *świata* jest „naiwny”, budowany w perspektywie subiektywnej, antropocentrycznej, i różni się od zobiektywizowanego obrazu naukowego. Zarazem w świetle zgromadzonej w naszym *Słowniku* dokumentacji ludowy obraz *świata* jest bardzo silnie wewnętrznie zróżnicowany, ponieważ nawet niespójny. Jest tak z kilku powodów. Z jednej strony mamy do czynienia z obecnością w tej pozornie monolitycznej kulturze kilku modeli *świata* stanowiących refleksy różnych nawarstwiających się na siebie historycznych „formacji kulturowych”; z drugiej zaś strony sam przedmiot postrzegania i konceptualizacji – cała otaczająca człowieka rzeczywistość – jest tak rozległa, że zostaje w ogładzie i językowym ujęciu poddana procedurom ograniczania i modyfikowania perspektyw: wydziela się najpierw to, co istnieje w kręgu najbliższym (domowym) i w sferze prywatnej, potem – w kręgu dalszym (*obcy świat*, *dalekie strony*) i w sferze publicznej (oficjalnej), w kolejności – ujmuje się całą ziemię jako środowisko człowieka, *ten świat* w opozycji do „zaświatów” (nieba, piekła, *tamtego/drugiego świata*). Do tego dochodzi trzeci ważny czynnik różnicujący – różne gatunkowe konwencje przekazu.

Polistadialność kultury ludowej, wielość perspektyw oglądu i profilowanie obrazu świata oraz zróżnicowanie gatunkowe form wyrazu przekładają się na wielość funkcjonujących w tej kulturze wizji świata. Wypunktujmy je krótko na wstępie.

Polska kultura ludowa dziedziczy z głębokiej przeszłości prasłowiańskiej i indoeuropejskiej starszy model mitologiczny. W modelu tym ład świata oparty jest na napięciu między przeciwieństwami światła i ciemności, dobra i zła, życia i śmierci, pierwiastka męskiego i żeńskiego. Dwoistość jest traktowana jako immanentna cecha rzeczywistości, potwierdzona przez system opozycji semiotycznych (językowych i kulturowych) typu góra/dół, jasny/ciemny, bliski/daleki, niebo/ziemia.

Do kosmosu jest odnoszony także podział ról na męskie i żeńskie. Niebo związane z ogniem i słońcem, jest zapładniającym ojcem, zaś ziemia związana z wodą, jest rodzącą matką dla wszystkiego, co żyje. Niebo zapładnia ziemię w czasie deszczu. W zagadce niebo, ziemia, woda, wiatr/powietrze są wobec siebie jak ojciec, matka, syn, córka.

Z tradycyjnego modelu świata, znanego szeroko wielu kulturom, polska kultura ludowa przejmując wyróżnienie trzech poziomów – nieba, ziemi i podziemia, które znajdują symboliczny wyraz w obrazie drzewa, z przypisanymi do poszczególnych części rodzajami bytów (bóstwa i ptaki wysoko, ludzie, zwierzęta, rośliny na ziemi, demony i płazy przyziemne i podziemne); akcentowanie początku i końca świata, wyróżnienie w jego strukturze centrum i osi, granic i stron, wyobrażenia na temat kształtu świata.

W rozumieniu ludowym świat przy całej swojej złożoności jest pewną całością. Świat żyje; ożywa z wiosną, zieleni się i kwieci – jak roślina. Jego symbolicznym przedstawieniem jest żywe i wiecznie odnawiające się drzewo („drzewo kosmiczne”), którego obraz pojawia się zwłaszcza w zagadkach i w kolędach noworocznych (jest też obecny na tradycyjnych wycinankach). Nie tylko rośliny i zwierzęta, ale i ciała niebieskie, ziemia, woda, ogień, wykazują funkcje psychiczne, posiadają czucie i wiedzę w rozmaitych stopniach. Świat współczuje z człowiekiem i jest wrażliwy moralnie na bieg spraw w świecie ludzkim. Weseli się i raduje z dobrego, płacze, żałuje, smuci się, kiedy dzieje się coś złego. Wymierza człowiekowi sprawiedliwość, karze za naruszenie zasad moralnych. Ziemia pochlania złych ludzi, odmawia przyjęcia samobójcy. Ogień i woda nie przyjmują krzywoprzysięcy. Woda współczuje zdradzonej dziewczynie. Piorun razi zabójcę. Niebo płacze nad zabitym Jezusem. Słońce ćmi się na widok grzechu.

Równocześnie polska kultura ludowa jest zdominowana przez przyswojony biblijny, judeochrześcijański model świata, wedle którego świat został stworzony mocą słowa przez Boga (a człowiek – „na obraz i podobieństwo Boga”) i jest przez niego rządzony, zostaje pod jego nieustającą kontrolą i opieką. Znamienne dla tego modelu jest wyraziste moralne wartościowanie postępowania człowieka w kategoriach dobra/zła, które znalazło swoje przedłużenie w chrześcijańskim przeciwstawieniu świata i Królestwa Bożego. W tym obrazie świata obok nieba i ziemi ważne miejsce zajmuje piekło, czyściec i raj.

W ludowych mitach kosmogonicznych znajdujemy jednak elementy, które odbiegają od wersji biblijnej, staro- i nowotestamentowej. Mniej znaczącą modyfikacją (w istocie pozostającą w kręgu apokryfów chrześcijańskich, „Biblii ludowej”) jest przyznanie udziału w tworzeniu świata także Panu Jezusowi i Matce Boskiej, bardziej istotną różnicą jest obecność w kosmogonii ludowej dualistycznej (manchejskiej) idei tworzenia świata przez dwóch kreatorów, Boga i Diabła, czego efektem ma być istnienie w świecie rzeczy kontrastowo różnych wobec rzeczy stworzonych przez Boga. Diabeł naśladowując Boga, powołuje do istnienia rzeczy gorsze, mniej dla człowieka przyjazne, niekiedy wręcz wrogie: Bóg tworzy ziemię, słońce, zwierzęta domowe, kwiaty i zioła; diabeł tworzy kamienie, księżyc, zwierzęta dzikie, rośliny trujące. Ten ludowy dualizm (w przekazach głównie z Polski wschodniej) nie jest symetryczny, bo to Bóg wydaje polecenia Diabłu, który musi spełniać jego wolę.

Na tych obu modelach bazuje i swoiście je przetwarza potoczne rozróżnienie *tego* i *tamtego świata*, tj. świata ziemskiego, który jest wymierny, poznawalny, i pozaziemskich zaświatów, które są niedostępne bliższemu poznaniu. Model świata leżący u podłoża myślenia potocznego, ma podstawy empiryczne, skupiony jest na tym świecie, świecie widzialnym, w odróżnieniu od *tamtego świata*, niedostępnego ludzkiemu widzeniu. Model potoczny ma najsilniejsze zakorzenie w materiale językowym, leksyce i frazeologizmach.

Samo słowo *świat* etymologicznie wywodzi od *światła*, *świecenia*, wiąże się ze *świtem* – w tym sensie światem jest to, co *oświetlone*, więc jasne, widzialne, w opozycji do ciemności, tego, co niedostępne widzeniu i poznaniu. *Świat* jest *biały*, czyli jasny. Wedle sugestii niektórych badaczy taką samą podstawę onomazjologiczną mają wyrazy *świat*, *gwiazda* i *kwiat*, wszystkie związane ze świeceniem, jasnością, bielą.

Relacja człowiek – świat jest w kulturze ludowej niejednoznaczna. O ile mitologiczne i poetyckie widzenie tej relacji zakłada pozostawanie człowieka w bezpośredniej jedności z otaczającą go rzeczywistością, bycie jej integralną częścią – w myśl przysłowia *Świat jak las, człowiek jak liść* – i prowadzi do „kosmizacji” ciała (w zagadkach głowa człowieka to góra, włosy to las, oczy – dwa dołki między pagórkiem-nosem itp.), o tyle w potocznym rozumieniu człowiek jest częścią ze świata wyosobnioną, bo *przychodzi na ten świat* (rodzi się), *przebywa w świecie*, *mieszka na świecie*, *chodzi, wędruje, podróżuje po świecie*, po czym *odchodzi ze tego świata*, *rozstaje się*, *żegna się ze światem* (umiera). Świat jest jego domem (poniekąd tylko gospodą), bo może wyjść z domu w świat i wzbogacony o doświadczenia wrócić ze świata do domu, do siebie – taki scenariusz jest typowy dla ludowych narracji. Człowiek jest obserwatorem świata, doświadcza go, odkrywa, zwiedza, poznaje. Używa świata, może go budować, pogardzać nim, kochać go. Z kolei świat jest obserwatorem i sędzią każdego człowieka.

Ważne miejsce w ludowej aksjosferze zajmują relacje między ludźmi oraz ludźmi i ich żyjącym otoczeniem. Wzorcowy scenariusz zachowań w opowiadaniach o wyprawie bohatera w świat zakłada jego życzliwą i bezinteresowną pomoc okazywaną spotkanym ludziom i zwierzętom. W polskiej kulturze ludowej we wzajemnych stosunkach między ludźmi, między ludźmi i zwierzętami oraz

pewnymi roślinami, w całym świecie istot żywych, w całej przyrodzie, obowiązuje „zasada solidarności z życiem”. Jej jedynym powodem jest wedle badaczy obrona przez zniszczeniem i śmiercią.

Narzędziem, które w istotny sposób przynajmniej do pewnego stopnia porządkuje tę różnorodność, jest gatunkowe zróżnicowanie przekazów, które systematycznie prezentujemy w części dokumentacyjnej wszystkich artykułów hasłowych naszego *Słownika*. Relacje potoczne, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, bajki i mity kosmogoniczne, podania i legendy aitiologiczne, także wiersze poetów chłopskich, pieśni, modlitwy, zamówienia, przysłowia i zagadki – wszystkie te typy ludowych tekstów mają swoistą poetykę w związku z czym zawarty w nich przekaz o świecie jest każdorazowo uwikłany w różne konwencje nadawcze, różne modalności, różne perspektywy i intencje. Najbardziej archaiczne – metaforyczne i poetyckie – wyobrażenia przenosi zagadka, przysłowie jest realistyczne i pouczające, charakter wierzeniowy i objaśniający paradoksy świata mają mity kosmogoniczne, kreatywność i idealizacja znamionuje bajki i baśnie, pod kontrolą „zdrowego rozsądku” pozostają współczesne relacje potoczne.

Najbardziej archaiczny model świata, rekonstruowany przez antropologów kultury na podstawie danych z różnych tradycyjnych kultur, łączy człowieka i świat, kulturę i naturę, doświadczenia empiryczne z wiarą i przekonaniem, ma charakter mitologiczny i poetycki („mitopoetycki” Top Mir 324).

Ogólnokulturowy charakter ma koncepcja trójdzielności świata, podział na niebo–ziemię–podziemie (piekło) El Sac 65–66, Chev Dic 3/227, Tom Drz 67–70, Szyj RS 69. Łączność między nimi jest możliwa za pośrednictwem wszechświatowej kolumny, osi, *axis mundi*, wyznaczającej zarazem środek świata El Sac 74, centrum, pępek (*omfalos*) – miejsce o najwyższej mocy sakralnej, wyznaczone też przez górę, drzewo, kamień, włócznię, miecz, słup – wokół którego rozciąga się „nasz świat” El Sac 65–70, El Trak 361–364, Kemp SInd 87, Tom Drz 71–74 i od którego wyznaczone są strony świata – zwykle cztery. Powszechnym symbolem wszechświata jest drzewo, bo poprzez możliwość odradzania się oznacza żywotność i niezniszczalność kosmosu, a trójdzielna budowa drzewa (korona–pień–korzenie) jest skorelowana z trójpoziomością świata (niebo–ziemia–podziemie); zarazem poszczególne poziomy kosmosu i drzewa są związane z określonymi rodzajami bytów: korona / niebo z bóstwami, duchami i ptactwem, pień / ziemia z człowiekiem i zwierzętami naziemnymi (jelenie, konie, wieńki), korzenie / podziemie z demonami, rybami, węzami, jaszczurkami, żabami Kemp SInd 116, zob. też El Trak 266–268. Fundament świata stanowi hierogamia nieba i ziemi, a znakiem więzi między nimi jest piorun i zapładniający deszcz El Trak 235–238, Mif Tok 1/466, Chev Dic 4/284–288.

Model mitopoetycki obejmuje nie tylko świat materialny, ale też społeczny, wiąże obraz świata fizycznego i przyrodniczego z działalnością człowieka – gospodarczą, społeczną i kulturową. Świat w tym ujęciu jest antropokosmosem. „Wszystko wiąże się w nim ze wszystkim”, w tym myśli o rzeczach z samymi rzeczami, a jedna i ta sama treść może być wyrażana za pomocą różnych kodów – werbalnego, zachowaniowego, przedmiotowego, roślinnego, zwierzęcego Top Mir 404–419.

Ten archaiczny obraz świata i człowieka, oparty na doświadczeniu „naiwnym” i charakterystykach pozytywnych, jest wtórnie organizowany mentalnie w system cech opozycyjnych, które dotyczą przestrzeni (góra–dół, niebo–ziemia, prawy–lewy, wschód–zachód, północ–południe), czasu (dzień–noc, lato–zima), kolorów (biały–czarny, czerwony–czarny), a także relacji natura–kultura, męski–żeński, swój–obcy, bliski–daleki, wewnętrzny–

zewnątrzny, sakralny–świecki. Przez włączenie charakterystyk pozytywnych w złożoną sieć relacji powstają znaki kompleksowe, symbole o zasięgu uniwersalnym. Jednym z najszerzej rozpowszechnionych jest drzewo kosmiczne. Ważny typ związków opiera się na zasadzie hierarchiczności, wyróżniane są „elementy pierwsze” (żywioty), więc ziemia, woda, ogień, powietrze, niekiedy metal, drewno, kamień, które reprezentują całe zespoły zjawisk z nimi powiązanych. Założenie istnienia ekwiwalencji w systemie pozwala ustalać zmitologizowane łańcuchy typu: góra – wschód – słońce – lato – ogień – czerwony – żelazo – jakieś zwierzę – jakaś roślina – jakiś pokarm – jakieś bóstwo – określona grupa społeczna itd. Top Mir 416.

Utrzymanie ładu świata opiera się na obecności sił przeciwstawnych, między którym odbywa się cyklicznie „pojedynek kosmologiczny”, zapewniający światu równowagę, staczany przez gromowładnego boga uranicznego z bóstwem chthoniczno-wodnym, smokiem: ind. *Indra* i *Wrytra*, grec. *Zeus* i *Pyton*, rzym. *Jowisz* i *Dracon*, germ. *Thor* i *Jormungund*, bałt. *Perkunas* i *Velnias*, w mitach starosłowiańskich *Perun* i *Weles* / *Žmij* IvTop Issl 4–179, Kemp SInd 233, 343–344, Szyj RS 59–64.

Model mitopoetycki sięga czasów rewolucji neolitycznej (8–4 tys. lat p.n.e., kiedy na terenach Europy i Bliskiego Wschodu nastąpiło udomowienie zwierząt i dziko rosnących zbóż, przejście od łowiectwa do rolnictwa), powstał przed cywilizacjami Bliskiego Wschodu, Morza Śródziemnego, Indii i Chin, a jego elementy są obecne we współczesnym obrazowaniu poetyckim Top Mir 405, por. El Trak, Chev Dic 4/284–288.

Mitopoetyczny model świata leży u podstaw wielu różnych (zawsze tylko cząstkowych, niepełnych) tekstów kultury. Wyróżnioną pozycję zajmują mity kosmogoniczne i legendy aitiologiczne, w których zawarta jest genetyczna interpretacja rzeczywistości tzn. relacje o powstaniu świata w istocie odpowiadają nie na pytanie „Jak to naprawdę było na początku?” tylko na pytanie „Dlaczego świat, ludzie, zwierzęta, rośliny są takie, jakie są?”. W przekazach mitologicznych zarazem ustanawiane są schematy przestrzenno-czasowe i logiczne, charakterystyki ilościowe i wzorce osobowe, rodzinne, społeczne, także zasady etyki, pozwalające odróżnić to, co dozwolone i zakazane, dobre i złe.

W wielu najstarszych kulturach, na terenie Europy i Azji, Ameryki i Afryki, pojawiają się podobne motywy kosmogoniczne.

Motyw kosmicznego jaja – załazka świata Toporow 1977, s. 132, pojmnowanego jako androgyniczna jedność nieba i ziemi El Sac 239–240, El Trak 397–400, pojawia się w różnych wariantach w wierzeniach afrykańskich PH Afr 333, w mitologii egipskiej, arabskiej, chińskiej i japońskiej, także w mitologii indyjskiej, fińskiej, greckiej, słowiańskiej (zob. niżej). Najstarszym kulturom znany jest również motyw powstania świata w wyniku rozkawałkowania ciała pierwotnego bóstwa (zob. niżej – tradycja chińska, babilońska, egipska, indyjska, skandynawska). Najczęstszym, niemal uniwersalnym mitycznym obrazem początku świata jest pierwotny bezmiar wód, z których w kolejności wyłania się (jest tworzona) ziemia i człowiek (zob. dalej o tradycji fińskiej, babilońskiej, indyjskiej, greckiej, judaistycznej, słowiańskiej).

W innej rozpowszechnionej wersji mitu kosmogonicznego na początku świata umieszczana jest rodząca Ziemia jako Wielka Matka, *Terra Mater* Leem Mit 161, Giey Mit 153–155, Lur Słow 278–279.

Mitom o stworzeniu świata towarzyszą mity o potopie jako kontrolowanym przez bogów powrocie do pierwotnego chaosu i otwieraniu nowej epoki w dziejach świata.

Ludom Ameryki Północnej znany był motyw tworzenia świata przez wyłonienie się wszystkich jego elementów z podziemia, będącego łonem matki-ziemi, gdzie dojrzawały one do dalszego, nowego życia pod słońcem Leem Mit 247. Aztekowie wierzyli, że pierwotna bogini została rozerwana na niebo i ziemię, a z kolejnych elementów jej ciała powstały odpowiednie elementy świata – w ziemskiej części włosy zmieniły się w rośliny, oczy i uszy

w jaskinie i źródła wody, inne części ciała w góry i doliny Leem Mit 29. Świat nie ulega zagładzie tylko dzięki ofercie krwi składanej słońcu – jest ona dla niego drogocennym napojem, dzięki któremu może ono odbywać swą codzienną wędrówkę po niebie Fran Az 193.

W mitologii chińskiej świat urodziła *Kuei-Mu*, czyli Matka Biesów Kün Chin 32. W kosmicznym jaju narodził się jako pierwszy *P'an-ku*, który rozciął je toporem i tak niebo zaczęło oddzielać się od ziemi, a on podtrzymywał obie części, aby niebo nie połączyło się z ziemią w pierwotny chaos. Pierwotne bóstwo *P'an-Ku* umierając nadał kształt światu – jego oddech stał się wiatrem i chmurami, głos – gromem i błyskawicą, lewe oko słońcem, prawe księżycem Kün Chin 34–37.

Wedle wierzeń japońskich niebo i ziemia oraz bóstwa wyłoniły się z jaja Tub Jap 27–28. Świat powstał w wyniku aktu seksualnego pierwszego Męża i Niewiasty. Ziemię wydobył Mąż z wody za pomocą włóczni, a pozostałe elementy świata urodziła bogini. Kolejne elementy świata powstawały z ekskrementów i przedmiotów rzucanych przez Męża uciekającego przed jędzami z Krainy Ciemności, np. mocz przemienia się w szeroką rzekę, grzebieni – w kiełki bambusowe itp. Tub Jap 29–33, Leem Mit 126.

Według wierzeń babilońskich świat powstał w wyniku ofiary złożonej z ciała bóstwa. Praojciec *Apsu* i pramatka *Tiamat* zmieszali swoje wody. Z osadów narodzili się bogowie *Anszar* i *Kiszar*, rodzice *Anu*, który spłodził *Ea*, a ten w kolejności *Marduka* zwanego Wielkim Słońcem. *Marduk* po zwycięskiej walce z *Tiamat* o władzę nad wszechświatem z jej rozplatanego ciała tworzy niebo i ziemię Leem Mit 33.

W wierzeniach arabskich odpowiednikiem kosmicznego jaja jest *Biała Perła* wielkości niebios i ziemi, emanująca białe światło Piw Ar 90. W Arabii wierzono, że koniec świata będzie poprzedzony przez straszne zjawiska w przyrodzie Piw Mit 85–91 i zakończony sądem. Na tym samym obszarze istniały wierzenia, że świat skończy się wtedy, gdy brzuchy byka i wieloryba, podpierające świat, wypełnią się wodą spływającą z ziemi Piw Ar 103. Wedle wierzeń arabskich świat powstał na wezwanie Boga Piw Ar 103.

W egipskim micie heliopolitańskim pierwotny bóg *Re-Atum-Chepri* wypluł *Szu* (Powietrze) i zwmiotował *Tefnut* (Wilgoć), a z nich narodzili się *Geb* (Ziemia) i *Nut* (Niebo) Lip Eg 22–23.

Wedle najstarszych przekazów indyjskich świat został wybudowany przez bogów jako dom lub jeden z bogów wykuł go jako kowal Jak Ind 17. Według późniejszej wersji powstał z pierwiastka żeńskiego – *Somy*, macicznych wód, i męskiego – *Agniego*, ognistej energii. W innych, także późniejszych przekazach, z jaja urodził się *Brahma* (występujący pod przydomkiem *Pradžapati*), który mocą intelektu rozbił je na niebo i ziemię, a pragnąc partnera podzielił się sam na męża i niewiastę Jak Ind 158, Kemp SInd 79 lub zanurzył się pod wodę pod postacią dzika, aby odnaleźć ziemię Leem Mit 113, Coop Zw 297. Wedle jednego z mitów *Brahma* stworzywszy światy z wód ukształtował osobę. Porąbał ją i oddzieliły się usta podobne do jaja, z nich wyszła mowa, z mowy ogień. Z nozdrzy powstał oddech życia, z niego wiatr. Z oczu istoty wyłonił się wzrok, ze wzroku słońce; z uszu słuch, ze słuchu strony świata; ze skóry włosy, z nich rośliny i drzewa; z serca umysł, z niego księżyc, z pępka wydech, stąd śmierć; z członka nasienie, z niego zaś powstały wody ziemskie Jak Ind 158. W innej wersji tego samego mitu z głowy pierwszego człowieka – olbrzyma (*Puruszy*) powstało niebo, z nóg – ziemia, z uszu – strony świata, z pępka – przestrzeń powietrzna, z oczu – słońce, z ducha – księżyc, z oddechu – wiatr, z ust – *Indra* (bóg gromu i błyskawicy), *Agni* (bóg ognia) i bramini, z ramion – wojownicy, z bioder – chłopi, ze stóp – *siudrowie* najniższa klasa społeczna Kemp SInd 355.

Według mitów irańskich, świat powstał w wyniku walki dwóch demiurgów: dobrego *Ormuzda*, przebywającego w górze, w blasku, oraz złego *Arymana*, przebywającego na dole, w mroku. *Ormuzd* pokonawszy *Arymana* stworzył załączki materialnego nieba, wody, ziemi,

roślin, zwierząt, człowieka. Dzieło stworzenia dokonało się w ciągu 365 dni, w ciągu sześciu *gahanbarów* (odpowiadających sześciu etapom stworzenia). Po stworzeniu każdej z rzeczy Bóg świętował Skład Ir 21–37.

W jednym z mitów skandynawskich (i ogólniej germańskich), pierwsza istota – *Ymir* narodzony ze szronu w otchłani-chaosie – został zabity. Z jego ciała bogowie uczynili ziemię, z czaszki – niebo, z krwi – morze, z mózgu – chmury, z włosów – lasy, z kości – góry, drobnych kostek – karły, a z rzęs – mury *Midgardu* (środkowej części wszechświata) Kemp SInd 461. Koniec świata, czyli *Ranganrök* (zmierzch bogów) nastąpi według wierzeń skandynawskich po ostatniej wielkiej bitwie z olbrzymami i potworami. Zapowiedziany będzie przez nieszczęśliwe wydarzenia, moralny upadek ludzi, anomalie w przyrodzie. Po nim nastanie nowa wiecznie zielona ziemia, która bez ludzkiej pracy będzie dawać plony Kemp SInd 358.

W wierzeniach fińskich występuje wizja dualistyczna, w której współtwórcami świata są Bóg i powołany z boskiego odbicia w wodzie Diabeł, nurkujący na rozkaz Boga po ziemię El Zal 82, Haav Mit 400. W mitologii fińskiej występuje także motyw kosmicznego jaja Haav Mit 195–196.

Dla kosmogonii greckich typowy jest pierwiastek erotyczny. W micie pelazgijskim bogini wszechrzeczy wyłoniła się z Chaosu i tańcząc oddzieliła morze od nieba. Z Wiatru Północnego stworzyła węża, z którym współżyła, a następnie pod postacią gołębia złożyła jajo. Ogrzewane przez węża jajo pękło na dwie części, wysypały się z niego słońce, księżyc, planety, gwiazdy i ziemia wraz z roślinami Grav Mit 41. Motyw kosmicznego, srebrnego jaja, poczętego ze związku Nocy i Wiatru pojawia się także w micie orfickim Grav Mit 43. W micie olimpijskim *Gaja* (Ziemia) wyłoniła się z chaosu i we śnie urodziła *Uranosa* (Niebo), który spoglądając na nią ze szczytów gór polewał ją deszczem, a ona rodziła rośliny i zwierzęta Grav Mit 44. Według mitów homeryckich wszystko ma swój początek w rzece *Okeanos*, która opasuje świat, a matką wszystkich istnień jest *Tetyda* Grav Mit 43. Według Hezjoda w dziejach świata było 5 wieków – złoty, srebrny, brązowy (miedziany), heroiczny i żelazny – pierwszy podobny do życia w raju, kolejne gorsze, obfitujące w trudy i ciężką pracę Hezjod *Prace i dnie*, w. 106–201, Grav Mit 47–49. W przekazach rzymskich mowa o czterech wiekach – złotym, srebrnym, spiżowym i żelaznym Owidiusz *Metamorfozy* ks. 1, w. 89–153.

Starożytni Grecy i Rzymianie wyróżniali poziomy świata – niebo, ziemię, podziemie lub niebo, ziemię, podziemie, wodę. Według wierzeń Greków i Rzymian wiele dróg łączy światy ziemskie i piekielne, świat żywych i zmarłych: kratery wulkanów, rozpadliny skalne, skraje ziemi. Natomiast wysokie góry zapewniają kontakt z niebem. Starożytni wyobrażali sobie kilka pięt nieba i piekła, aż do *Tartaru*, więzienia zdetronizowanych bogów. Piekło (*Hades*) charakteryzują ciemności, chłód, przestrasz, męki; niebo/raj zaś światło, ciepło, radość i wolność Chev Dic 2/358–361.

Wedle tradycji judaistycznej (w Starym Testamencie) na określenie świata najczęściej jest używane zestawienie „niebo i ziemia” Rdz 1,1, hebr. słowo *tebel* ‘świat’ odnosi się tylko do świata ziemskiego, np. Jer 51,15 Duf STB 953. Początek świata jest zapoczątkowaniem czasu. Świat jako dzieło Boga objawia jego dobroć Ps 19, Duf STB 954. W swoim istnieniu świat jest nieustannie podtrzymywany przez Boga Ps 104. Pomiędzy Bogiem a światem istnieje jednak przepaść, której obecność wyraża czasownik *stwarzać* Rdz 1,1. Świat z jednej strony wyszedłszy z rąk Boga ukazuje jego dobroć, a z drugiej może być narzędziem gniewu Bożego. Stąd biorą się klęski, od potopu do plag egipskich, jakie dosięgają niewiernego Izraela Pwt 28,23–24, Duf STB 954.

Wedle Biblii świat stworzony został przez Boga z nicości (*creatio ex nihilo*): *Spojrzyj na niebo i ziemię, ... z niczego stworzył je Bóg 2 Mach 7,28*) mocą samych słów *Niech się stanie*, w ciągu sześciu dni. Tworzył świat sam jeden, własną mocą. *Na początku Bóg stworzył niebo*

i ziemię. Ziemia zaś była bezładem i pustkowiem; ciemność była nad powierzchnią bezmiaru wód, a Duch Boży unosił się nad wodami Rdz 1,1–2. Następnie oddzielił światłość od ciemności, dzień od nocy. W drugim akcie (dniu) rozdzielił wody górne, nad sklepieniem nieba, od dolnych, oddzielił też ziemię od morza. W trzecim akcie stworzył rośliny, w czwartym – ciała niebieskie: słońce, księżyc i gwiazdy; w piątym – ryby i ptaki, w szóstym zwierzęta lądowe i na koniec człowieka, mężczyznę i kobietę, na własny obraz i podobieństwo, aby panował nad całą ziemią i stworzeniami Rdz 1,1–27. Po tej pracy siódmego dnia odpoczął. Drugi biblijny opis stworzenia Rdz 2,4–25 mówi o ulepieniu człowieka (mężczyzny) z prochu ziemi, a kobiety z żebra mężczyzny i o ich umieszczeniu w rajskim ogrodzie, w którym rosły drzewo życia i drzewo poznania dobra i zła. Świat będąc miejscem zamieszkania dla człowieka, jest w rzeczywistości dziełem niedokończonym. Do człowieka należy przekształcenie go pracą i panowanie nad nim Rdz 1,28, Duf STB 954. Dzieje świata w Starym Testamencie są dziejami kolejnych rodów Izraela. Przy końcu świata wszystkie żywioły świata połączą się w chwili sądu ostatecznego, tak jakby porządek rzeczy, ustanowiony w momencie stwarzania świata, został wyrócony przez jakiś nagły powrót do pierwotnego chaosu Jer 4,23–26. Cały świat będzie poddany gruntownemu odnowieniu, które jest nazywane nowym stworzeniem. Bóg stworzy *nowe niebo i nową ziemię* Iz 65,17; 66,22. Wizja odnowionego świata składa się z tych samych obrazów, które odnajdujemy w opisie pierwotnego raję Duf STB 954–955.

W chrześcijaństwie nastąpiło wyraźne oddzielenie *tego świata*, świata doczesnego, i świata wiecznego – *Królestwa Niebieskiego*, choć rozróżnienie to pojawia się już w Starym Testamencie: *duże brukać* tym, co *nieczyste i światowe* 1 Mach 1,48. W Nowym Testamencie, świat pozostaje wspaniałym tworem, lecz przewyższa go w swej autentycznej wartości człowiek: *Cóż bowiem za korzyść odniesie człowiek, choćby cały świat zyskał, a na swej duszy szkodę poniósł?* Mt 16,26. Świat w swej aktualnej postaci pozostaje na usługach szatana Duf STB 955 i nie może ofiarować człowiekowi nic trwałego, bo *przemija postać tego świata* 1 Kor 7,31, *przemija również pożądlivość świata* 1J 2,16. Nowa historia świata to historia jego zbawienia przez Jezusa Chrystusa, który mówi o sobie, że jego *królestwo nie jest z tego świata* Łk 18,36 i że on sam *nie jest z tego świata* J 8,23; podob. 17, 14, a całą swą władzę posiada od Boga Mt 28,18, a nie od *władcy tego świata* J 14,30. Świat nienawidzi Jezusa, mimo że jest on *światłością świata* J 9,5; 8,12, że daje światu życie J 6,33, że przychodzi świat zbawić J 12,47, Duf STB 956. W momencie śmierci Jezusa dokonuje się sąd nad światem, zostaje *precz wyrzucony władca tego świata* J 12,31; a *grzech świata* zostaje zgładzony J 1,29. Chrystus *zwyciężył świat* J 16,33, oddał swoje ciało za *życie świata* J 6,51. Obecny świat jednak jeszcze nie osiągnął swojego kresu. Kresem świata będzie zwycięstwo Chrystusa, kiedy pojawi się on w chwale, *przekaże królowanie Bogu i Ojcu, pokona wszelką zwierzchność, władzę i moc* 1 Kor 15,24, a wszystko zostanie *poddane* Bogu 1 Kor 15,28. Wedle przekazów nowotestamentowych, chrześcijanie są oddzieleni od świata i są świadkami Chrystusa wobec świata Duf STB 957–958. W Nowym Testamencie pojawia się wizja końca świata, zapowiadana przez Chrystusa i opisywana w *Apokalipsie* św. Jana. Koniec przyjdzie niespodziewanie, poprzedzać go będą wojny i kataklizmy oraz panowanie Antychrysta. Zakończy się ponownym przyjściem Chrystusa na ziemię i Sądem Ostatecznym Mt 24.

Powstanie świata w słowiańskiej tradycji jest ujmowane w duchu judeochrześcijańskim, stanowi replikę przekazu biblijnego zob. Bel Nar 213–222, Zow Bibl 49–138, Bel Mif 554. Jednak na terenach Białorusi, wschodniej Polski, Ukrainy i Bułgarii pojawia się równoległe dualistyczny mit kosmogoniczny, wedle którego świat powstał przy współdziałaniu dwóch kreatorów – Boga i Diabła – Mif Bel 554, Slav Mif 2/447–448; El Zal 78, Giey Mit 77–80, Tom Drz 28–29, Afan Poet 2/458–508. Bóg unosi się ponad wodami, Diabeł przebywa w wodzie albo pływa po morzu w postaci wodnego ptaka, Bóg wysłał Diabła, by wydobył spod wody garść piasku /

mułu, z której Bóg tworzy ziemię Tom Drz 55–65, Tomicki 1976, s. 47–97, Szyj RS 27–36. Dalsze dzieje tworzenia kończą się konfliktem między dwoma kreatorami. Bóg tworzy dzieła jednoznacznie dobre, a Diabeł gorsze, utrudniające życie człowiekowi, np. Bóg tworzy ziemię, słońce, zwierzęta domowe, kwiaty i zioła; diabeł tworzy góry, księżyc, zwierzęta dzikie, rośliny trujące. Diabeł zmierza do tego, by zostać jedynym władcą, za co zostaje przez Boga wtrącony do piekła (podziemi), a Bóg zasiada na niebiosach Tom Drz 62, Szyj RS 33. Podstawowy starosłowiański mit kosmogoniczny, najlepiej zachowany w przekazach wschodniosłowiańskich (na Białorusi), jest repliką indoeuropejskiego mitu o walce gromowładnego boga uranicznego z bóstwem chtoniczno-wodnym, dotyczy pojedynku gromowładcy *Peruna*, z bóstwem ziemskim *Welesem* / *Žmijem*, bogiem bydła IvTop Issl 4–179; Giey Mit 60–76, Szyj RS 39–64; por. Mosz Kul 2/490.

W mitologii słowiańskiej odnaleźć też można ślady wierzeń o kosmicznym jaju, zachowane w baśniach o wędrowce bohatera pomiędzy światem ziemskim i dolnym lub górnym. Jajo pojawia się w związku z pierwotnym oceanem oraz węzem – właścicielem jaj, uosobieniem podziemnego królestwa (pierwotnego chaosu), który dopóki żyje nie daje się rozwinąć elementom wszechświata Toporow 1977/141–144.

W najdawniejszym słowiańskim obrazie świata wydzielano – podobnie jak w innych kulturach El Sac 74 – trzy sfery: →niebo, →ziemię i →podziemie, tworzące trójdzielną całość. Za starosłowiańskie odwzorowanie kosmosu uważa się posąg *Świątowita/Światowida* ze Zbrucza mający cztery strony, podzielone na trzy poziomy, odpowiadające niebu, ziemi i podziemi Giey Mit 187, Szyj RS 88–91. Obiektem kultu było i niebo, i ziemia (*święta ziemia*), w przeciwieństwie do podziemia IvTop Slav 100–107. O możliwości przechodzenia między niebem, ziemią i podziemiem traktują liczne słowiańskie motywy bajkowe IvTop Slav 104–105, Slav Tol 4/399.

Szerokie rozpowszechnienie ma pojęcie osi (*gwoździa*), wokół której obraca się kopała nieba Mosz Kul 2/18, i „osi świata” (*axis mundi*), przechodzącej przez wszystkie trzy poziomy i umożliwiającej łączność między nimi. Koncept osi przybiera kształt drzewa (*drzewa życia*), którego korona sięga nieba, a korzenie tkwią w podziemi, słuca, góry, wyznaczającej „środek świata” Slav Mif 2/299–300.

Słowiański obraz świata był oparty na ogólnokulturowych (wspomnianych wyżej) opozycjach ogólnych, które z punktu widzenia rytualnego wchodziły w opozycję sakralny – świecki IvTop Slav, IvTop Issl.

* * *

≡ Słowo *świat* jest w języku polskim wieloznaczne. USJP (2003) wyróżnia jego siedem znaczeń: 1) ‘kula ziemiska, Ziemia jako planeta...’, 2) ‘najbliższa otaczająca (kogoś) przestrzeń, dostępna dla zmysłów; krajobraz’, 3) ‘miejsowość... poza obrębem czyjegoś miejsca zamieszkania, obce, dalekie strony’, 4) ‘ogół ludzi żyjących na ziemi, ludzkość, narody, społeczeństwo’, 5) ‘ogół wszystkich ciał niebieskich, wszechświat, kosmos’, 6) ‘każdy możliwy ośrodek życia lub cywilizacji we wszechświecie’, 7) ‘wszelkie przejawy życia na ziemi, przejawy rzeczywistości i działalności ludzkiej; byt’. Z przyjętego w naszym *Słowniku* onomazjologicznego punktu widzenia znaczenia te nie są rozłączne, przeciwnie, dają się łączyć w ciąg metonimiczny.

Podstawowa nazwa *świat* pozostaje w etymologicznym związku z czasownikiem *świecić*, z rzeczownikami *światło*, *poświata*, *świt*, gwar. *doświatek* ‘przedświt, zaranek’ Karł SGP 1/359, w l. mn. *doświtki* ‘roboty odbywająca się nad ranem’ Karł

SGP 1/359, a dalej także *świeciddło*, *światlica*, *świeca*, *oświata*, *oświecenie* i pochodnymi od nich przymiotnikami *światowy* (od czego *światowiec* ‘człowiek bywały’ i *światówki* ‘pieśni świeckie’ Karł SGP 5/363), *świecki* ‘laicki, niekościelny’ itp.

Związek *świata* ze *ś w i a t ł e m* potwierdzają odpowiedniki innojęzyczne: ros. *svet* ‘światło’, ‘świat, wszechświat’, stcsłow. *svět* ‘światło, jasność, źródło światła’, ‘świat’ Bor SE 621, ukr. *svit* ‘świat’ i ‘świt’ Żajv 527–528 pozostające w etymologicznym, historycznym związku z stind. *śvētás* ‘jasny, biały’, goc. *hveits*, którego kontynuantami są niem. *weiss* ‘biały’ i ang. *white* ‘biały’ Dług WSEH 646. Prawdopodobny (choć wbrew Vaillantowi wątpię w to Vasmer Vas ES 3/576 i Bańkowski Bań ES 1/869) jest związek etymologiczny ze słowem *kwiat*, urobionego od tego samego ie. rdzenia **kuejt-* o znaczeniu ‘świecić’, ‘jasny, biały’ Brüc SE 535, Sł SE 3/479, a nawet *gwiazda* („*gwiazda* i *świeca* istotnie jedno i to samo słowo” Brüc SE 165). Wymiennie w znaczeniu ‘urodzić się’ funkcjonują wyrażenia *ujrzeć światło dzienne* i *przyjść na świat* Bor SE 621. Połączenie w jednym słowie znaczeń ‘świat’ i ‘światło’ poza stcsłow. i rosyjskim znają też inne języki, np. węgierski *vilag* Brüc SE 535 i rumuński *lume* Bor SE 621.

Światem w tym rozumieniu jest więc to, co jest widzialne, jasne, oświetlone, w opozycji do ciemności, a więc to, co dostępne widzeniu i poznaniu przez człowieka – *ten świat* w opozycji do niewidzialnego, nieznanego, tajemniczego *tamtego świata*, *drugiego świata*, *zaświatów*.

W polszczyźnie literackiej używane jest słowo *wszechświat*, w naszych materiałach udokumentowane tylko z tekstów religijnych 61, 116, mające odpowiedniki w kasz. *całkoświat* SGP PAN 3/2/326 (niem. *das Weltall*, ros. *vselennaja*) oraz książkowe *uniwersum* (z łac. *universum* ‘całość’) i *kosmos* (z grec. *kosmos* ‘świat’, ‘porządek’, ‘ozdoba’ – przeciwieństwo *chaosu* ‘pustki’).

✕ Ludowe przekazy o tym, jak powstał Ś., stanowią repliki kosmogonii judeochrześcijańskiej, opartej na biblijnej *Księdze Rodzaju*. Za reprezentatywny można uznać zapis Kolberga z Krakowskiego pt. *Wyobrażenia o początku świata, o ziemi, niebie, piekle, wspominki z historii świętej* K 7 Krak 3–39 i nowsze zapisy Zowczak Zow Bib 77 i nast. Odpowiedź na pytanie o powstanie Ś., jest w tej tradycji jednoznaczna: *Bóg stworzył świat 147, zrobił go 159, oddzielając jasność od ciemności 159; stworzył Ś. w sześć dni, w siódmym odpoczął 160*. W przemowie weselnej: *Kiedy to Pan Bóg stworzył świat, tak prziozdobił fyrmament: słońcem, miesiącem i gwiazdami. A ziemię trawą, liliami i drzewami. A na ostatku człowieka samego, któremu uczynił towarzyszkę Ewę ze ziebra jego 77*. W pieśni religijnej: *Bóg / Święty Duch stworzył / sprawił / sposobił świat, ozdobił go gwiazdami i słońcem 102a; nazywa się Boga Stwórcą świata; stworzycielem świata*. Wtórnie funkcje kreatora Ś. przypisywana bywa Panu Jezusowi 52, 69, 162A, Stop Sab 58, a niekiedy także Matce Boskiej 162B.

W przekazach z Polski wschodniej (sięgających jak można sądzić czasów przedchrześcijańskich Szyj RS 28) Bóg tworzy Ś. z udziałem Diabła, który jest odpowiedzialny za zaistnienie w świecie rzeczy kontrastowo różnych wobec rzeczy tworzonych przez Boga. Tworzy Ś. z czegoś: z *garści / kawałka ziemi 157a, c, e, garści piasku 157b, garści namułu 157d*. Współdziałanie dwóch demiurgów, Boga i Diabła, tłumaczy sprzeczności i kontrasty w istniejącym świecie, jednak dualizm ten nie jest symetryczny, bo ranga obu kreatorów nie jest równa, to Bóg wydaje polece-

nia Diabłu 157a, d, e; tylko w wariancie spiskim mitu obaj tworzą ziemię po odbyciu wspólnej narady 157b. Diabeł wykonując polecenia Boga, równocześnie próbuje z nim rywalizować i nieudolnie naśladuje boskie akty twórcze, czego efektem jest pojawienie się na Ś. wielu rzeczy niedoskonałych, zwykle utrudniających życie człowiekowi. I tak: Bóg tworzy →słońce, a Diabeł z kawałka skradzionego słońca tworzy księżyc, zaś ze skradzionej ziemi – góry 158A (wariantowo: góry i kamienie powstają z ziaren piasku, które Diabeł przynosi Bogu w lewej ręce 157a). Bóg tworzy Adama i Ewę Kon WiM 170, Kur Opol 130, 147, Sim Księg 231, Czub Aneg 54, Diabeł – *planetników* Wisła 1895/75–76; naśladując Boga, który stworzył pszczołę, owieczkę, trzmiała, Diabeł stwarza odpowiednio: osę, kozę, szerszenia 158B; naśladując Boga, który stworzył zioła, kwiaty i zboża, Diabeł stwarza trujące *czernice*, pokrzywę i oset 158c.

Z przekazami o stwarzaniu Ś. przez Boga i Diabła skorelowane jest w kolejności dzielenie wielu innych elementów Ś. na dobre i złe. Z Diabłem kojarzone są rośliny trujące i nieużyteczne oraz ptaki i zwierzęta szkodliwe, drapieżne i nieczyste (jak świnia), prowadzące nocny tryb życia, mające czarny kolor; a także niektóre zdarzenia pogodowe, ciemność, choroby; →wiatr, →wir powietrzny, →burza.

Początek świata jest momentem wyróżnionym, utrwalonym językowo w formie frazeologizmów. Czas liczy się *od stworzenia świata* ZWAK 1883/97, *od początku świata* s SFr, *z początku świata* Cisz Krak 51, *od pokonów świata* 'od początku świata' ZWAK 1878/176 (*pokon* 'początek'), *z / od pierwoświecia* 'od początku świata' SGP PAN6/2/183, *z napoczątku świata* Bart Lub 283.

Ś. *na początku* zamieszkiwany był przez Wielkoludów / ludzie bardzo małych 163D. *Na początku świata* ludzie byli lepsi 163C, wiedzieli o czasie swojej śmierci 163B; był tylko jeden język, dopiero potem nastąpiło pomieszanie języków 169; ptaki i zwierzęta *gadały* 163c. Pierwsi ludzie zgrzeszyli i Pan Bóg przeklął Ś. 165A; między dziećmi Adama zawarło się 77 małżeństw, ale nie wszystkie córki znalazły pary 164 i dziewczęta same chodziły w zaloty 163B. Wedle pieśni: *przed laty na świecie było ptaków wiele* 139. Ptaki z rozkazu Pana Jezusa *karczowały pola / czyściły wodę / świat*, a zwierzęta robiły drogi i ścieżki dla ludzi 163A.

★ *Budowa świata*. W najstarszym wyobrażeniu wyróżnia się trzy poziomy – niebo, ziemię i podziemia. Miejscem przeznaczonym dla człowieka jest ziemia sSiSL 1/2/17–56, niebo to miejsce życia ptaków i przebywania istot duchowych →niebo, podziemie – miejsce zmarłych i istot demonicznych, podziemnych i podwodnych →podziemie. Niebo i ziemia pozostają w szczególnie bliskim związku, jak ojciec i matka 3A, →niebo, →ziemia. Ś. *podziemny* należy do *drugiego świata* 173, 174, 204A, podob. 180, →podziemie. *Drugi świat* (okazjonalnie nazywany też *tamtym światem*, choć to określenie odnosi się przede wszystkim do świata zmarłych, zob. opozycje) jest pod ziemią / w lochu / pod wodą 173. Wedle wierzeń słońce co wieczór przechodzi *na drugi świat* Wisła 1893/113, oświetla oba Ś. 204A. Dym przenosi obiekty z *tego* na *tamten świat* (też do nieba) K 6 Krak 188. W podziemnym Ś. żyją także zwierzęta 180. W bajce dziadek porywa dziewczynę pod ziemię z *wierzchniego świata* Lom Baj 43. Do Ś. podziemnego należy też świat *podwodny* 173, podwodne królestwo; kraina, którą zamieszkuje dziwne istoty i skąd można wynieść wiele bogactw →woda. Woda morska przesiąka przez po-

dziurkowane dno morza i pada jako deszcz w Ś. podziemnym 204B. Można *schodzić na drugi świat* (pod ziemię) 174, *wydstać się na świat* (z podziemia) 175, *wyjsc na świat* spod ziemi K 5 Krak 64; →tamten świat.

Wedle najstarszych przekazów wierzeniowych Ś. trzyma się / obraca się na słupie / gwoździu / stemplu 200A. Oś, wokół której obraca się ziemia, jest centralnym punktem Ś. 195, por. 200C, sięga ona Gwiazdy Północnej zwanej też *Gwiazdą Osiową*, →Gwiazda Północna.

Środek Ś. to miejsce, w którym może się dokonać przejście z jednej sfery Ś. do innej, *na / w środku świata* dzieją się rzeczy ważne dla człowieka. Środek Ś. jest wyznaczany przez drzewo 2; w różnych gatunkach ludowych też przez *biały kamień*, →kamień, np. w pieśni weselnej *złota gąska siedzi na morzu, na kamieniu* Hoł Wes 54; →źródło. Środek Ś. jest lokalizowany tam, gdzie jesteśmy my 197.

Wyróżnione miejsce w ludowym obrazie Ś. ma słońce 2. Słońce jest *ozdobą całego świata / rozwesela świat / miłe światu* 5; *ogrzewa cały świat* TN Krasieczyn 1985. Fraz. *póki świat i słońce* Krzyż WiM 1/240; w pieśni: *Pan Bóg słońcem świat ozdobi* 143; w wierszu chłopskiej poetki: *Witam cię słońko, iskro niebieska / Ty ogrzewasz całą kulę ziemską* Grzeg Wier 7; →słońce.

W tradycji ludowo-chrześcijańskiej środek Ś. wyznacza góra Golgota Lud 2001/112. W legendach środek Ś. zostaje wyznaczony przez podróżujących po Polsce świętych w miejscu ważnych wydarzeń historycznych 190. W widowisku bożonarodzeniowym Herod mówi o sobie, że jest *centro całego świata* ZWAK 1890/50. Według ludowego prococtwa *ośrodkiem świata* będzie Warszawa 156.

W folklorze częsty jest motyw przekraczania granicy pomiędzy poszczególnymi poziomami Ś. Szczególnie wyraźnie kontrastuje się ziemię i podziemie. W bajce bohater (zbojnik / królewicz / *Wyrwidąb* / żołnierz) schodzi na *drugi świat* dziurą w lesie / górze / ogrodzie / pod kamieniem w sieni / studnią 174; bohater wydostaje się *na świat* przy pomocy ptaka (gryfa) / studnią / górą 175. W podaniu kowal / chłop przez górę / dziurę w pniu drzewa dostaje się do *drugiego świata*, gdzie pokutuje / spoczywa wojsko; po wykonaniu pracy zostaje wyprowadzony *na świat* 192, ale w zasadzie człowiek sam „nie może przekroczyć granicy między Ś. i podziemiem, a jeśli zostanie tam wprowadzony i wyprowadzony, bo i wrócić sam nie jest w stanie, przekonuje się, iż tamtejsze miary czasu są zgoła różne od ziemskich” Lig Górn 167. *Południce* po czasie wegetacji opuszczają Ś. schodząc pod ziemię Peł Dem 100.

Ziemia i podziemie stanowiły dwie kontrastowe sfery dla górników, ze względu na realne niebezpieczeństwa grożące pod ziemią. Granica między nimi była dokładnie określona linią zasięgu światła słonecznego wpadającego w głąb sztolni czy szybów. Dokąd sięgało światło dzienne, dotąd sięgał Ś., od linii cienia zaczynało się groźne podziemie Lig Górn 168. W podziemnym Ś. słońce *nie świeci i nie grzeje* 133A.

W modelu religijnym wyróżnia się poza ziemią trzy sfery pozaziemskie: *niebo, piekło i czyściec* i nakłada na nie charakterystyki etyczne, →niebo. Taki model funkcjonuje m.in. w pieśniach zaduszkowych z Pomorza i Lubelskiego Stel Pom 195, Bart PANLub 1/515, Etnl 1998 Bart 153 i nast.; jest też przywoływany w żartobli-

wej przyśpiewce, w której kawaler przeznaczają pannom Ś., mężatkom niebo, wdowom raj, a babkom piekło 134 – w wariacie wysyła panny do raju, mężatki do nieba, wdowy do czyścica, babki do piekła 134; podobne cztery pozaziemskie sfery są wymieniane w rymowance dziecinnej z użyciem czteroczęściowej papierowej zabawki *Piekło – niebo – czyścic – raj, swoją duszę tutaj daj* Red. z Przemysła 1956. Piekło dawniej w wierzeniach zwykle lokalizowane w dole, w nowszych przekazach bywa lokalizowane na ziemi (*piekło na ziemi*) albo w przestrzeni bliżej nieokreślonej, podobnie jak całe zaświaty Niew Lud 145–146.

Obraz części świata jest w ludowych przekazach kształtowany różnie w zależności od nadrzędnej intencji i założeń gatunku mowy. W mitach kosmogonicznych Bóg wydziela jasność z pierwotnej ciemności 159, *oddziela ziemię na spód, a wodę na wierzch* 157e, podob. 157. W zagadkach Ś. współtworzą niebo, ziemia, woda, wiatr / powietrze (też: mgła, rzeka, noc), które są wobec siebie jak ojciec, matka, syn, córka 3. W pieśni pogrzebowej *zatwardziały dusze płatają się po świecie*, szukając dla siebie miejsca – proszą o przyjęcie: lasy, góry, pola, łąki, morza / las, wodę, ogień 97. W maryjnych wariantach tej pieśni – Ś. tworzą (jak w pieśni 116e) *łąki, góry, doliny, gaiki, źródła, strumyki*, także *las, góra, dolina* 111b. Dla żołnierza *cały świat* to ojciec, matka, siostra, brat, *rodzinną chatką* 128. W przysłowiu Ś. jako ogół wszystkich żyjących ludzi jest dzielony na dwie kontrastowe połowy, jedna *śmieje się z drugiej, pół świata skacze, a drugie pół płacze* 20.

Strony świata. Podstawową osią orientującą jest oś wschód–zachód, ruch *za słońcem*. Zgodnie z ruchem słońca wykonywano prace gospodarskie, jak orka, siew ŁSE 1963/122, zaś kierunek *na opak* stosowano w magii, przy zamawianiu chorób Kot Zn 187, 190. Mówi się też, że Ś. *zaczyna się tam*, gdzie słońce wschodzi, a *kończy tam*, gdzie zachodzi TN Krasieczyn 1985. Wedle stron Ś. określa się rodzaje wiatru, →wiatr, ustawia budynki mieszkalne LL 1997/3/60, w pasiece ule Kul Wiel 2/239 i in.

Od środka Ś. są wyznaczane cztery strony Ś. – wschód, zachód, północ, południe 157d: fraz. *z czterech stron świata ‘zawsząd’, na cztery strony świata ‘wszędzie’*. Strony Ś. wyznaczano według gwiazd Kul Wiel 3/512, Gład Wiedz 95, Wielkiej Niedźwiedzicy Szyf Trad 57, księżycą Kul MiW 435.

Na cztery strony świata zwracano się wykonując rytualne czynności: robiono ręką znak krzyża, aby odpędzić duchy Gór Lim 57, spluwano dla odczynienia uroków K 31 Pok 132, strzelano na urodzaj Stel Pom 208, podob. ŁSE 1961/91 i wiele innych. Z czterech stron rozpalano świętojański ogień, co symbolizowało strony świata i ruch słońca Lud 1898/315. W dniu św. Marka (25 IV) i w *dni krzyżowe* odbywano procesje, podczas których ksiądz błogosławił na wszystkie strony Ś. pola i łąki Stel Pom 233. W kościele katolickim podczas nabożeństwa kapłan czyni znak krzyża na cztery strony Ś. K 5 Krak 297 (w praktyce zwykle na trzy strony, bo tak są zgromadzeni wierni). *Cztery / trzy części Ś. to cały świat* – w widowisku bożonarodzeniowym Herod uważa się za *pana / króla / monarchę Ś. (całego / okrągłego), czterech / (trzech) części / stron świata* 49A. W bajce jest i piąta część Ś., którą zamieszkuje kulawy diabeł Grzeg Spisz 164.

Granice świata. Wedle przekazów wierzeniowych Ś. *kończy się tam*, gdzie słońce zachodzi TN Krasieczyn 1985. Krańce, *kraje świata*, są za *cieplicami* (ciepłymi krajami), mieszkają tam „dzikie ludy niedowiarki” K 7 Krak 38. Rubieże świata zabite są

deskami, na których opiera się sklepienie niebieskie Sych SGKasz 4/247, a niebo jest tam tak niskie, że ludzie mogą grabiami sięgnąć gwiazd Sych SGKasz 1/350. Na krawędziach Ziemi są rzeki wielkie, co zamykają Ś. Mosz Kul 2/603, →dunaj; granicę Ś. wyznacza jezioro K 42 Maz 192, →góra, góry i rzeki →góra; jaskinia K 8 Krak 125, Cisz Krak 286, grotta K 8 Krak 23; kamień K 14 Poz 130, por. SSiSL 1/1/357, 359. W bajkach i baśniach inny, daleki, bajkowy Ś. zaczyna się za siódmą górą, za siódmą rzeką / za dziesiątą górą / za dziewiątą górą, za dziesiątą rzeką SSiSL 1/2/90. Kleryk idący do piekła odebrać cyrograf przechodzi przez trzy bory, trzy pola wielkie, na puszczy wielką, gdzie jest droga wielka, szeroka, prowadząca do wielkiej bramy żelaznej 183.

Pojęcie krańców / końca świata jest utrwalone we frazeologii: *mieszkać na końcu świata, mieszkać za światami* znaczy 'bardzo daleko' s SFr; *koniec świata* 'bardzo daleko', *kraj, kraniec świata* 'bardzo daleko, bardzo odległy punkt na ziemi, poza krajem rodzinnym' s SFr; *pójść / pojechać / popędzić za kimś / z kimś na koniec świata / w koniec świata / na świata końce / na / w kraj świata* 'być komuś bezgranicznie wiernym' Sych SGKasz 5/195; *choćby na koniec świata* NKPP świat 2. W kołędach trzej królowie jadą z krajów świata / idą z trzeciej części świata 63.

Koniec Ś. jest kojarzony ze śmiercią człowieka, z jego odejściem z tego świata na drugi świat. Wierzone, że człowiek po śmierci idzie na koniec Ś. Drab Podl 55, bo tam jest rzeka, którą muszą przebyć dusze zmarłych 183, podob.: Kul Wiel 3/514. Na krańcach Ś. *pãli są wieczni ogin* Sych SGKasz 6/129. Bohater baśni wielkopolskiej idzie na kraniec ziemi przez daleki, ogromny, tajemniczy czarny bór, by znaleźć bądź bramę do nieba, bądź wrota do piekła Kul Wiel 3/508.

Kształt świata. Wedle przekonania Ś. jest okrągły 49A, co utrwała potoczna frazeologia: *krąg świata* Świr Pieś 113, *okrąg świata* K 22 Łęcz 175; *obejść, objechać świat dokoła* 'okrzyż glob ziemski, odbyć dalekie podróże'; *podróż naokoło świata* s SFr; por. *świat się toczy* Pieś Śl 1/384.

Ś. to kula, *kula ziemiska* 157d, 159, 199, jak na obrazach, gdzie Chrystus trzyma w wyciągniętej ręce *kulę świata* Jęcz Śląsk 332. W zagadce *białym światem* nazywa się jajko 1. Ozdoby choinkowe zwane *światami* miały kształt okrągły / kulisty Bart PANLub 1/105.

Według niektórych przekazów *na początku świata* ziemia była płaska, równa i jednaka wszędzie 168, 158Ab, dopiero w kolejności pojawiły się góry i doliny.

Podpora świata. Według dawnych wierzeń *cały ten świat, wszystka ta ziemia leży na wodzie* 200C, podob. 157c, opiera się na rybie 200B, podob. 158A; *ziemia leży wśród morza na dwóch wielkich rybach* 158Ab. Wedle frazeologizmów Ś. *stoi na czymś* 'dzięki czemuś istnieje'; *kląć, przeklinać, łgać, pomstować, przysięgać na czym świat stoi* 'kląć itp. na różne sposoby' s SFr; por. *ruszać z posad bryłę świata* NKPP świat 63. W przysłowiu Ś. rozumiany w aspekcie społecznym *stoi na kochaństwie* Karł SGP 2/391, na sierotach/wdowach NKPP Sierota 8.

↔ Polszczyzna ludowa i potoczna odróżnia i kontrastuje *ten świat : tamten świat* 191, 196, 198A i in. *Ten świat* jest miejscem przebywania ludzi, światem żywych; *tamten świat* jest światem zmarłych, duchów, także istot demonicznych. Człowiek (i tylko człowiek, nie zwierzęta) *przychodzi / rodzi się na ten świat i odchodzi z tego świata na tamten świat* (tak się nie mówi o zwierzętach). Między *tym* i *tamtym*

światem istnieje więc natury etycznej, bo wedle zapisanych wierzeń kto odbierze swoją nagrodę na *tym świecie*, nie może się jej spodziewać na *tamtym świecie* Kap Baj 124; →*tamten świat*.

Opozycja świat : d o m. Ś. jest też traktowany jako przestrzeń oddalona od domu i przeciwstawiana najbliższemu otoczeniu człowieka, co poświadczają powszechne fraz. *iść z domu w świat; iść w świat; być (gdzieś) w świecie*; także rzadsze: *iść w świat precz z domu i wsi* Sim ŚlOpol 20; przysłowie głosi: *Chwalma świat, ale ostańma doma* 14. Po urodzeniu dziecka łożysko zakopywano w obrębie domu, aby dziecko domu się trzymało, a *nie poszło za światem* Dwor WMaz 28. Ze *światem prac, zapasów, bólów, pragnień* kontrastowane jest *rodzinne gniazdo, kolebka, cichy kąt przy ognisku domowym* 75b; *winnica: będe uprawiał winnice, a nie sie włóczył po świecie* Bart PANLub 3/649.

Opozycja świat : *Królestwo Boże*. Wywodząca się z Biblii, utrwalona w katechezie chrześcijańskiej, opozycja Ś. wobec Boga i Królestwa Bożego znalazła wyraz w przysł. *Światu poświęcił kokosz, Bogu zgnięł jaje* 35, w zasadzie jednak w kulturze ludowej ogranicza się do pieśni religijnych i pogrzebowych: *Człowiek służy / oddaje się światu złemu / mizernemu / obłudnemu*, zamiast Bogu 150A, podob. 94; *zamiast Boga ma świat* 112. Maria Magdalena *szwiat opuściwszy Pana naśladowała* Krzyż WiM 5/124. *Jak światu pomrzemy, niech z tobą [Bogiem] żyjemy na wieki w niebie* Miod Pas 41. Lepiej żyć i umrzeć dla Jezusa, bo na świecie *nie ma nic* dobrego 89, podob. 115. W tej opozycji z Królestwem Bożym pojawia się wymiennie raj i niebo: w widowisku bożonarodzeniowym Adam i Ewa wygnani z raju *na świat* 47; fraz. *świata zażyć, potem w niebie być* NKPP użyć 10.

Kontrast na zasadzie otwarty : zamknięty przeciwstawia Ś. : więzienie 132; a kontrast na zasadzie jasny : ciemny – Ś. : podziemie 133, Ś. : jaskinia CisZ Krak 286.

♣ Jeden świat, wiele światów? Ś. jest potocznie ujmowany jako pewna całość, jedność 19, ale mianem *świata* określa się też jego wydzielone części, sfery czy dziedziny, szczególnie bliskie i w określonych okolicznościach ważne dla człowieka, np. *świat lekarski, więzienny; świat baśni, fantazji, nauki* s SFr.

We frazeologii są używane formy liczby mnogiej rzeczownika *świat*, np. *odległe światy, dwa światy* – dla określenia zespołów zjawisk postrzeganych jako odrębne całości 75, 216, 217, 75. *Dwa światy* oznaczają istnienie przeciwności s SFr, por. 218; *odkrywać nowe światy* ‘odkrywać rzeczy nieznanne’ s SFr, por. 221; *trzy światy mi się dzieją* ‘(być) w kłopotcie’ Wisła 1901/367; *mieć z kimś trzy światy* ‘dużo kłopotów, zmartwień’ NKPP świat 30, *siedem światów pokazuje się komuś przed oczami* ‘ktoś doznaje zamroczenia’ s SFr; *mieszkać za światami* ‘bardzo daleko’ s SFr.

○ Ś. jest charakteryzowany ze względu na rozmiary: *wielki, przestronny* 16, *ogromny* 219, większy i silniejszy od człowieka 8, fraz. *świat czego; pół świata; świat drogi; taki świat* ‘daleko, tak daleko’ s SFr, *duży, spory szmat świata* ‘wielka przestrzeń, odległość, wiele krajów’; w opozycji stoi *ciasny, mały światek* s SFr; *szeroki* powsz.: fraz. *na szerokim świecie* ‘poza granicami kraju, w różnych krajach’, *jak świat długi i szeroki* NKPP świat 16 ‘wszędzie’; *wiadomości, wieści ze świata, z szerokiego świata, z całego świata* ‘spoza rodzinnej wsi, rodzinnego miasta, kraju,

z obcych krajów’ s SFr; *bliski/daleki*: fraz. *bliski świat*; *daleki / dalszy świat* powsz.; *straszny świat* ‘odległość nadzwyczajna’ Karł SGP 5/242.

Ze względu na trwanie w czasie: stary: fraz. *stary jak świat* s SFr; (coś) jest *stare od stworzenia świata* K 5 Krak 242; *jak świat światem* ‘od dawna, od niepamiętnych czasów, zawsze’ s SFr; *długotrwały, niezniszczalny*: *Nie za nás śwát nastát, nie za nás sie skońci* 7A; *niezmienny*: *nic nowego na świecie / pod słońcem* 9, *musiałby się świat odmienić* ‘warunek niemożliwy do spełnienia’ K 25 Maz 236.

Ze względu na wygląd i właściwości: *biały świat* 38; *boży świat* 28, fraz. *oglądać boży świat* ‘istnieć, żyć’; *nie widzieć świata bożego poza kim*; *nie wiedzieć, zapomnieć o bożym świecie* ‘być czymś pochłoniętym całkowicie’ s SFr; *piękny świat* 158Aa, 222, *najładniejszy wiosną i latem*, rano 206A, 206B, *piękność świata* 220A, *uroda świata* Kap Baj 68; *świat cudowny / piękny* – za oknem więzienia 132. Przekonanie o wysokiej wartości etycznej Ś. zostało założone w wyrażeniach mówiących, że ktoś lub coś jest *godne* lub *niegodne świata* 37. W balladach: *dziewczyna / dzieciobójczyni niegodna tego świata* K 1 Pieś 158, K 10 Poz 235, K 40 MazP 542.

Ze względu na wartościowanie przez człowieka: *marny* 120, 130, *marności (tego) świata* 25A, 87, *marnota tego świata* [o ciele ludzkim] 84, *mizerny* 90, 150A; *biedny* 28, *usmarkany* 28, *nędzny* 88, 106A, *kiepski* TN Dominikanówka 1978; *dziwny* Sim Księg 239, przysł.: *Wszystko się dziwnie plecie na tym tu biednym świecie* 28, *dziwny świat nastaje* Pieś Śl 2/591; *miły* 26 lub *niemiły* 91A; *wesoły* K 77 Rad 1/196, Płat Krak 792, lub *niewesoły* ZWAK 1893/65, Krzyż WiM 2/230, *smutny* Bart PAN Lub 3/116; *komuś świat zasmuca się* Tac Opol 106, *jest dla kogoś jak grób* Pieś Śl 1/343; *świat mi staniał* LL 1972/1/55, *cały świat mi za nic* Lom Śląsk 389.

Ś. *nudzi się, dłuży się* komuś K 39 Pom 140, Bart PANLub 5/10, Rog Śląsk 193; *ciesz się* kogoś K 26 Maz 339, *któs chce nacieszyć się światem* K 8 Krak 56.

Ś. jest miarą wartości, ale nie jest najbardziej wartościowy, bo kochany człowiek jest *droższy / miłszy* komu *niż / niżeli / jak / nad cały świat* powsz., *kochać kogo, co nad świat* Bart PANLub 3/349, *nade wszystko w świecie* K 73 Krak 2/42, *lepiej niżli cały świat* Cisz Stawk 97; Ś. bez kochanej osoby *nie ma wartości* Nyr Kar 248; fraz. *nie oddać czego za żadne skarby świata* ‘w żadnym razie’ s SFr.

Ś. to *nieprzyjaciel boży / kiep / jabłko żółcią nadziane* 22A. Przysł.: *więcej na świecie złego niż dobrego* 24, *na tym świecie niełatwo żyć* 25D, *na świecie nie będzie lepiej* 25E. Daremnie jest szukać pokoju w świecie 106B. W pieśni pogrzebowej zmarły odpczywa *rozwiązany z pętów świata / skończył swe niedole na świecie* 95.

■ Przekonanie, że *Bóg rządzi światem* jest głęboko utrwalone w ludowej tradycji i stanowi podstawę zachowań i działań obrzędowych i kultowych. Powszechnie praktykowane modlitwy prośbne o bożą interwencję zwłaszcza w przypadku choroby i niepogody oddają „świadomość mirakularną”, oczekującą nieustannego potwierdzenia obecności i mocy Boga w postaci „małych cudów”. Przysłowie głosi, że Ś. należy do Boga, nie do ludzi 12, stąd fraz. *boży świat*. Według wierzeń w niebieskim pałacu zasiada Bóg Ojciec, który trzyma w ręku berło i *kulę świata* K 7 Krak 22. W anegdocie Bóg jest w niebie i Ś. na dłoni trzyma, oko Opatrzności patrzy na Ś. W tekstach religijnych Boga nazywa się *Panem świata* Miod Pas 132. Bóg jako *władca świata* może ukarać *świat grzeszny* ogniem 119B, *zniszczyłby świat cały*, gdyby nie modlitwy wiernych 119A. Wedle przekazów z Małopolski „z początkiem

świata i w tysiąc lat jeszcze później” Ś. rządził Bóg Ojciec, a byli ludzie tak *okropnie wielcy, że ówczesny olbrzym, stojąc na Grodzisku chełmskim, podawał siekiere drugiemu, stojącemu na wzgórzu w Łączycy, na którym wznosi się kościół* i dopiero z nastaniem rządów Boga Syna zaczęli się pokazywać na świecie ludzie dzisiejsi Świąt Nadr 542.

Rządy nad Ś. przypisuje się też Panu Jezusowi 163A. Chrystus określany jest jako: *monarcha świata* Tac Opol 29. W kolędzie śpiewa się *Witaj, Jezu, królu świata, Mesjaszu pożądanym* Stoin Żyw 38, który już jako *dziecina* ma *światem i ziemią kierować* 50; jest królem, który *niebem i światem władnie / wszechświatem dzierży / czuwa nad światem / ma panować wszystkiemu światu* 61. W bajce św. Piotr narzeka, że Pan Jezus źle rządzi Ś. Krz PBL nr 752B.

Także Matka Boska / Maryja w pieśniach religijnych jest *panią / królową / władczynią / gospodynią / opiekunką świata / wszechświata* 116; jest *królową świata całego* 62; *świeci mile światu / oświeca cały świat / świeci na pół świata* 117A; *raduje, pociesza, kocha, chroni od zguby, przemienia cały świat* 117B; *nieświe światu pokój* 117C.

Człowiek chce *rządzić światem* ZWAK 1883/113; *panować nad światem* Świr Pieś 183, być *panem świata* Was Jag 163. Chce *zdobyć cały świat* Bart PANLub 3/528, *zwyćczyć świat* LL 1964/1-2/142, być *zwyćzczą światu* LL 1963/1/6; może *zawojować świat* K 9 Poz 281; *podbić świat* ‘uczynić ludzi poddanymi sobie’ s SFr 88. Zdobywca świata sądzi, że *ma cały świat* Lom Śląsk 263, *świat należy do (niego)* s SFr, *świat jest jego / czyjś / mój* Nyr Kar 73, Czub Aneg 141, Szcz Ant 592; *tak chodzi, jakbė całi świat do niego należł* Sych SGKasz 5/195. Dać Ś. może tylko władca / właściciel / zarządca: w bajce smok w zamian za trzy szklanki wody ofiaruje swemu wybawcy trzy światy 171, w kolędzie trzej Królowie, *świata monarchowie*, ofiarowują Jezusowi *cały świat* 64.

Papież: W pieśniach o papieżu ma on *kierować / rządzić (całym) światem* 124.

Diabeł: Diabeł obiecuje dać Panu Jezusowi *cały świat* 170; wedle opowieści wierzeniowej (będącej repliką przekazu biblijnego) *zły duch* walczy o panowanie nad Ś. z Bogiem Ojcem 164.

Herod: Herod uważa siebie za *pana / króla / monarchę* świata (*całego/ okrągłego*), *czterech / (trzech) części / stron* świata 49A. Herod będzie panował, ale na *drugim świecie* 49C.

Czarodziej: W okolicy Kościerzyny mówiło się niegdyś, iż był potężny i zły czarodziej chcący opanować Ś. i za pomocą swoich czarów powstrzymać deszcze Samp Sab 13.

Śmierć: Śmierć rządzi światem 51.

● **Opieka nad światem.** Bóg czuwa nad Ś. i utrzymuje Ś. swoją mocą. Nad światem *czuwa boska moc* 122A, a wszystko, co dzieje się na świecie, dzieje się z woli Boga Chmiel Księż 131. Bóg jest w niebie i *świat na dłoni trzyma, a oko Opatrzności patrzy na świat* 193. Wedle formuł pieśniowych Bóg nie tylko *stworzył / sprawił / sposobił świat*, ale też *ozdobił go gwiazdami i słońcem i nad nim panuje* 102Ab, *kieruje światem / trzyma w rękę cały świat* 148. *Ojciec Niebieski lituje się nad Ś.* 55A, *zsyłając swego Syna, daje kolędę światu* (gospodarzowi i jego domowi) 55B, ale kiedyś osądzi Ś. 99B, *uwolni go od zła* Kap Baj 220.

W kolędach *Dzieciątko Jezus swoim narodzeniem uweseliło / rozweseliło / ucieszyło wszystkich świat* 58B, *godzi / jedna świat z niebem / Bogiem / Stwórcą* 66, *czuwa nad światem* 61, *pokój światu przynosi* 60, podob. Bart Lub 284, 291, *placze nad światem* Bart Lub 367, *cały świat odmładza* 59 jako *świata kwiateczek / swiata słoneczko* 68. Według pieśni religijnych *Syn Boży / Chrystus cały świat mnoży / ludzi rozmnożył* 104, *odkupił / zbawił / oswobodził / pocieszył świat* 70, podob. 73, 153, Kot Zn 128, *oswobodził (z grzechów)* Kot Rzesz 500, *zostawia światu swoją matkę* 110; w listach z nieba *zsyła na świat swoje słowa* 154.

Matka Boska / Maryja całemu światu dobrze czyni K 16 Lub 168, *daje światu syna / Bożą dziecinę* 57, podob.: Zow Bib 250; *świeci mile światu / oświeca cały świat / świeci na pół świata* 117A; *niesie światu pokój* 117C; *świat radością napętnia* Niew Prow 109; *serce Maryi raduje, pociesza, kocha, chroni od zguby, przemienia cały świat* 117B.

Polska dała światu papieża 121, który *zjednoczył świat, pomagał światu odnaleźć prawdę i Boga* 125A, podob. 125B. *Szatan przychodzi na świat kusić ludzi: jest zwodzicielem / zdraźcicielem świata* 48.

● **Wiek złoty w dziejach świata.** W pieśni religijnej z Warmii i Mazur wymienia się wieki w *biegach świata*: złoty, srebrny, miedziany, z żelaza i gliny 114 (zob. wyżej – mity greckie). Według opowieści wierzeniowych na początku Ś. był rajem, „panował w nim ogólny dostatek, nawet kamienie rosły, a kłosa zboża, żyta i jęczmienia okrywały łodygi do samej ziemi; *ziarnko było jak ogórek wielkie, a potem jak wypędził Pan Bóg z raj, to wszystko to zdrobniało*” Zow Bib 94; podob. K 34 Chel 180, Święt Nadr 332.

Potępienie i zbawienie świata. W judeochrześcijańskiej wizji historii świata przyjętej przez kulturę ludową odkąd zgrzeszyli pierwsi ludzie, Ś. został *przeklęty* 165A, podob. 165B; *Pan Bóg strącił (pysznych) i złych aniołów / demonów / diabłów do piekła* 166. Gdy ludzie byli źli, zesłał potop / zatopił cały świat, po którym nastał nasz świat 167, →potop. Motyw potopu lub innego kataklizmu, znany wielu kulturom świata oznacza oczyszczenie ziemi i jest symbolicznym oddzieleniem odrębnych światów; świat nowy, po kataklizmie „promieniuje czystością pierwszego stworzenia” Zow Bib 92, 479.

Za kluczowe wydarzenia uważa się narodziny i śmierć Chrystusa, czyli *zbawienie świata*. W kolędach *Mesjasz / Jezus / Dziecię Jezus rodzi się / zstępuje / schodzi / przychodzi / zjawia się / jest przysłany z nieba na świat, aby go zbawić / odkupić / wyswobodzić / ocalić od zagłady / zmyć z grzechów* 56. W wierzeniach, modlitwach, pieśniach wielkanocnych Chrystus, Bóg, *umarł za grzechy całego świata* 44 i *zmartwychwstał, czym odkupił grzeszny świat* 70, 153 *od złego* 73, *zbawił / oswobodził / pocieszył ludzi* 70. Chrystus to *Zbawiciel* Krzyż WiM 1/169, *Odkupiciel* Miod Pas 113, *Wykupiciel* Pieś Pas 1/97, *Wybawca świata* Krzyż WiM 2/113.

Starzenie się Ś. *Świat mądrzeje / starzeje się* 27A, *zекpiat* 22Ac, *bardziej schytrzał niż zmędrzał* 27Ad; *marnieje* K 23 Kal 183; *idzie na nice* 135, *(na) opak* Her Kal 2/14 i 118, *wspak* Her Kal 2/43. *Co się dziś na świecie dzieje* Nyr Kar 89; *co (wart) teraz ten świat?* Pieś Śl 1/467. W dzisiejszym świecie rządzi pieniądz 140, a tradycyjne role i zachowania społeczne ulegają zmianie – *bierną panny spodnie, chłopcom dają spódnice* 135, *kawalerzy bez majątku myślą o ożenku* 146. Wedle pieśni religijnych dziś Ś. *nie-*

wdzięczny, mściwy 111, nie będzie lepszy niż dawniej 113, *nadchodzi wiecior tego świata, nadchodzą ciężkie*, *złe i drogie lata; koniec świata blisko* 108.

Przed laty wszystko było na Ś. inaczej niż dzisiaj 208, *weselej; dzisiok ani ci śpiewać nie pozwolom na drodze, ani w karcmie tańczyć do zdechu, a i bitek godnyk dzisiok nie ma. To nie tak prędyj bywowało* Kom Tatr 21, zob. też Czub Aneg 88, 95; dawniej wszystko miało swoją miarę Bal Spisz 61.

Proroctwa na temat przyszłości Ś. podkreślają rolę Polski / Warszawy: Ś. odrodzi się dzięki Polsce 155, Warszawa będzie *ośrodkiem świata* 156.

Koniec świata. Licznie notowano przepowiednie końca Ś., który ma nastąpić, gdy skończą się rządy Syna Bożego, a nastaną rządy Ducha Świętego 202Ge. Wedle przekazów wierzeniowych koniec Ś. będzie poprzedzony znakami na niebie i na ziemi.

Pojęcie końca Ś. utrwalają frazeologizmy, np. okrzyk wyrażający zdumienie, zgorzienie: coś strasznego, dziwy – *Koniec świata!* s SFr; także zwroty i wyrażenia typu *świat się kończy* ‘złe się dzieje’ s SFr, *do końca, do skończenia świata* ‘zawsze, do końca życia’ s SFr, NKPP *świat* 8. Przysłowia: *Ciągle straszą końcem świata, a koniec dla każdego, co umarł* 34A; *Świat się jeszcze nie kończy* 34B. Pieśni: *Czyli sądny dzień nastaje, czyli koniec świata* 152C; *Dzień on dzień gniewu Pańskiego, świat w proch zetrze, świadkiem tego Dawid z Sybillą wszystkiego* 152D.

Najważniejsze oznaki końca świata: *wielkie cuda będą* 152Aa: pojawi się kometa 202Aa, nastąpi zaćmienie słońca 152Aa, 202Ac, księżyc Lud 1896/327, zapanują ciemności 202Ad, 202B, zaćmi się księżyc 152Aa, Lud 1896/327; spadnie ognisty / morowy / okrutny deszcz 152A, ognisty dym z nieba 99A; pioruny i wiatry srogie będą wiały 152Aa, 202Af; morze wystąpi z brzegów 152Aa; woda wyschnie po rzekach i morzach 202Ab; w Wielkopolsce oczekiwano końca świata w roku 1913 po wielkiej suszy i obawie kłęski głodu 202Dc; powietrze będzie zatrute 202Ae; będzie coraz zimniej 202A; długie deszcze 202A, lata i miesiące będą skrócone 202A; będą krzyżeć ptaki 202A; góra się rozdzieli, zrównają się góry i doliny 152Ac, por. 202A; powstaną góry ze złota i srebra 202A; nastąpią złe i drogie lata 108, zapanują ludzie bezbożni 152Aa; ludzie będą źli 202De; pieniądze stracą na wartości 202A; będzie wielki *mór* 202Ae; wybuchnie wojna (bić się będzie brat z bratem, ojciec z synem; zaklętym wojakom urosną *bauzy* [faworyty, wąsy] i trzy razy owiną się koło stołu; zaklęte w Tatrach wojsko stoczy ostatni bój), a po niej nastanie szczęśliwy pokój i zostaną tylko sprawiedliwi, których osłoni Matka Boska 202A; Sybilla (Żydówka) dokończy szycie koszuli dla swego syna Antychrysta 202C, dla swojej matki 202Ca; Wieczny Żyd obejdzie świat 202C; pojawi się Antychryst 202A–C; kolejny papież obierze imię Piotr 202C; figura kamienna pod Łysą Górą przesunie się i osiągnie szczyt góry 202C.

Inne niezwykle wydarzenia, które zapowiadają koniec Ś.: ukaże się *ksiądz* w płomieniach ukarany za bluźnierstwa 202C; kamienna figura świętego Marka straci całą głowę 202C; ziemia pokryje *kamię* pod Budziejewem i ludzie o nim zapomną 202C; suchy *dąb* przy grobie Zbawiciela wypuści liście i zakwitnie, roztańczając zapach po całej ziemi, a potem zrodzi piękne i smaczne jabłka 202Ea; na grobie hrabiny z Wituchowa nie ukaże się, jak co roku, *czarny kot* 202C; pod Pniewami w pobliżu studni, w której utopił się czeladnik kowala, ukażą się dwa takie *byki* 202C; na wzgórzu pod Jankowem ukaże się *dwoje cieląt* 202C; pod

Skiernikami niedaleko Wągrowca nie zobaczy się w lesie psa pilnującego skarbu 202c; z kości wielkoluda na Wawelu odpadnie ostatni kawałeczek 202c.

Data końca świata: jak wyjdzie dwa tysiące lat i skończy się panowanie Syna Bożego 202Da; jak minie trzy tysiące lat 202Dd; jak pierwszy dzień Wielkiej nocy przypadnie na dzień św. Marka (25 IV) 202Db; już za rok albo za dwa, jeśli ludzie będą źli 202De. Jeśli sąd ostateczny przypadnie w sobotę, wszyscy zostaniemy Żydami 203.

W momencie końca świata: Archanioł zatrąbi na Sąd Pański 202Fb; podob. Dwor Maz 29, Bart Lub 16, Byst Etn 140, LL 1959/1–2/99; ogień spadnie z nieba i wszystkie rzeczy spali 152Aa; cały Ś. zacznie się palić, by oczyścić się z grzechów 202Ag; serca ludzkie będą ustawały 152Aa; lud zapłaczę 152Aa; nastąpi sąd ostateczny, sąd pański 202Fab; każde małżeństwo stanie w swojej parze 202Fa; św. Piotr będzie wybiórczo wpuszczał ludzi do nieba 198B; Judasz przegryzie łańcuch, na którym wisi 202Cc.

Po skończeniu świata: powstanie drugi Ś. 202Gb, d, por. 214; Bóg ześle drugi świat i drugich ludzi 202Gc; ziemię zamieszkają nowi ludzie małego wzrostu, krasnoludki 202Gb; tak mali, że czterech będzie w stanie młócić w chlebowym piecu 202Ga, Ge, H, a dwunastu będzie jednego koguta zarzynać; na but powiedzą: wieża 202Gb.

■ Ś. ujmowany w aspekcie fizycznym: *stoi* nieruchomo: *póki świat stoi i będzie stał* K 73 Krak 3/31, *cały świat może się walić, a ... 'cokolwiek się stanie, niech co chce będzie; w żadnym razie' s SFR; i niech się wszystek świat zawali* NKPP świat 11; war.: *Żeby się świat walił, nie ustąpię.* NKPP świat 11, *Ażeby się świat na ciebie zawalił* K 22 Łęcz 11; (hałas, huk) *jakby się świat walił 'okropny' s SFR; formuły niemożliwości: musiałby się świat w koło obrócić, żeby ...* K 46 Ka-S 270, Pau Gal 92; *ażeby się miał cały świat wyrzucić* ZWAK 1886/123; *otwiera się, staje otworem* (komu, przed kim) powsz.; w wierszu: *w dal się otwiera* 210; *świat otwarty* Bart PANLub 3/365, *rozwinęty* (dla kogo): *człowiek, którego pępek został w czasie wyvodu rzucony pod księdza, będzie miał świat rozwinięty* Etnl 1989 Biłg 98; *świat zamyka się przed oczyma 'śmierć'* Nyr Kar 48; *obraca się* 21A: *tak chodzi, jakbė całi świat wkół niego są obrãcãł* Sych SGKasz 5/195; *przewraca się do góry nogami / na lewą stronę* 27B; *wszystko na świecie kołem się toczy* 21A; w pieśniach: *świat się ze mną toczy* Pieś Śl 1/384; *zmienia się* 27A, *odmienia, idzie naprzód* s SFR; *kurczy się: kurcy się świat, kurcom się i miary* Bal Spisz 61; *kończą się – świat się kończy na kim, na czym; świat się nie kończy na kim, na czym 'ktoś, coś jest (nie jest) jedyną istotą, rzeczą, o którą należy zabiegać, z którą trzeba się liczyć; ktoś, coś jest (nie jest) najważniejszy, niezastąpiony' s SFR, przemia 87, wszystko na świecie przemija* Lom Śląsk 262; *ginie bez małżeństwa* 78.

Świat jako istota żywa: *ożywa z wiosną* K 21 Rad 212, *odmładza się z Panem zmartwychwstałym* 74; *jesienią i zimą się ogołusa* 206A; *zieleni się* MAAE 1898/114; *kwieci się* 211, *kwitnie komu* K 41 Maz 230; *sieje się ku lasowi* K 73 Krak 2/399; według wierzenia komu „kwitną” paznokcie, *temu kwitnie świat* K 48 Ta–Rz 278, war.: *za paznogciem jak kwnie, to już człowiekowi świat przekwita* Wisła 1904/103; *świat przykwita pannie* Bart PANLub 5/99; *nowy świat rodzi się / zabłyśnie [= nastaje koniec wojny]* 127; *świat starzeje się* 27A; *śpi ukołysany* 122B, *spoczywa w śnie głębokim* 122A; *w srebrnej kołysce usnął* 223; *umiera* komu Pieś Śl 2/568.

Ś. jak istota myśląca i przeżywająca: *widzi* Miod Pas 321: *widział to świat?* NKPP świat 18c, por. *pokazać się na świat* ‘ludziom na oczy’ s SFr 98; *ktoś, coś, jakiego świat nie widział* NKPP świat 18, *świat więcej nie ujrzy* [człowieka] Pawl Mer 33; *świat ujrzy kogoś wielkim* Bart PANLub 5/230; *nie słyszy o czym* K 18 Kiel 53; *wie* Płat Krak 680; *dowiaduje się o czymś* Stoin Żyw 369; *można coś podać ku wiadomości całego świata* K 7 Krak 30, *coś może być wiadome światu* K 73 Krak 2/80; *zna coś* Kot Zn 446; *ktoś, coś jest znane całemu światu* Kap Baj 66; *mądrzeje* 27A, 208; *nie pojmuje* czegoś 65; *nie zgadnie* Bart PANLub 4/292; *wierzy* Stoin Żyw 15; *uwierzył w pokój* 123; *mówi* K 39 Pom 450, *gada* K 4 Kuj 23; *woła* TN Kraśnik Fabryczny 1982; *co świat na to powie* s SFr; *przyzna* Szew Niech 357; *słuzi komuś: bije czołem komuś, przed kimś* s SFr, w pieśniach zalotnych *słuzi dziewczynie / pannie młodej / panu młodemu* powsz.; w kołędach *hołduje* Herodowi 49B, *kłania się przed Bogiem* 105, *ściele się pod stopki Jezusowi* 67B, *czci Maryję / służy Maryi / ucieka się / bieży do Maryi* 118A, B; *kłami e*, jest *kłamiwy* K 40 MazP 250. W pieśniach pogrzebowych i dziadowskich *świat obiecuje szczęście, zdrowie, złote góry*, ale *zwodzi* 88; *nęci człowieka* 120 – *świata zdradliwa ponęta* K 48 Ta-Rz 211, *rozkoszy cukruje* 88a, *swoje cukruje godności* 88c; *na tym świecie nie ma nic dobrego / pobożnego*, wszystko *falszywe* 109, podob. 89; *jest fałszywy* 109, *przepętniony fałszem*, *zazdrością* 111; *zwodniczy* 120, *obludny* 150A, 88, 94 – *obluda świata* Miłk Pas 101; *zdra dza / godzi na czyją zgubę / jad wlewa / z pozorów sądzi / mało daje* 23A; *jest mamoną* 137. W pieśni umierający przestrzega, *by nie wierzyć światu* 93; *jest okrutny*: *Świat jest niewdzięczny, mściwy, nieuczynny* 111 – *świat łajdak przeklęty* 136; w pieśni pogrzebowej *głuchy na cierpienia* 88, w pieśni sieroczej: *okrutny, bez czucia i tak zimny jak gład twardy* 141; w pieśni refleksyjnej *placzu jest padole* 145; *odpycha sierotę* 141; *bije dziewczynę* 136; *rozłącza się z nieszczęśliwymi kochankami* Bart PANLub 3/331; por. też *zaguba świata* Bart PANLub 5/369; *złości światowe* Etnl 1998 Szym 246; *grzeszy do woli* K 73 Krak 2/106, *odkąd zgrzeszyli pierwsi ludzie* 165A, *jest grzeszny* 153; *wychowuje*, fraz. *ktoś ma świat za ojca* Rog Śląsk 137; *jest szkołą* 29, 33A, B; *bierze człowieka w objęcia* 80; *nie pozwala na coś* K 45 Gór 7; *ślógosta wi* pannę idącą do ślubu Kot Las 30, *sierotę* Bart PANLub 2/319.

Ś. przeżywający emocje: *weseli się / raduje się* z powodu narodzenia Jezusa 58C, podob. 58B, 132; *weseli się* Sad Podh 31, Kot Las 249, Mika Oraw 17, Święt Nadr 283; *cieszy* Pieś Śl 2/51, Stoin Żyw 102; *raduje z powodu zamążpójścia panny* Dwor WMaz 132, w pieśniach i powinszowaniach wielkanocnych z powodu *Zmartwychwstania Pana* 72; *śmieje się* Szew Niech 67; w przemowie weselnej *uśmiecha się do panny młodej / pana młodego* Oles Lub 105; w pisanej poezji chłopskiej – *uśmiecha się do słońca* 211; *placze* 20, *placze kogo / za kim, rozpacza* 53, *opłakuje kogo* Stoin Żyw 309; *jest pogrążony w płaczu* K 18 Kiel 49, *zapłakany* Szew Niech 360; *żałuje* (dziewczyny) Kam Pom 132, *umierającego* 88b; *lutuje kogoś* ‘lituje się’ K 1 Pieś 152; *smuci się* Rog Śląsk 153; *kocha kogoś, coś* – pannę Płat Krak 397; *mituje fałeczność, uprzimność / marność nad marność* 130; *pragnie anielskiego chleba* 53, w pieśni religijnej *tęskni* za Maryją 118B; w kołędach *pożąda Mesjasza / Jezusa* 54; *chwali* ładną dziewczynę Bart Lub 113, *stałe żony* K 73 Krak 2/149; *uwielbia mężów, co oddani cnocie* Gal Star 138; por. fraz. *mieć za sobą cały świat* s SFr, *mieć sławę u świata* K 73 Krak 2/131, *żyć szczęśliwie we czci u świata* Bart PANLub 5/337; w kołędach i różnego typu tekstach religijnych *świat wielbi* Boga 67A, *Maryję* 118A, B; *nienawidzi* kogo Kap Baj 71 – *nienawiść dzisiejszego świata* Nyr

Kar 312; *gardzi (kim)* Gaj Rozw 216, Bart PANLub 4/287; *powstaje przeciwko (komu)* Lom Śląsk 400; w pieśni religijnej chrześcijanin jest *od śwata wzgardzonym* 107; *dziwi się żołnierzom* Bart PANLub 3/376, *pięknej dziewczynie* Bart PANLub 1/267, 350, Ad Zam 54, *pięknemu miastu* K 73 Krak 1/47; *pięknym plonom* Bart PANLub 1/508; *podziwia sprawy Boga* 105, *podziwia żołnierzy* Bart PANLub 3/371.

□ Ś. jako obserwator, świadek i sędzia. Ś. jest partnerem rozmowy, człowiek zwraca się do niego 130. *Ktoś obwieszcza, ogłasza coś światu* ‘wszystkim’ s SFr; *wystawia światu na pozór* Miłk Pas 164; *na wieczną światu przestrozę* Was Jag 85. W kołędach *anieli / ptaki wszemu / całemu światu głoszą / zwiastują radość / wesele*, dają znać o narodzeniu Jezusa 58A.

Ś. jest obserwatorem. Ś. widzi i ocenia coś, co dzieje się *na oczach, przed oczyma, w oczach świata, całego świata* ‘na oczach, wobec wszystkich’ s SFr; *Coś może urągać światu* s SFr. Można *pokazać światu* coś lub kogoś, *pokazać coś światu* Sim ŚlOpol 17, *pokazać kogoś przed światem* Kap Baj 134; *chować kogoś przed całym światem* LL 1980/1–3/112, *z podziwieniem światu coś zrobić* K 5 Krak 63.

Ś. jest sędzią. Ktoś może *robić coś przed całym światem* s SFr: *oznajmiać* K 5 Krak 281, *opowiadać* K 26 Maz 293, *podnosić coś przed światem* K 9 Poz 47, *przysięgać* Płat Krak 308, *wyznawać przed światem* Chrystusa Pieś Pas 207, *ganić kogo* LL 1963/1/5, *oskarżać kogo przed całym światem* ZWAK 1885/268; *głosić coś przed całym światem / światu* Płat Krak 526, Krzyż Kuj 1/227. Można *robić komuś wstyd przed całym światem* MAAE 1908/178, *robić komuś hańbę przed całym światem* Rog Śląsk 39, ale także *nie powstydić się czegoś przed światem* Bart PANLub 3/591.

◆ Ś. jest obiektem, który w i d z i m y. Do zmysłowego postrzegania / widzenia Ś. odnoszą się frazeologizmy *widzieć świat / nie widzieć świata* Sim ŚlOpol 33; *widzieć świat pierwszy raz* Kur Opol 185; *bodaj świata bożego nie widział* ‘złorzeczenie: bodaj umarł, nie żył’ s SFr, por. 207; w zagadce *cały świat można zobaczyć dwojgiem oczu* 4A, ale *nie tylko to świat, co go przez okno widzimy* 17B, podob. 17A; *nie widziany nie istnieje*: w zagadce *czarny ptak (noc) zabiera cały świat* 4B, zob. też 206A; *nie widać świata* ‘nie widać najbliższej przestrzeni z powodu ciemności, mgły, zamieci’ s SFr; *widno na świecie* Płat Krak 237; *umierający mówi: powieki na wieki świat mi zamykają* K 6 Krak 451.

Zobaczyć świat ‘urodzić się’ Kur Trad 119 jest równoznaczne z wyrażeniami *przyjść na świat, ujrzyć światło dzienne* powsz.; *ogłądać świat / boży świat / ten świat* to ‘istnieć, żyć’ s SFr; można *patrzeć, popatrzeć, spojrzeć na świat* s SFr – z grotu Nyr Kar 330, z nieba Wit Baj 79; *patrzeć w świat daleki* Stef WarmOp 76, *patrzeć w świat śmiałym okiem* LL 1980/1–3/116; *obejrzyć z pół świata* Śmieł Opol 72; *rozejrzeć się / rozglądać się po świecie* ‘rozglądać się po okolicy’, ‘podróżować wiele’ s SFr.

W zamówieniu *łuszczki na oku* znachor „naśladować” gest Pana Jezusa chuchnięciem *rozdmuchuje świat* choremu [przywraca mu widzenie świata] 43.

W bajkach występuje motyw odbijania się Ś. w zwierciadle znajdującym się na górze na oliwnym drzewie 172A lub w zwierciadlanych oczach *Miedzianego Dziadka* 172B.

Ś. jest obiektem o d d z i a ł y w a n i a Boga i otaczającej przyrody.

Bóg ozdobił Ś. słońcem, miesiącem i gwiazdami 77, 102, 143. Słońce jest ozdobą całego świata 5, rozwesela świat 5, oświeca i ogrzewa cały świat, →słońce. Gwiazda Betlejemska rozświeca cały świat Kot Zn 372. Miesiąc kwiecień (zwany łudzi-kwiat) budzi świat, co psiebudzi, to psismudzi (przysypie śniegiem) Karł SGP 3/81; poranny ptak biały budzi świat cały Pieś Śl 2/228, Woda obmywa / czyści Ś. →woda.

Na świat skierowane są działania poznawcze i społeczne oraz uczucia człowieka. Człowiek może: *poznać świat*; *znać świat* ‘poznawać otaczającą rzeczywistość, życie, ludzi’ s SFr; w pieśni o zalotach *poznać świat* ‘użyć świata’ Pieś Śl 2/302; *rozpoznać świat* Płat Krak 95; *światu łykać* Bart PANLub 4/636; *odkrywać nowe światy* ‘odkrywać rzeczy nieznanne’ s SFr; *obejrzeć z pół świata* Śmieł Opol 72; *przewieźć świat* K 12 Poz 238, *przewieźć* Karł SGP 4/397; *z wieźć świat* Hajd Nie 253; *objechać świat* (wiedzieć wiele) Śmieł Opol 76; *obszukać cały świat* Śmieł Opol 52.

Nieznanne świat to Ś. niewidziany, niepoznany powsz., też *obcy świat* s SFr. Człowiek może: *używać, zażywać świata (tego)* s SFr / *światowego* Stef WarmPś 1/91 / *wesołego* K 22 Łęcz 103 / *świata rozkoszy* K 40 MazP 413 czyli używać przyjemności; *kęs świata skusić ‘zwiedzić’* Karł SGP 5/165; *rozerwać kogoś światem* ZWAK 1880/9; człowiek służy / oddaje się światu złemu / mizernemu / obłudnemu zamiast Bogu 150A. W pieśni pogrzebowej nieszczęsny człowiek, który umiera, choć *nie uznał świata* Etnl 1998 Biał 304; *kochać cały świat* Sad Podh 145, *miłować świat* Pieś Śl 2/412, Pieś Śl 2/127. Wedle pieśni *Maryja Magdalena w świecie się kochała* 150B.

Człowiek może: *budować, kształtować, urządzać (lepszego) świat, naprawiać świat* s SFr, w pieśni żołnierskiej partyzant walczy o *lepszego świat* 129; w kołodzie *panna matką zostaje, zdrowie przez płód światu daje, świat w kwiat kształtując* Miłk Pas 111; *przewracać świat do góry nogami, na opak* ‘zmieniać ustalony porządek’ s SFr; *wstrząsnąć światem* ‘porządkiem światowym, opinią światową’ s SFr; *uśmierzyć światu burzliwe fale* K 33 Cheł 136.

Człowiek może również *wyrzucić się światu* s SFr, *odciąć się od świata; ukryć / skryć kogoś, coś przed światem; odsunąć się od świata, stronić od świata, uciekać od świata* s SFr, *oddalić się od świata* Kap Baj 243; *umrzeć dla świata, obchodzić się bez świata* ‘odejść od ludzi, nie mieć kontaktu z ludźmi’, *gardzić światem* s SFr. W pieśniach religijnych i pogrzebowych: *zapomnieć światu* Krzyż WiM 5/45; *zmarły nie chce znać świata na wieki* 91B, *człowiek nie chce przyjaźni zawierać z tym pozornym światem* Miłk Pas 206; *za wzgardzenie światu czeka zapłata w niebie* Miłk Pas 173.

Można *zawiązać* komu lub sobie świat ‘pozbawić kogo swobody działania; nie dać komu możliwości swobodnego życia, wybicia się’ s SFr; ‘ograniczyć wolność, głównie przez małżeństwo’ NKPP świat 83, ‘pozbawić kogo powodzenia w życiu’ Sych SGKasz 5/195; świat komuś / sobie: *zamykać* Bart PANLub 4/429, *zapętać* K 44 Gór 421, *zamotać* K 19 Kiel 227; Bart PAN Lub 2/254.

Panna nie wychodząc za mąż może świat *marudzić* Krzyż WiM 4/17, kawaler – *marnować*: *Cego Jasiu świat marnujesz? Ni się zenis, ni wędrujesz* K 25 Maz 236.

Człowiek może *pogardzać* Ś.: *drwić ze światu* K 8 Krak 253; *śmiać się ze światu* LL 1959/5–6/95; *przeklinać cały świat* Tac Opol 252; *nie znieść światu tego* K 77 Rad 2/39; *całemu światu dupą się ukłonić* K 73 Krak 2/166.

Δ Ś. to w kulturze ludowej miejsce życia człowieka, wszystkich ludzi. Wedle przekazu biblijnego Adam i Ewa zostali wygnani z raju *na świat* 47. W przysłowiu pobyt człowieka na Ś. porównany jest do krótkotrwałego zbierania miodu przez pszczołę: *Pszczoła na kwiat, człowiek na świat, pszczoła z kwiatu, człowiek ze świata* 11. W przysłowiach Ś. to (tylko) *gościna, gospoda* 15. W pieśniach pogrzebowych ziemia-matka jest człowiekowi drogą na Ś. i gościńcem ze Ś. 96, umierające dziecko z radością *wędruje ze świata do wieczności* 92.

Charakterystyka Ś. jako miejsca ludzkiego życia jest utrwalona w następujących połączeniach słownych:

Człowiek jest / żyje *na świecie, w świecie* powsz. Człowiek *rodzi się na (ten) świat; przybywa, przychodzi na świat* ‘urodzić się’ s SFr; *pojawia się na świecie* K 7 Krak 10; *pada na świat* Dwor WMaz 30, Sych SGKasz 4/7. *Przynosi z sobą co na świat* ‘ma wrodzone cechy, zdolności’ s SFr.

Chce na świat Wit Baj 291; *jest do światu* ‘w drodze do urodzenia’ MAAE 1908/142; *do światuś* [= *do światu jesteś*] mówi w bajce stary do młodego Hajd Nie 115, *ma znaleźć sobie miejsce na świecie* ŁSE 1963/120.

Natura jedna nas na świat rodzi K 6 Krak 420, *człowiek jest wydany na świat* ‘urodzony’, także o książce” ogłoszona drukiem’ s SFr; w kolejności *idzie z/ze tego świata, schodzi ze świata* powsz. ‘umiera’; *wybiera się ze świata* Bart PANLub 2/704, *zabiera się z tego świata* Sad Podh 87 *na →tamten świat*.

Opuszcza ten świat powsz., *rozstaje się ze światem* powsz.

Żegna się ze światem / z tym światem powsz., *żegna świat* ‘umiera’ Sych SGKasz 5/111: *żegna świat nogami* ‘umiera lub zostaje powieszony’ NKPP świat 61; *temu światu walet daje* Lom Śląsk 156; *ostatni raz we świecie nocuje* Krzyż WiM 5/67. *Ginie ze świata / z tego świata* powsz., *ginie marnie z tego światu* Święt Nadr 280.

Ze świata / światu / z tego świata / światu można kogoś: *zglądzić, sprzątnąć* s SFr, *stracić* Krzyż Kuj 1/258, *zgubić* Cisz Krak 47, *zbyć* K 4 Kuj 53, *zdać* K 21 Rad 86, *wytepić* K 39 Pom 376, *skantrzyć* Karł SGP 5/139, *zegnać* Pau Gal 91 ‘być przyczyną czyjej śmierci, uśmiercić kogo, zabić kogo’.

Wyprawić kogo na tamten świat ‘być przyczyną czyjej śmierci, uśmiercić kogo, zabić kogo’ s SFr.

Pan Bóg zabiera/powołuje z (tego) świata Etnl 1998 Szym 249; *śmierć bierze z tego świata* Etnl 1998 Szym 245.

Ś. to miejsce *w ę d r ó w k i* człowieka, życie ludzkie to bycie / życie *w / we świecie* powsz.; *chodzenie po świecie* 219, por. 39. Wedle pieśni religijnej: *chrześcijanin jest piesielgrzymym w tym świecie marności* 107. Ś. jako miejsce wędrowki został utrwalony we frazeologizmach: *ktos może chodzić światem* ‘wędrować daleko od domu, przebywać w obcych stronach’ SGP PAN 3/3/641, *gonić światem* K 8 Krak 307, *pojechać światem* Pieś Śl 1/112, *iść, pójść światami* ‘daleko, bokiem’ s SFr; *przebiec niemało świata* Kam Pom 24; *ktos nie wie po jakim świecie chodzi* ‘jest nieprzytomny, roztargniony’ s SFr.

Człowiek *p o d r ó ż u j e p o świecie* powsz., *może bywać, jaśnieć, obracać się, zabłyśnąć w świecie* ‘wśród ludzi, w różnych towarzystwach, krajach’ s SFr, *coś kogoś gna / niesie / ciągnie w świat* powsz.; *ktos rwie się w świat* ‘ktos odczuwa nieprzepartą chęć wyjazdu ze stron rodzinnych’ s SFr.

Może *iść w świat, pójść, pojechać, puścić się, ruszyć, udać się, wyjechać w świat* ‘opuścić dom rodzinny, rodzinne strony; udać się, pojechać do obcego kraju’ s SFr; *iść w świat do ludzi / między dobrych ludzi; iść w świat gdzie oczy poniosą / poprowadzą; iść w świat za czymś / szukać czegoś, kogoś, szczęścia / życia próbować / skusić życia* powosz.; *iść w świat po proszonym chlebie; iść w świat z Bogiem* ‘zdać się na łaskę boską’ powosz.; *obejść / przewędrować / objechać / przejechać w świat cały / niemały / dokoła / koło* powosz.; *przebiec niemało świata* Kam Pom 24; *uciec w świat* (z domu, od kogoś), (z powodu czegoś: ze wstydu, ze strachu) powosz.; *bujac po świecie* Dwor WMaz 115, *zabawiać się we świecie* K 14 Poz 180; rodzice mogą swoją córkę wydać / dać w świat ‘za mąż’ K 11 Poz 193, Płat Krak 625, *iść za mąż w świat, [dziewczynię] trzeba w świat* powosz.; *powrócić / przyjsć / przyjechać / przywlec się / zjeżdżać się / zlatywać się ze świata* powosz.; *przynieść ze świata coś nowego* Kot Las 75.

O wędrowcu / człowieku obytym / ciekawym świata: *światowiec*, człowiek *światowy* Karł SGP 5/363; *człek świata* ‘wędrowiec’ Karł SGP 1/284; *ktos ze świata* s SFr; *człowiek ze świata* Czub Aneg 71.

W bajkach i baśniach *w świat* idzie najczęściej (biedny) chłopiec / młodzieniec K 8 Krak 127, trzej bracia Cisz Krak 184, brat i siostra Kon WiM 120, aby szukać pracy / służby (chleba) K 8 Krak 127, przyszłej żony Święt Nadr 337, *szczęścia* Cisz Krak 184, przygód ZWAK 1878/144, war. Krz PBL 300, podob. ZWAK 1887/87; war. Krz PBL nr 303; *by zwietryć świat* Lom Baj 41, *życia trochę spróbować* Jaz Spis 108. W czasie wędrowki dzieją się jednak rzeczy nieprzewidywalne, np. chłopiec dostaje się na służbę do samego diabła K 8 Krak 127, jeden z braci dowiaduje się o królestwie zagrożonym przez smoka, pokonuje potwora i żeni się z królową ZWAK 1878/144, war. Krz PBL 300, nadto podob. ZWAK 1887/87. W bajce z okolicy Przeworska spotyka po drodze towarzyszy, którzy także wykazują się nadludzkimi zdolnościami i zazdroszcząc mu sukcesów chcą go zabić. Bohater dzięki okazanej ptakom życzliwości unika śmierci i mści się na towarzyszach Wisła 1898/725, war. Krz PBL nr 301.

Bohaterowie *wyruszają w świat* także po to, aby wykonać niezwykle zadanie, np. zdobyć cudowną wodę dla chorego ojca Krz PBL nr 301; uzdrowić chorą albo odnaleźć zaginioną królową Krz PBL nr 571, K 8 Krak 82, ratować zakłętę rodzeństwo ZWAK 1888/58. Cel zostaje osiągnięty, zazwyczaj z pomocą zwierząt, którym bohater wcześniej pomógł albo magicznych przedmiotów, które otrzymał w drodze w nagrodę za okazaną ludziom i zwierzętom życzliwość Krz PBL nr 302, 571. Osiągnięcie upragnionego celu udaje się najczęściej najmłodszemu i najgłupszemu z braci K 8 Krak 70, Krz PBL nr 571.

Wyjście w świat ma również cel poznawczy – młodzieniec chce sprawdzić ludzką przyjaźń Krz PBL nr 895; arcyksiążę poznać życie zwykłych ludzi Kad Ciesz 199, diabeł dowiedzieć się, czy słuszne są wymówki potępińców, że złe żony doprowadziły ich do piekła Krz PBL nr 1164. Celem wędrowki bywa poszukiwanie rzeczy bohaterowi nieznanych, np. strachu MAAE 1908/279, biedy K 14 Poz 281. Finał jest konstruowany na różne sposoby, np. dzielny i sprytny bohater musi wciąż wędrować, bo mimo wielu niebezpieczeństw nadal nie wie, co to strach MAAE 1908/279; król lewicz poznaje biedę i uczy się rozumu, z tego powodu po powrocie do domu mądrze zarządza królestwem K 14 Poz 284. W świat idą (sobie) także bohaterowie, którzy chcą uciec od niedoli, np. zwierzęta od złego gospodarza Krz PBL nr 130, sie-

rota od złej macochy K 14 Poz 31. Wędrownica poprawia ich los – zwierzęta znajdują lepsze mieszkanie Krz PBL nr 130, sierota zostaje sownie nagrodzona za służbę u napotkanego starca K 14 Poz 31–32. W świat idzie także ten, kto chce uniknąć strasznego przeznaczenia, np. uśmiercenia własnych rodziców K 32 Pok 34. W baśni z Poznańskiego chłop idzie w świat na pokutę K 14 Poz 246.

Wędrownica w świat wartościowana jest pozytywnie, por. 33. Uczy bohatera K 14 Poz 284, czyni go odważnym K 14 Poz 7, poprawia jego los albo zapewnia mu znaczące dla niego korzyści – zwykle ożenek z królewną ZWAK 1878/144–147, war. Krz PBL nr 300. Bohater odrzucony wcześniej przez społeczność, w której żył, po powrocie do domu zostaje doceniony i nagrodzony, bo za sprawą magicznego przedmiotu potrafi np. ożywiać umarłych MAAE 1908/241. Jednak bezmyślne wyjście z domu w świat *na wojaż* zamiast gospodarowania oceniane jest negatywnie, należało za nie odpokutować ZWAK 1887/243–245.

W bajkach i baśniach w przedstawieniu wyprawy w świat zawarty jest wzorcowy scenariusz zachowań. Życzliwość i bezinteresowna pomoc okazana spotkanym ludziom, zwierzętom, przedmiotom przynosi bohaterowi nieoczekiwane korzyści K 14 Poz 31–32 i sprawia, że w nieodległej przyszłości doznaje on pomocy ze strony tych, którym pomógł. Szczególnie nagradzana jest życzliwość i szacunek okazywany zwierzętom ZWAK 1878/148, ZWAK 1878/144–147, zob. war. Krz PBL nr 300.

W bajkach z motywem wędrownicy w świat / po świecie przywoływany jest uniwersalny model świata: bohater, przemierzając się pomiędzy poziomami świata przechodzi przez miejsca graniczne – studnię, dziurę 174, 175, zatrzymuje się w gospodzie MAAE 1903/178 i in., diabelskiej chacie Krz PBL nr 130, pałacu diabelskim Krz PBL nr 382, kuźni Krz PBL nr 650, dociera do smoczej góry ZWAK 1878/144.

Matka *wydaje córkę w świat* K 24 Maz 274, także syna na żołnierza *oddaje w świat* Bart PANLub 3/277. W przemowie weselnej *ojcowie* (= rodzice) wyprowadzają dzieci z domu *na świat* podobnie jak ptaki swoje młode na puste pole 76.

W pieśniach nabożnych Jezus *chodzi po świecie* 103A, 149; Pan Bóg *chodzi po* (tym) *świecie* 103B, *Najświętsza Panienska po świecie chodziła* 103C. Na motywie tym opierają się także liczne opowieści ajtiologiczne, tłumaczące powstanie poszczególnych elementów świata bądź rządzących nim praw, np. *pewnego razu, chodząc Pan Jezus z świętym Pietrem po świecie, wstąpili oba do jednego domu na odpoczynek; była tam dziewczynka, mająca trzy lata. Kiedy zobaczyła tych podróżnych, wylaża na piec i z figłów zaczęła wołać: „kuku, kuku!”*. Pan Jezus tę dziewczynkę zamienił w kukułkę. ZWAK 1883/112, war.: Lom Baj 135.

W pieśniach miłosnych zakochani wędrują razem w świat *powsz*.

W pieśniach, baśniach, bajkach, opowiadaniach występuje także motyw *wygnania w świat*, zwykle niechcianego adoratora córki MAAE 1903/176–178, war. Krz PBL nr 885, Pawł Mer 148, głupiego *Chęł Przas* 2/12–14 lub kalekiego syna K 8 Krak 42, sieroty Dek Sier 198–199, co równa się wykluczeniu poza wspólnotę, a także *wyprowadzenia* dziecka w świat (zwykle najmłodszego syna), aby stało się samodzielne *Święt Nadr* 406; *nauczyło się rozumu* K 14 Poz 304 lub aby wykonało trudne zadanie – w bajkach ojciec wysyła trzech synów w świat przyrzekając oddać tron temu, który sprowadzi: najpiękniejszego konia, najlepszy miecz, najcenniejszy pierścień i najurodziwszą żonę. Z zadania najlepiej wywiązuje się najmłodszy Krz PBL nr 414. Por. fraz.: *wygnąć*

kogoś / pognać / wypędzić / poprowadzić / wysłać / wysyłać / posyłać / wyprawić / zabrać kogoś w świat, kogo (się) w świat ‘w podróż (zagraniczną)’ s SFr; wydać w świat ‘wydać za mąż’ Folk Łódz 221.

Ś. w tradycji ludowej jest także miejscem tułaczki: *bląkać się, kręcić się, tłuc się, tułać się, wałęsać się, włóczyć się po świecie* ‘włóczyć się po różnych okolicach, krajach, w różnych krajach’ s SFr; *tułać się światem* Pieś Śl 2/588. W folklorze po świecie bląkają się osoby / byty niemające swojego miejsca w świecie / w społeczności: dusze Fisch Lud 127, upiory K 48 Ta-Rz 276, sieroty Dyg Kat 127, żebracy Dyg Kat 114, Żydzi np. 165B, Cyganie PSL 1992/2/36 – w pieśni pogrzebowej: *zatwardziałe dusze płatają się po świecie*, szukając dla siebie miejsca – proszą o przyjęcie: lasy, góry, pola, łąki, morza 97.

Świat na opak. Wyobrażeniu Ś. normalnego towarzyszy w kulturze ludowej idea *świata na opak, świata wywróconego do góry nogami* Sim Fol 116, 118, 122. Rytualnym czasem uobecniania tej idei był karnawał, kiedy domy odwiedzali mężczyźni przebrani za kobiety, a uczestnicy obrzędowych obchodów wygłaszali żartobliwe teksty typu: *Chodzimy po kusaku, życzymy wam dobrego roku! My jesteśmy z kraju dalekiego, zza dunaju szerokiego, gdzie płoty kielbasami grodzo, do góry nogami chodzo* Bart PANLub 1/392.

Na konwencji *świata na opak* opierają się ludowe pieśni żartobliwe o *kusym Janku, co opasywał się kijmi, podpierał się workiem* Bart PANLub 4/648; w kawałach o głupcach, którzy naganiają światło do ciemnego domu Etnl 1994 Bart 167, Krz PBL nr 1245. Absurdalnych obrazów nie brak w rymowankach dziecięcych typu: *Powiem wam kazanie: zjadł mi pies śniadanie, ja psa o piec, wyleciał z niego malowany chłopiec, a z tego chłopca baran i owca, a z tego barana mleko i śmietana, a z tej śmietany kościół murowany i do tego kościoła nikt nie chciał chodzić, musiał ksiądz z organistą na powrózku wodzić* Bart PANLub 3/69–70.

Zupełnie inny status mają mitologiczne, wierzeniowe przekazy o powstaniu świata 157–163, 164, katastroficzne wizje końca świata 152, a także bajki, wprowadzające jawną, z góry założoną fikcję i nieprovokujące do konfrontacji z obrazem świata „normalnego”, por. 171–179, 181, 183, 186; podobnie ma się rzecz z pieśniami kołędniczymi, życzącymi, w których świat jest przedstawiany hiperbolicznie w konwencji „magii spełnionej” Bart PANLub 1/226–230, a także zagadki, np. 2a, 2b, 4B i przysłowia 22A, 27B, 31, będące przejawami kreacji metaforycznej.

≈ Ś. jest d o m e m: Dla sieroty ojcem jest Bóg, matką – ziemia, domem – *cały świat* 142. W pisanej poezji chłopska *chata* ma za sufit *kopułę nieba, za ściany cztery strony świata, żarówką jest księżyc i słońce* 215. W przysłowiach świat jest miejscem czasowego przybywania człowieka – *gospodą* 15.

Ś. to wieś: słońce (jak dąb) stoi na środku wsi (= świata) 2. W przemowie weselnej – Ś. jak *puste pole*: ojcowie (= rodzice) wyprowadzają dzieci z domu na świat, podobnie jak ptaki swoje ptaśzeta na puste pole 76.

Świat je s z k o ł ó m, a biyda najlepszym rehtorym 29; *ojcem*: fraz. *mieć świat za ojca* ‘o nieślubnym dziecku’ Pieś Śl 1/384; bliska osoba może być *komu, dla kogo światem, całym światem* ‘absorbować całkowicie’ s SFr.

Ś. to ludzie: fraz. *żyć ze światem* ‘utrzymywać stosunki z ludźmi’ s SFr; por. fraz. *świat ludzki* ‘ludzie’ s SFr, *jak postępować na ludzkim świecie* K 8 Krak 112.

Całym światem w legendzie jest Chrystus: Orfeusz dźwigający przez rzekę Chrystusa czyli cały świat otrzymuje imię *Christoforus* (*Krzysztof*) 188. W pisanej poezji chłopskiej *żłóbek betlejemski*, w którym narodził się Chrystus, *to kołyska świata* 213.

Porównania w przysłowiach: *Świat jak dziecko, co się cackiem bawi* 32; *świat jak las, człowiek jak liść* 10; *na świecie jak na dworze, jak w teatrze* 31a,c, *jak w karczmie, z każdym trzeba się zdybać* 31a; *jak na jarmarku: lepiej się ten sprzeda, co się przecenia, niż ten, kto się nie docenia* 31b; *na świecie jak w łaźni: im kto wyżej siedzi, tym bardziej się poci* 31e; *świat bez czucia i tak zimny jak głaz twardy* 141.

✠ Symbolami Ś. są: w zagadkach *jajko* 1 i *drzewo* 2, w przysłowiu *jabłko* 22Ad, w relacjach wierzeniowych *kula* 157d, 159, 199; *kulisty kształt* ma ozdoba z opłatka zawieszana na bożonarodzeniowej choince zwana *światem* Bart PANLub 1/105.

DOKUMENTACJA

ZAGADKI

1 – Jajko to biały świat.

Jest sobie biały świat, a w tym świecie żółty kwiat. Żeby zerwać żółty kwiat, trzeba rozbić biały świat. (Jajko). Folf Zag nr 954.

2 A – Na środku świata / wsi / na świecie stoi dąb [= słońce].

Na środku świata stoi dąb, a do kądzy cha^uupy ga^uzki wisq. (Słońce). ZWAK 1893/241; war: ... *na środku wsi ...* ZWAK 1893/241; *Pośród świata dąb stoi, a do każdej chaty gałązki wiszą.* (Słońce). ZWAK 1877/122; zob. SSiSL I/1/131 (zagadki o słońcu).

2 B – Na całym świecie stoi dąb [= rok].

Stoji dąb na całym świecie, na tem dębnie dwanaście konarów, na tych konarach po styry gniaźda, a w tych gniaźdach po siedem ptaków. (Rok dzielony na miesiące, pory roku, dni tygodnia). MAAE 1908/324.

3 A – Świat jak rodzina: niebo, ziemia, woda, wiatr/powietrze (też: mgła, rzeka, noc, ...) są wobec siebie jak ojciec, matka, syn, córka.

^u*Ociec mocny, matka długá, córka wysoká, syn wielgi.* (Wiatr, rzeka, powietrze, świat) ZWAK 1883/92; war: *Wysoki tatka, seroko matka, syn salony, a córka ślepo.* (Niebo, ziemia, wiatr, noc) Folf Zag nr 586, Myślenice; tamże war.: *Wysoki tatka, niziutka matka, syn sowizdrzał, córka ślepotka* (niebo, ziemia, wiatr i noc) Krakowskie; *Ociec wysoki, matka seroko, dziewka krzywa, sen bez rozumu.* (Niebo, ziemia, woda, wiatr) Skawica; *Wysoki ojciec, niska matka, głuchy zięć, ślepa niewiasta.* (Niebo, ziemia, wiatr, mgła) Sucha Besk.

3 B – Świat (jego części) jak ciało człowieka / ciało jak świat (jego części).

- Dwa odołki, a we środku brzég.* (Oczy i nos). Folf Zag nr 26.
- Na środku morza dwudzielowe gardło.* (Pępek). Folf Zag nr 286.
- Chto może nõbarzyj lizać, choc ni mô jęzëka?* (Stuńce, bo zliże nõwikszé zwalë śniegu i lodu). Folf Zag nr 295.
- Nóg nie ma, a biegnie, rąk nie ma, a bieży.* (Rzeka). Folf Zag nr 311.
- Choć języka nie posiadám, wiernie jednak odpowiadám. Nikt mnie nie widzi na świecie, a każdy słyszy przecie.* (Echo). Folf Zag nr 294.

f. *Leciąto bez pole, nie miało rąk ani nóg, a tak leciało, co jaz bziuczało.* (Wiatr). Folf Zag nr 333.

4 A – Cały świat można zobaczyć dwójgim oczu.

a. *Dwie pateczki maku na cały świat osieje.* (Oczy). Folf Zag nr 667; war.: *Dwa węzółki soli, cały świat osoli.* (Oczy). Folf Zag nr 32.

b. *Malutkie to, czerniutkie to, hneda cały świat obleci.* (Oko). Folf Zag nr 913; war.: *Maluńskie, cerniuńskie w koło świat obydzie.* (Oko). Święt Nadr 655.

4 B – Czarny ptak [= noc] zabiera cały świat.

Leciął czarny ptak, jak zafajtnął skrzydłem, zabrał cały świat. (To jest noc). TN Łuszczów 1962; war.: Folf Zag nr 160.

5 – Słońce – ozdoba całego świata / rozwesela świat / miłe światu.

a. *Co wyżej lasu, ozdoba całego świata.* (Słońce). Folf Zag nr 642; nadto: ZWAK 1883/144 znad Bugu i Narwi.

b. *Stoi, stoi stojawa, na stojawie trzęsawa, na trzęsawie ślicny kwiat, rozweseli cały świat.* (Słońce). ZWAK 1893/242.

c. *Maluńskie, okrągłuńskie, całemu światu miłe.* (Słońce). Folf Zag 911.

PRZYSŁOWIA

6 – *Z tamtego świata listów nie podają, jak się tam mają.* LL 1957/3/44, Wit Baj 318.

7 A – Świat jest długotrwały, niezniszczalny.

a. *Nie za nás świat nastął, nie za nás sie skońci.* MAAE 1898/160; war.: *Świat się jeszcze nie kończy 'jeszcze jest czas, nie należy się śpieszyć'.* NKPP świat 80.

b. *Świat nie krowia dupa, nie zginie.* NKPP świat 77.

7 B – Ten świat jest nietrwały.

a. *Ten świat jak makowy kwiat. 'nietrwały'.* NKPP świat 104; war.: . . . *dziś żyjesz, jutro gnijesz.* NKPP świat 104.

b. *Nic wiecznego na świecie.* NKPP świat 46.

8 – Świat jest większy i silniejszy od człowieka.

Świata nie przemożesz. NKPP świat 89; tamże war.: *Człowiek światu nie przemoże, ale świat go zmoże,* podob.: *Świata nie przeżyjesz, chleba nie przejesz, wody nie przepijesz.* NKPP świat 91; *Świata nie przerobisz.* NKPP świat 90.

9 – Nic nowego na świecie / pod słońcem.

Nic świat nigdy nowego nie rodzi. LL 1964/1–2/147; war.: *Nic nowego na świecie* NKPP świat 45; *Nie masz pod słońcem (na świecie) nic nowego.* NKPP nowe 10 [z Biblii, Eccl. 1, 10].

10 – Świat jak las, człowiek jak liść.

Świat jak las, człowiek jak liść. NKPP świat 70; war.: *Człowiek jest jako liść.* NKPP człowiek 47 [z Iliady ks. 6 w. 146–149: *Ludzie to marne liście, co na drzewie rośnie, Jedno wiatr strąca z drzewa, a w drugie o wiośnie Las się znów odmłodzony, stroi i ubiera: Tak ród ludzki – ten żyje, a tamten umiera.* (Tłum. Jan Czubek)].

11 – *Pszczola na kwiat, człowiek na świat, pszczola z kwiatu, człowiek ze świata (życie ludzkie jest pracowite i krótkie, podobne do życia pszczoły)* Sych SG Kasz 2/314.

12 – Świat należy do Boga, nie do ludzi.

a. *Nie nas świat, ino boski.* NKPP świat 48.

b. *Wola tego, co świat jego.* MAAE 1898/160; war.: K 8 Krak 112.

13 – *Świat nasz, a kuźnia kowalowa.* Sych SG Kasz 3/194.

14 – *Chwalma świat, ale ostańma doma.* NKPP świat 3.

15 – *Świat gościna, mieszkanie indziej naznaczone.* K 60 Przysł 15; war.: *Ten świat nie jest nasz dom, ale jest gospoda.* NKPP świat 105.

16 – Świat jest przestronny/wielki/szeroki.

a. *Świat jest przestronny* NKPP świat 73; tamże war.: . . . *wielki, a nie ma się gdzie pomieścić; Świat szeroki, a miejsca na nim mało.*

b. *Świat nie je cholewa 'nie taki mały świat'* Sych SG Kasz 2/46.

c. *Świat nie torba, dużo się do niego zmieści.* NKPP świat 78.

17 A – *Żaba siedzi pod kopicą sana, a je są wędaje, że to całi świat.* Sych SG Kasz 6/261.

17 B – *Nie to świat, co go przez okno widzimy.* NKPP świat 49; war.: *Nie tyleć tylko światła, co w oknie.* NKPP światło 4.

18 – *Wszędy świat.* NKPP świat 111.

19 – *Jeden świat, ale nie jedni ludzie.* Fed Żar 350.

20 – Świat ma dwie różne połowy.

a. *Jedna połowa świata śmieje się z drugiej.* NKPP świat 19.

b. *Pół świata skacze, a drugie pół płacze.* NKPP świat 62.

21 A – Świat się obraca, wszystko na świecie kołem się toczy.

a. *Tak się ten świat obraca, jednych podnosi, drugich wywraca.* NKPP świat 96; war.: *Świat ten jest jako drabina: ten schodzi na dół, ów się w górę wspina.* NKPP świat 96d.

b. *Wszystko na świecie kołem się toczy.* NKPP świat 96a.

21 B – *Świecie, świecie, tyś kulaty jako motowidło.* NKPP świat 94.

22 A – Świat to nieprzyjaciel boży / kiep / jabłko żółcią nadziane.

a. *Świat nieprzyjaciel boży.* NKPP świat 79.

b. *Kiep świat i ludzie na nim.* NKPP świat 24; war.: *Kiep świat i tyle.* NKPP świat 24b; podob.: NKPP świat 25.

c. *Zekpiat świat, trzeba go poprawić.* NKPP świat 119.

d. *Świat – jabłko żółcią nadziane.* NKPP świat 68.

e. *Świat nie jest bez ale.* Wisła 1897/348.

23 A – Świat ['ludzie'] przewrotnie zdradza / godzi na czyją zgubę / jad wlewa / z pozorów sądzi / mało daje / . . .

a. *Świat, gdy kogo cieszy, zdradza.* NKPP świat 67.

b. *Jeżeli cię świat uwodzi, na pewną zgubę twą godzi.* NKPP świat 22.

c. *Świat dużo obiecuje, ale mało daje.* MAAE 1898/160.

d. *Świat z pozorów sądzi.* NKPP świat 87.

e. *Świat jako syrena śpiewa, a jak niedźwiadek jad wlewa.* NKPP świat 71.

f. *Świat łatwo sobie z tym przykrzy, który począł sobie z nim przykrzyć.* NKPP świat 74.

g. *Tak świat płaci.* NKPP świat 97.

24 – *Więcej na świecie złego niż dobrego.* NKPP świat 110; war.: *Na tym świecie niezawodnie lepiej rentuje się złe niż dobre.* NKPP świat 43.

25 A – *Wszystko na świecie marność.* NKPP świat 112. Por. biblijne: *marność nad marnościami – wszystko marność.* (Koh 1, 2).

25 B – *Siano to i trawa – wszystka chwała świata tego.* NKPP świat 64.

25 C – *Gdzie spojrzysz po świecie, błoto albo śmiecie.* NKPP świat 10.

25 D – Na (tym) świecie niełatwo żyć.

a. *Na świecie żyć, to nie wianki wić.* NKPP świat 41.

b. *Na tym świecie jednego leczą, a drugiemu dzwonią.* NKPP świat 42.

25 E – Na świecie nie będzie lepiej.

Wtenczas na świecie będzie lepiej, jak wilk będzie ogonem orał, a owcami bronował. NKPP świat 114.

26 – *Każdemu świat miły.* NKPP świat 23.

27 A – Świat się zmienia/mądrzeje/starzeje.

a. *Inszy teraz świat.* NKPP świat 13.

- b. Świata odmiana nie wyrozumiana. NKPP świat 92.
- c. Świat na miejscu nie stoi. NKPP świat 75.
- d. Świat teraz zmądrzał. NKPP świat 85; war.: Świat schytrzał bardziej, niżeli zmędrzał. NKPP świat 85.
- e. Świat się zestarzał i szczęście statkować nie umie. NKPP świat 82.
- 27 B – Świat się przewraca do góry nogami / na lewą stronę.**
- a. Świat do góry nogami się przewraca. NKPP noga 12b, tamże war.
- b. Świat są wnet na lewą stronę / na rąbę przewróci. (skarży się zwykle starsza generacja na młodzież) Sych SG Kasz 5/195.
- c. Opak się wszystko na świecie dzieje. NKPP świat 58.
- 28 – Wszystko się dziwnie plecie na tym tu biednym świecie.** NKPP świat 113; *Tak się to plecie na tym Bożym świecie.* Łęga Malb 219; *Tak to na tym usmarkanym świecie.* NKPP świat 101; war.: Świąt Nadr 682.
- 29 – Świat je szkołóm, a biyda najlepszym rehtorym.** NKPP świat 72.
- 30 – Świat jest komedią, a walka plewidłem złych ludzi.** NKPP świat 38b.
- 31 – Na świecie jak na dworze, jarmarku, teatrze, w karczmie/łaźni.**
- a. Na świecie jak na dworze, inny zbiera, inny orze. NKPP świat 36; tamże war.: ... raz ciepło, drugi raz chłodno.
- b. Na świecie jak na jarmarku: lepiej się ten sprzeda, co się przecenia, niż ten, kto się nie docenia. NKPP świat 37.
- c. Na świecie jak na teatrze. NKPP świat 38.
- d. Na świecie jak w karczmie, z każdym trzeba się zdybać. NKPP świat 39.
- e. Na świecie jak w łaźni: im kto wyżej siedzi, tym bardziej się poci. [według anegdoty słowa te powiedział do króla Jana Kazimierza Hieronim Radziejowski] NKPP świat 40.
- 32 – Świat jak dziecko, co się cackiem bawi.** NKPP świat 69.
- 33 A – Kto się po świecie włóczy, wiele się rozumu nauczy.** NKPP świat 28.
- 33 B – Młodemu świata zobaczyć nie zawadzi.** NKPP świat 31.
- 34 A – Ciągłe straszą końcem świata, a koniec dla każdego, co umarł.** NKPP świat 5.
- 34 B – Świat się jeszcze nie kończy.** NKPP świat 80.
- 35 – Światu poświęcił kokosz, Bogu zgniłe jaje.** NKPP świat 93.
- 36 – Przypadki nie chodzą po świecie, ale po ludziach.** Świąt Nadr 669.
- 37 – Kto nie używa lata, to nie godzien świata.** Fed Żar 354.
- 38 – Białego świata niewiele** NKPP świat 1; war.: *Dał Pan Bóg jak nie białemu światu.* tzn. coś bardzo złego, piekielnego. NKPP świat 1.
- 39 – Z żelazem i chlebem, świat cały przejeździem.** K 8 Krak 272; war.: Wit Baj 318, NKPP żelazo 6.
- 40 – Świat należy do śmiałych.** NKPP świat 76.
- 41 – Kto śni o innym świecie, nie może się tu z tym pogodzić.** NKPP świat 29.

ZAMÓWIENIA

- 42 – Księżyc na nowiu wraca z tamtego świata, gdzie widział umarłych.**
[Zamówienie bólu zębów kierowane do księżyca na nowiu]. *Mołodyku, mołodyku, gdzie-żeś ty bywał? – Na tamtym świecie. – Coś tam widział? – Umarłych. – Co oni robią? – Leżą. – Niech moje ząbki nie bolą.* Wisła 1900/459.
- 43 – Znachor naśladowując Pana Jezusa chuchnięciem rozdmuchuje cały świat [leczy łuszczkę na oku chorego].**
[Zamówienie łuszczki na oku] *Gdzie ty idzies, uszko, uszczkawico? / Do tego chrzczonego, narodzonego?! Tam ni mos żodnego mieszkanio ani posiedzynio! / Idź na suchy las, / na czerwone morze, / na suche korzenie, / tam, gdzie nie dojdzie żodne stworzenie. / Pan Je-*

zus chuchnął, / cały świat rozdmuchnął; / i ja chuchnę, / cały świat rozdmuchnę! / Chu!... chu!... chu! Kot Las 95.

MODLITWY

44 – Bóg umarł za grzechy całego świata.

Boże wszechmogący i miłosierny, któryś umarł na krzyżu za moje i całego świata grzechy, miej litość nade mną ! Kot Zn 218.

45 – Słońce oświeca cały świat i człowieka grzesznego.

Zawitaj, powitaj, jasność boska [słońce], która cały świat oświecasz i mnie człowieka grzesznego. Mosz Kul 2/441 Małopolska.

46 – [Matka Boska mówi:] Piotrzepawle, idź na tamten świat! Opowiedz trzy razy dnia, Aniołków pošlij. Ja sama przybędę w ostatniej godzinie. Kot Zn 120.

WIDOWISKA BOŻONARODZENIOWE

47 – Adam i Ewa zostali wygnani z raj u na świat.

a. [Anioł:] Bierz ty Adamie cieślczkę, a ty Ewo motyczkę, idźcie na świat pracować. LL 1964/3/33.

b. [Adam mówi:] O godzin u utrapiona, czasie oplakany, i cóż ja teraz poczne, gdym z raj u na ten świat wygnany? [Anioł mówi:] ... trza teraz czoło zapocić w tem światowem kraju. MAAE 1903/202.

48 – Szatan przychodzi na świat kusić ludzi: jest zwodzicielem/zdradzi cielem świata.

[Diabeł:] Oto jestem zwodziciel, stary świata zdradzi cielem. Bart Lub 224; war.: Bart Lub 303; [Anioł:] Szatanie, szatanie, nie mogłeś ty w piekle gorzeć, przyszedłeś na ten świat ludzi kusić. LL 1964/3/33; Ni siedziałbyś w piekle górejącym, tylko przych^uodzisz na ten świat ludzi do grzechu pobudzać. Bart PANLub 1/307.

49 A – Herod uważa się za pana/króla/monarchę świata (całego/okrągłego), czterech/(trzech) części / stron świata.

Jestem król Herod świata całego, jestem potęgą narodu ludzkiego. Bart Lub 230; war.: Bart Lub 247, 248, 264, 303, LL 1963/2-3/71; ... Potentát narodu zydzoskiego; śtery części świata pod mymi rządami, wsyćkie mocarstwa pod memi nogami! Świąt Nadr 94; ... okrągłego świata, moja własnością cały okrąg słońca. K 27 Maz 112; ... król, monarcha świata całego, ... monarcha potentu ludzkiego. Pod moją władzą čtyry części świata ... Cisz Sławk 31; ... mam trzy części świata. Bart Lub 268; ... świata całego, pod moim panowaniem Europa, Azja, Afryka, przez długie lata. Folk Łódz 108; ... monarcha świata ... Przede mną stoją čtyry strony świata. LL 1964/1-2/19, ... monarcha świata, ... pod moją ręką čtyry części świata. TN Abramów 1974; ... potężny władca narodu wszytzkiego, pod moją władzą čtyry części świata. Folk Łódz 106; ... mám trzy części świata ... ZWAK 1890/52; Jestem król Herod z okrągłego świata. Dwor Maz 47; ... zowią mnie, że jestem królem świata. K 73 Krak 1/34; Jestem królem i panem świata całego i mam moc rozkazywać z panowania swego. Zow Bib 187; ... król, monarcha całego świata. Niech mie sie boi cała imperata. Bart Lub 220; Ide po krwi potoku, ja, pan świata całego. I nad ludźmi wszytzkimi będę jak Bóg uczczony Bart Lub 303; Idę od dnia do zmroku jako pan świata potopu. Bart Lub 268; podob. K 28 Maz 70.

49 B – Świat hołduje Herodowi.

a. Jezdem królem i panem, ca^uy mi świat ho^uduje, niebo i ziemia moc moje cuje. ZWAK 1890/59; war.: Jestem królem i panem, wszytzko mi chołduje [sic! IB, JB]. Ziemia i świat cały w mocy mej panuje. Nawet antypudje i podziemne kraje, wszytzko to w mocy królewskiej zostaje. Jestem wielmożny nad słońca promienie, żadna mi planeta honoru nie zmienia. LL 1960/2-3/100. Darmo sie, królu, swą pychą wynosis, świat ci ho^uduje, panem sie być nosis. ZWAK 1890/61; war.: Bart PANLub 1/310, MAAE 1903/212.

b. [Do Heroda:] *Najjaśniejsy królu, ca^uy świat ci ho^udujący.* ZWAK 1890/59.

49 C – Herod będzie panował, ale na drugim świecie.

[Herod zachorował, Żyd mówi do niego:] *Królu, pogotowie przyjedzie za pół godziny, będzie król zdrów, a panował zdrów, ale na drugim świecie.* Bart Lub 276.

50 – Dziecina ma światem i ziemią kierować.

[Herod mówi:] *Idź! Jeszcze ma^a dziecina má nade mną panować, całym światem i ziemią machiną kierować?* ZWAK 1890/60.

51 – Śmierć rządzi światem.

[Śmierć mówi o sobie:] *Bede sobie inszpechtem całym światem rządziła.* MAAE 1903/213.

KOLEDY

52 – Syn Boży cały świat stworzył, jego dziełem świat cały.

a. *Już wierzę, żeś ty jest syn Boży, . . . żeś cały świat stworzył.* ZWAK 1885/16.

b. *A z tej różyczki [NMP, Red.] ptásek wynika. A to nie ptásek, jéno syn Boży, a ten syn Boży, cały świat stworzył. Niebo i ziemię, a na tej ziemi każde stworzenie.* K 19 Kiel 184; por. pieśni religijne nr 104.

c. *Lili dziecino mała, tak matuchna śpiewała: Tyś król niebieskiej chwały, twojem dziełem świat cały.* Miłk Pas 183, Miod Pas 76.

53 – Świat [‘ludzie’] rozpacza/pragnie anielskiego chleba.

a. *Cały świat rozpacza, łzami się zalewa. . . Anioł z nieba leci i „Gloryja” śpiewa. Jezus się narodził, on nas wyswobodzi.* Kot Las 180.

b. *Ach witajże, pożądana perło droga z nieba, gdy cały świat upragniony anielskiego chleba.* K 3 Kuj 210.

54 – Świat pożądał Mesjasza/Jezusa.

a. *Witaj, mój Synu kochany, dawno na świat pożądanym, bądź pochwalony.* K 26 Maz 57; war.: Stef WarmPś 2/124.

b. *Przez wieki był obiecany, dawno światu pożądanym. Niesłychanaż to nowina, przybył światu Bóg Dziecina.* Bart Lub 353.

c. *Z boskiego zrzędzenia przyszedł czas zrodzenia Synaczka przedwiecznego, światu pożądanego.* Bart Lub 150; war.: . . . *rodzenia . . .* Miod Pas 181.

d. *Panna sie schila, Dziycie całuje, swygo niewcasu sercym żałuje, mówi – Jezu mój kochani, dawność na świat požundani.* Krzyż WiM 5/102.

e. *Witaj, Jezu, Królu świata, Mesjaszu pożądanym długie lata.* Stoin Żyw 38.

55 A – Bóg / Ojciec Niebieski zlitował się nad światem.

Przez lat cztery tysiące od grzechu Adama zamknięta była ludziom niebios brama. Pod ciężarem przestępstwa jęczał naród cały, grzechy moce piekielne nad niem panowały. Lecz się Ojciec Niebieski zlitował nad światem, zesłał Syna swego, by nam stał się bratem. Bart Lub 263; war.: TN Łazory 1984.

55 B – Bóg daje kolędę światu – gospodarzowi i jego domowi.

Do czego się Matuchna Boża rozśmiała? Bo Ona Szczepana po kolędzie ujrzała. On sobie idzie ścieżeczką po kolędzie, Śpiewa sobie kolędę o Panu Jezusie. Panie Boże! Tę kolędę sam Bóg z nieba daje światu, Którym trzeba: Gospodarzowi i temu domowi jego całemu – Kolęda! Kot Zn 372.

56 – Mesjasz / Jezus / Dziecię Jezus rodzi się / zstępuje / schodzi / przychodzi / zjawia się / . . . jest przysłany/-e (z nieba) na świat, aby go zbawić / odkupić / wyswobodzić / ocalić od zagłady / zmyć z grzechów.

a. *Co za nowina, że Bóg Dziecina na świat się narodził.* Miłk Pas 103.

b. *Jezus Dziecię w Betlejemie, gdy się zrodziło, które na świat dla grzeszników z nieba zstąpiło. Wzięło na sie ludzko postać.* Bart Lub 354; war.: K 35 Przem 24.

c. [Dziecię] *Z nieba na świat dla nas schodzi, w pustej szopie dziś się rodzi.* Bart Lub 169, war.: TN Adamów 1979.

d. *Witajże Paniczu narodzony nasz Boże, przyszedłeś na ten świat, któż to pojąć może, stałeś się ubogim, choć jesteś tak droгим.* Miłk Pas 126.

e. *Bóg im błogosławił, gdy się na świat zjawił w pieluszkach.* K 5 Krak 246.

f. *Któż Ci jest przyczyną, mój Jezu kochany, od kogoś na ten świat w tę nędzę przystany?* TN Róża 1979; war.: K 22 Łęcz 23.

57 – *Maryja / Matka Boża rodzi/daje światu syna / Bożą dziecinę.*

a. *Grzmiące góry i doliny ogłaszają nam nowiny, że Maryja porodziła światu Syna.* Bart Lub 268; war.: TN Nałęczów 1984, K 28 Maz 66.

b. *A Matka Boża nad wami czuwała i w noc wigilijną gwiazdkę posyłała. Niosła żołnierzom wesołą nowinę, że światu dała Bożą Dziecinę.* Bart Lub 332.

c. *Całemu światu wdzięczna nowina: że Panna czysta zrodziła Syna.* Kot Las 159; war.: . . . że porodziła Panienska Syna . . . Kot Las 162.

58 A – *Anieli/ptaki wszemu/całemu światu głoszą/zwiastują radość/wesele, dają znać o narodzeniu Jezusa.*

a. *Na powietrzu nam anieli powiedzieli Radość światu całemu. Bóg się z Panny czystej rodzi i przychodzi na zbawienie każdemu.* Kot Rzesz 288.

b. *Anieli w niebie śpiewają, Bogu cześć, chwałę oddają, wesele opowiadają, wszemu światu znać dawają . . . Otóż się nam już narodził, by świat z grzechów wyswobodził: Anioł pasterzom objawił, że się na świat Jezus zjawił.* Miod Pas 31; war.: Bart Lub 355, Kot Rzesz 86.

c. *Słowiczek, muzyczek, gdy się głosem popisuje, wesele światu zwiastuje.* Miłk Pas 210, ts. Miod Pas 87, war.: K 5 Krak 241, Rog Śląsk 223.

58 B – *Dzieciątko swoim narodzeniem uweseliło/rozweseliło / ucieszyło wszystkich świat.*

a. *Dzieciątko się narodziło, wszystkich świat uweseliło.* TN Jacnia 1979, war.: . . . rozweseliło . . . Bart PKL 174; war.: Krzyż WiM 5/20, K 9 Poz 120, Bart Lub 182, Święt Nadr 75, Bart PANLub 1/190, . . . niebo ludziom otworzyło . . . K 5 Krak 251.

b. *Anioł pasterzom zwiastował, że się narodził, świat uweselił.* Bart PANLub 1/351.

c. *W Betlejem się narodziło Dziecię co świat ucieszyło, co nam przyniosło zbawienie z mocy czarta wyzwolenie.* Miłk Pas 359; war.: Miod Pas 183.

58 C – *Świat jest wesoły / weseli/raduje się z powodu narodzenia Jezusa.*

a. *Wszystek świat dzisiaj wesoły, ujrzawszy z nieba anioły. Dzieciątko się narodziło, niebo ludziom otworzyło.* Miod Pas 74 przedruk: K 5 Krak 251–252, war.: Kul Wiel 3/27, Miłk Pas 181.

b. *Wszystek nam dziś świat wesołyj, słońce i zwiastdy ustrojone. Słońce i zwiastdy promieniają i Dzieciątko małe witają.* K 49 Sa-Kr 150.

c. *Weszo^ue Narodzenie, weszo^y świat ca^uy, kéj ziemskie kráje Boga ^uogładáły.* ZWAK 1890/163.

d. *Weseli się cały świat i wszystko stworzenie [z narodzenia Jezusa].* Bart PANLub 1/153.

e. *Bóg się narodził, człek się raduje, świat się weseli, niebo trafiaje.* K 29 Pok 121.

f. *Wdzięczne niebieskie obroty, świat się weseli z ochoty o Jezusa małego, nam wielce kochanka wdzięcznego.* Krzyż WiM 5/104.

g. *Najprzód tedy niechaj wszędy zabrzmi świat w wesołości, że postany nam jest dany Emmanuel w niskości.* K 24 Maz 97.

h. *Dziś nam dzień nadchodzi – Bóg się na świat rodzi . . . Ciesz się, świecie, w młodym lecie – rozkwita pociecha, smutek nam zaniecha.* Kot Rzesz 381, 382.

i. *Wesoło na ziemi, gdy Boga widzimy. Krzyknij, świecie, z wielkiej radości.* K 46 Ka-S 4, war.: K 23 Kal 57.

j. [Trzej Królowie] Krzykneli razem w głośne tony, brzmiące na wszystkie świata strony, a skały, ... świat i ziemia skakały. Tak były wskroś przeniknione, do melodyi skłonione niezwykłej. K 23 Kal 64, Miod Pas 178.

59 – Narodzenie Jezusa cały świat odmładza.

Chrystus Pan sie narodził, świat sie cały odmłodził. TN Łuszczacz 1979.

60 – Jezus pokój światu przynosi.

Otóż ten się dziś dla nas z czystej Panny rodzi, pokój światu przynosi, ciężar życia słodzi. Miłk Pas 22; war.: Bart Lub 263.

61 – Dziecina (Jezus) / Bóg panem / królem świata – niebem i światem władnie / wszechświatu dzierży / czuwa nad światem / ma panować wszystkiemu światu.

a. *Ubogo leży w podłój odzieży, a kto, kto? – Pan szwego świata, którego lata ogarnuć nie mogo.* Bart Lub 147, war.: K 28 Maz 74.

b. *Ten, co wszechświat dzierży, w żłobie dzisiaj leży.* TN Niemirówek 1979.

c. *Niech Dziecina Boża czuwa nad światem, żeby każdy człowiek był drugiemu bratem w spokoju i w pokoju.* Bart Lub 332.

d. *Betlejem podła miścina, w niej się zjawiała dziecina, która ... ma światu wszystkiemu panować.* TN Wólka Husińska 1980.

e. *Bo-ć to radość Jezusowa, zwyciężyła Jygo głowa. Bo świat, który zginąć już miał, Jezus go pod swó moc dostał.* Krzyż WiM 1/165.

62 – Matka Jezusa – królową świata całego.

Więc śpiewajmy Bogu chwale, pozdrawiamy Dziecie małe i Panienke, Matkę Jego, królowe świata całego. TN Podklasztor 1979.

63 – Trzej Królowie jadą z krajów świata / idą z trzeciej części świata.

a. *Trzej królowie z krajów świata jechali, o jasną gwiazdę nad Betlejem pytali* Kot Rzesz 518; war.: ... *na kraju świata tam se mieszkali, z wielkimi dary do Pana Jezusa tam się zjeżdżali.* ZWAK 1879/23.

b. *Są my, trzej królowie, monarchowie z kraju wschodniego, sukamy Dzieciątka nowonarodzonego, ... I my, z trzeci części świata, idziemy pokłon mu oddać.* Święt Nadr 95.

64 – Trzej Królowie ofiarowują Jezusowi cały świat.

[Trzej królowie darowali dzieciątejkę wielgie dary:] *Najpierwszy mu król mir z różą darował drugi go król srybrem złotem obsypował. A trzeci mu król cały świat ofiarował.* K 35 Przem 22.

65 – Świat nie uznaje / nie pojmuje / nie przyjmuje Chrystusa.

a. *Przyszedł poczęty w żywocie Panny Niepokalanej, w ubogiej ciała prostocie od świata nie uznanej.* K 28 Maz 65.

b. *O błogostawiony żłobie, jak wielki skarb mieścisz w sobie, rozum ludzki i świat cały, by go pojął, jest za mały.* K 22 Łęcz 19.

c. [Zbawiciel] *przyszedł na świat do swoich, lecz go nie przyjęli, ale go między bydło do stajni wypchnęli.* K 47 Pod 37.

66 – Dzieciątko godzi/jedna świat z niebem/Bogiem/Stwórcą.

Dziecię Jezus zeszło z nieba, by łaknącym podać chleba, by cierpiącym życie słodzić, by ze Stwórcą świat pogodzić. TN Niemirówek 1979.

b. *Wkrótce u nas te Dziyciuntko byndzie, a to Niemowziuntko pojedno Boga z światym.* Krzyż WiM 5/46.

67 A – Świat wielbi Boga.

Przychodze i przynose nowine, ale twą królu smutną godzinę: bo sie Bóg narodziu^u z nieba wysokiego i Jego czci ziemia i świat wielbi Jego. ZWAK 1890/59.

67 B – Świat ściele się pod stopki Jezusowi.

Wymknął się z tronu z panienką do szopki, gdzie mu świat cały ściele się pod stopki. K 33 Chel 114.

68 – Jezus to światła kwiateczek/słoneczko/gwiazdeczka.

Lulajże piękniuchy mój aniołeczku, lulajże wdzięczniuchy światła kwiateczku, Lulajże przyjemna oczom gwiazdeczko, lulajże najśliczniejsze światła słoneczko. Miłk Pas 228–229, Miod Pas 93.

PIEŚNI WIELKOPOSTNE

69 – Chrystus stworzył / sprawił świat.

Widzisz te ręcy, co świat stworzyły, ciężko do krzyża przybity, aż si rwo żyły. TN Rachanie 1978.

70 – Jezus odkupił/zbawił/oswobodził/pocieszył świat.

a. [Jezus] Już tak haniebnie umrzyć miał, gdy wszystek świat odkupić miał, on czas między zwierzętami, a teraz między łotrami. TN Nedeżów1977.

b. Tyś samo [drzewo święte] było dostojne, nosić światowe Zbawienie, przez cię przewóz jest naprawion, światu, który był zagubion. K 20 Rad 97–98.

c. Panie! któremu za swobodę świata, niewinną głowę cierni ostry oplata. K 21 Rad 229.

71 – Ten Pan dobry, łaskawy, jest pewna zapłata, da ón w niebie mieszkanie po skończeniu świata. K 73 Krak 1/69.

POWINSZOWANIA I PIEŚNI WIELKANOCNE

72 – Świat się raduje, cieszą się anieli / niebo triumfuje z powodu Zmartwychwstania Jezusa.

Dziś dzień radości, dzień wesolości Pana naszego, Zmartwychwstałego. Świat się weseli, cieszą anieli. Bart PANLub 1/405; ... świat s'ę raduje, niebo tryumfuje. Etnl 1992 Podl 105; war.: Etnl 1992 Podl 132; ... Świat sie raduje i tryumfuje. Krzyż WiM 1/178.

73 – Świat został odkupiony od złego przez zmartwychwstałego Jezusa.

Przyślmy tu po śmigusie i śpiewamy o Jezusie, co zmartwychwstał dnia trzeciego, by odkupił świat od złego. Bart PKL 354; war.: Bart PANLub 1/408.

74 – Świat odmładza się z Panem zmartwychwstałym.

Witaj dniu święty żądany, na wszystek świat zawołany. Gdy Pan piekło burząc wstaje, zwycięzca nieba dostaje. Oto gdy się Pan odradza, wszystek się z nim świat odmładza. K 28 Maz 83.

PRZEMOWY WESELNE

75 – Małżeństwo/rodzina – nowy/inny świat.

a. [Do panny] Już się twoje panieństwo kończy razem z tym światem, coś go miała w tym domu. ... Ale zacnie ci się i dom i świat nowy, do którego zaprowadzi cię twój dobry przyjaciel. A ten nowy świat, coś go sama obrała, będzie to świat chłopotliwości i trudów ... K 3 Kuj 314–315.

b. Rodzina, to tak jak gniazdo ptaszęcia wdzięcznie ułana koleczka, w której hoduje się dziecię; ta cierniaca ustroń domowa, gdzie mąż ukrzepia się do pracy, a odzyskuje siły w obrębie świata stracone; ten cichy kąt przy ognisku domowym ... To w świecie prac wielkich, zapasów ciężkich, bólów, pragnień i nadziei nieziszczonych, świat starań słodkich, zabiegów miłych, trosk nawet drogich – świat miłości. W świat takiej świętej i wielkiej miłości wstępujesz właśnie, szanowna Paro Młoda! Gal Star 126.

76 – Ojcowie [= rodzice] wyprowadzają dzieci z domu na świat, podobnie jak ptaki swoje ptaszęta na puste pole.

Jak ów ptaszek wychował swoje ptaszęta ... i wyprowadził je na ojczysty świat na owo puste pole, i tam się z niemi rozstają, tak i wy dziś ojcowie, rozstają się będziecie ze swojemi dziećmi, i wy zaś dzieci ze swojemi ojcami. K 11 Poz 72.

77 – *Kiedy to Pan Bóg stworzył świat, tak prziozdobił firmament: słońcem, miesiącem i gwiazdami. A ziemię trawą, liliami i drzewami. A na ostatku człowieka samego, któremu uczynił towarzyszkę Ewę ze ziebra jego.* Kur Opol 49.

PIEŚNI WESELNE

78 – Świat ginie bez małżeństwa.

Małżeńskie pozycie, to cudny życia kwiat, wydaje owoc obficie, bez tego ginie świat. Gal Star 246.

79 – Ojciec patrzy z tamtego świata na córkę wychodzącą za mąż.

Nejmilejsi tatulku, wy uż głęboko lezicie, my tu mómy wiesieli, wy "o nim nie wycie. Bo sie wóm tu wydowo ta "ostatnio syrota, a "ojciec sie ji dziwo z tamto z tego świata. LL 1957/4/43; zob. też Bart PANLub 2/109–112, Bart PANLub 5/323–324.

80 – Ważna jest chwila, gdy człek się rodzi i świat go bierze w objęcia swe, ważna jest chwila, gdy z główki młodej wianeczek schodzi po wszystkie dni. Bart PANLub 2/482.

81 – Pan Bóg zsyła młodym szczęście na ten świat.

Państwo młodzi niech nam żyjo choćby ze sto lat, . . . niech im Pan Bóg samo szczęście zsyła na ten świat. Bart PANLub 2/517.

MOWY POGRZEBOWE

82 – Dusza zmarłego odchodzi do pozagrobowego/niezanego świata / w zaświaty / w inksy świat.

Do pozagrobowego świata schodzi dzisiok nieodżałowanej pamięci Tadeusz Zwoliński . . . Pach Mow 25; *A kiedy się spotkamy w nieznanym świecie zmarłych ugwarzymy o naskik sprawak . . .* Pach Mow 12; *Dziś jego [Szymona Zaryckiego] pogrzeb . . . w zaświatach policom syćko i dadzą mu wieczny spoczynek.* Pach Mow 25; *Odchodzi [Andrzej Czarniak] od nos w inksy świat.* Pach Mow 12; *Posel od nas [Jan Stopka] w inksy świat w przestrzeń niezmiernom o wtórej tak cysto w zyciu godoł.* Pach Mow 24.

83 – Szczęśliwa jest dusza uwolniona z tego padołu płaczu [= świata].

Kiedy Pan Bóg rozłączy duszę z ciałem, to nie trzeba nic, tylko łaski Chrystusa Pana, aby Bóg zlitował się nad duszą naszą i przyjął do Królestwa Niebieskiego. A szczęśliwa ta dusza, która uwolniona z tego padołu płaczu. Etnl 1998 Biał 276.

84 – Ciało ludzkie – marnota tego świata.

A "oto just go nie má, cia"o márnota tego świata – háw lezy, a dusá jego "oby sie z"ocy" a bez litoń Bozq w niebie z Krystusem. ZWAK 1890/184.

PIEŚNI POGRZEBOWE

85 A – Pan Bóg bierze człowieka z tego świata (do nieba).

a. *Krótki czas życia mego, nie poznałem świata tego, wziął mnie Pan Bóg z tego świata, bym w niebie używał lata.* Bart PANLub 2/729, tamże warianty, nadto: TN Zawieprzycze 1978.

b. *Czemuż tak rychło, Panie, bierzesz mnie ze świata, czemu tak prędko znikły moje młode lata?* Bart PANLub 2/727; war.: . . . *mnie wezwał z tygo świata. . .* Bart PANLub 2/728.

85 B – Śmierć bierze człowieka z tego świata.

Śmierć, która mnie spotkała, nie ma względu żadnego, jak mnie wzięła z tego świata, tak weźmie z was każdego. Etnl 1998 Szym 245.

86 – Umierający żegna świat (wesoly i poleca go opiece boskiej) / rozstaje się ze światem.

a. *Żegnam cię, mój świecie wesoly, już idę w śmiertelne popioły.* K 49 Sa-Kr 535–536, K 22 Łęcz 41, LL 1964/4–6/133, Etnl 1998 Biał 287, Bart PANLub 2/714 – tamże liczne warianty.

b. *Skończyła mi się droga, zabieram sie do Boga, robie dziś pożegnanie i ostatnie rozstanie z tym światem.* Bart PANLub 2/699 – tamże warianty.

c. *Poleczam cie Bogu, świecie, i wy lata, czo mie chcecie, Ja teraz pragnę do Ciebie, Bo mniejsze moje jest w niebie.* Her Kal 2/163, LL 1959/3–4/60.

d. *Gdy się ze światem ja rozstawał, wtenczas mnie każdy żałował, a gdy skonał, choć widzieli, o duszy mej zapomnieli.* Etnl 1998 Szym 233, Bart PANLub 2/711 – także liczne warianty.

87 – Wszystko w/na (bożym) świecie jest marność / świat przemienie.

a. *Cokolwiek w świecie jest wszystko marność, choćby mnie królewska dostał godność, wszystko zginie, świat pominie, króla i cysorza śmierć nie minie.* TN Rudzienko 1953, Bart PANLub 2/677 – także liczne warianty: *Cokolwiek się dzieje . . . na tym bożym świecie . . . przemienie.*

b. *Marny świec'ie, weźmij nazad wszystkie próżność'i twoje, niech tylko dobre uczynki będą bogactwa moje.* Etnl 1998 Szym 245.

c. *Otóż nam tu śmierć dowodzi, jaka marność cały świat, a gdy każdy z niego schodzi, jak żalony to rozbrat.* Etnl 1998 Szym 235, Bart PANLub 2/678 – także warianty.

d. *O świecie marności pełny, który serca psujesz, co je Bogu ulubione, z drogi odwracujesz. Twą fałsznością pokrywasz, oczy selzami [łzami] zalewasz.* ZWAK 1885/186.

e. *Jidźcie precz, marności światowe, boście wy do zguby gotowe, już ja mam najśłodszeżo Józefa opiekuna mego przy sobie.* Bart PANLub 2/698 – także warianty.

88 – Świat jest nędzny, fałszywy, obłudny – obiecuje szczęście, zdrowie, złote góry, ale zwodzi, jest głuchy na cierpienia.

a. *Fałszywe wszystko na tym nędznym świecie, nie ma tu nic stałego, wszyscy o tym wiecie. Świat wiele obiecuje, rozkoszy cukruje, i na koniec każdemu ciemny grób gotuje.* Etnl 1998 Szym 217, Bart PANLub 2/680.

b. *I czemuś mnie obłudny świat jeszcze żałuje, zdrowie, szczesc'ie i góry złote obiecuje?* Etnl 1998 Szym 242, war.: Bart PANLub 2/699 – także dalsze warianty.

c. *Zegar bije, świat swoje cukruje godności, o, jak wielu już zwiodły jego obłudności.* Bart PANLub 2/684 – także warianty.

d. *Świat głuchy na cierpienia i obce mu są łzy, nie szukam ja nikogo, nikt nie pomoże mi.* Bart PANLub 2/704 – także warianty; jako pieśń pielgrzymkowa: Bart PANLub 3/595.

89 – Lepiej żyć i umrzeć dla Jezusa, bo na świecie nie ma nic dobrego.

Dla Jezusa pragne umrzeć, dla Jezusa ja żyje, on mie si jeden spodobał, dla niego wieniec wije. Niech mi powi "ojciec, matka, co mie świat dał dobrego, jeśli utracę Jezusa, a udam sie do niego. Niech mi powi ojciec, matka, że na świecie nie ma nic, a ja pragne żyć z Jezusem i dla Jezusa umrzeć. Bart PANLub 2/725 – także warianty.

90 – Trumna i licha szata to cała zapłata mizernego świata / cała wyprawa na tamten świat.

a. *W jaskini podziemnej śmierć wszystko okryła, tak samo dziś ze mną nędznym postąpiła. Tylko cztery deski, licha biała szata, toć cała zapłata mizernego świata.* Etnl 1998 Petera 330, podob.: Bart PANLub 2/684 – także war., nadto: Tac Opol 248.

b. *Oto już odchodzę, nie biorę nic z sobą, tylko cztery deski okryte żałobą. Tylko cztery deski i jedna szata, to cały dorobek mizernego świata.* Kul Rop 245.

c. *Cztery deski, koszula biała jest ze wszystkich majątności na tamten świat wyprawa cała.* Bart PANLub 2/707.

d. *Czas, czas, już nioso trumne, żal, żal, oddaj fortune, będzie tylko zapłata za twe trudy u świata.* Bart PANLub 2/719 – także warianty.

91 A – Umarłemu świat niemiły.

a. *Już mnie powiozq do ciemnej mogiły, już świat, co był, to mnie jest niemiły.* Etnl 1998 Biał 302.

b. *[Zmarły żegna się z braćmi] Świat, lud jego już mnie nienawidzi, pojmać, zamordować, już s'ię na mnie stroji.* Etnl 1998 Szym 223.

91 B – [Dziecię] *nie dawno na świat wydane, a już nie ma być widziane od dziś więcej na świecie. Już zamknęło powieki. Nie chce świata znać na wieki, jest z aniołami w poczekaniu.* Stef WarmPś 3/117.

92 – *Jeszcze jestem małe dziecko, a już przyszła ma godzina, niedługo byłam na świecie, a sroga śmierć mnie podcina ... Ale na tym nie szkoduję, że tak prędko z świata tego do wieczności ja wędruję.* Bart PANLub 2/728.

93 – **Umierający przestrzega, by nie wierzyć światu.**

Na mnie często pamiętajcie, bądźcie zawsze gotowi, na zdrowie się nie spuskajcie, a nie wieście światowi. Etnl 1998 Biał 292; war.: Etnl 1998 Szym 246.

94 – [Grzeszny] **człowiek woli służyć światu obłudnemu niż Bogu.**

Wolałam ja służyć światu obłudnemu, niżli je [drzwi serca mego] otworzyć Jezusowi memu. Bart PANLub 2/690.

95 – **Zmarły odpoczywa rozwiązany z pętów świata / skończył swe niedole na świecie.**

Śpijże, już po twoim boju krześciance ukochany, śpijże, odpocznij w pokoju z pętów świata rozwiązany, śpijże aż Bóg wszystkich ludzi z grobów swoich znowu zbudzi. TN Gielczew 1977, war.: Bart PANLub 2/707–708, tamże war.; nadto: Kul Wiel 3/185.

96 – **Ziemia–matka jest człowiekowi drogą na świat i gościńcem ze świata.**

[O zmarłym] Powracasz w ziemię, co matką twą była, teraz cię strawi, niedawno żywiła, ta droga każda, która na świat wodzi, na ten ubity gościńiec wychodzi. TN Gielczew 1977, war.: Bart PANLub 2/720 – tamże dalsze warianty; nadto: Kul Rop 245.

97 – **Zatwardziały dusze płatają się po świecie, szukając dla siebie miejsca – proszą o przyjęcie: lasy, góry, pola, łąki, morza / las, wodę, ogień.**

Były dusze zatwardziały, dać nie chciały Bogu chwały. Jezus lekko je oszczędził, by po świecie się płatały. Dusze rzewnie zapłakały i na lasy poleciały. ... na góry ..., na pola ..., na łąki ..., na morza. [Na koniec:] Maryja się rozczuliła, płaszczem swoim jich okryła. Bart PANLub 1/516 – tamże wykaz wariantów, m.in.: *Gołębica (dusza) już wylata, sukający swego świata ... Lesie ... wodo ... , ogniu ... przyjmijże mnie.* K 23 Kal 126; war.: Biel Kasz nr 35.

98 – **Tamten świat to świat daleki i nieznan.**

Daleki to świat trudno o nim wiedzieć, żaden nie przyjdzie stamtąd co powiedzieć, ani na pocztę listów nie podaje, jak się tam mają. Bo ci którzy już na tem świecie żyli i ten straszliwy termin odprawili, jednak im droga przez czyszciec do nieba, ratunku potrzeba. Etnl 1998 Biał 293.

99 A – **Przed skończeniem dni świata wszystko ludzkość będzie, gdy "ognisty dym z nieba na cały świat pójdzie.** Etnl 1998 Biał 300.

99 B – **Już grzechy brzydkie stanęły wszystkie przed Boskim majestatem, już Bóg żarliwy gniew sprawiedliwy wykonywa nad światem.** Etnl 1998 Szym 231.

PIEŚNI MIŁOSNE

100 – **Dziewczyna odchodząc na tamten świat zlorzeczy chłopakowi pozostającemu na tym świecie.**

[Józio zdradził Zosię. Dziewczyna mówi:] Żegnam was tatusiu, mamusiu serdecznie, bo ja od was idę na tamten świat wiecznie. A te jego chłopca nogi, co do mnie chodziły, żeby na tem świecie z ciała odleciały. A te jego rączki co mnie przyciskały, żeby na tym świecie bezwładne zostały. A te jego usta co mnie całowały, żeby na tem świecie kamienne zostały. A te jego oczki, co mnie śladowały, żeby na tem świecie światła nie widziały. Ta młoda dziewczyna, która pokutuje. Niech się ten Wawroński na świecie zmarnuje. MWL Brzeźnica Bychawska 1978.

101 – Na tamtym świecie panienek potrzeba.

[Córka umarła z nieszczęśliwej miłości. Matka rozpacza, córka pociesza ją z zaświatów:]
Nie płacz, matko, nie płacz, nie żałuj mi nieba, bo na tamtym świecie panienek potrzeba. Dyg
 Kat 31; war.: Stoin Żyw 234.

PIEŚNI RELIGIJNE

102 A – Bóg / święty Duch stworzył / sprawił / sposobił świat, ozdobił go gwiazdami i słońcem.

a. *Święty, święty, święty Duch nad obłoki, co świat stwarza, żywi, uczy proroki.* K 82 Cheł 10.

b. [Św. Barbara patrzy w niebo] *Mysli, kto ten świat sposobił i gwiazdami przyozdobił, kto nim rządzi i sprawuje i kto nad nimi panuje.* Bart PANLub 3/468, jako pieśń dziadowska: Nyr Kar 128.

102 B – Ginie ciemność, dzień się robi, Pan Bóg słońcem świat ozdobi. LL 1973/1/56.

103 A – Jezus chodzi po (tym) świecie.

A w niedzielę po obiedzie chodził Jezus po tym świecie. Potkał dziewczę ze dwora, ona idzie od jeziora. Her Kal 2/183; . . . *szedł Pan Jezus . . .* Krzyż WiM 2/118, Krzyż WiM 1/170; war.: *A w niedzielę po obiedzie Pan Jezus poszed po świecie. Poszed, poszed żebrający, grzesznych ludzi probujący. Raz napotkał dziewczę w lesie, co ze zdroju wodę niesie.* Bart PANLub 3/435 – także wykaz wariantów.

103 B – Pan Bóg chodzi po tym świecie.

A w niedziele po "obiedzie chodził Pan Bóg po tym świecie. Krzyż WiM 2/120; war.: Krzyż WiM 116, 117, 118, 119, 121, Krzyż WiM 1/160, 171, 172, 176, 177; Byst Etn 86; Kot Zn 157, 471;

103 C – Najświętsza Panienska po świecie chodziła ji Pana Jezusa w żywocie nosiła.

Najświętsza Panienska po świecie chodziła ji Pana Jezusa w żywocie nosiła. Ji zajsza do chłopka: Chłopku, ogrodniczku, przenocuj, przenocuj we swym budyneczku. Bart PANLub 1/144; także war.; nadto: Krzyż WiM 2/107.

104 – Syn Boży cały świat mnoży / ludzi rozmnożył / stworzył świat / wszystko.

A z tego grobu [Pana Jezusa, red.] wyleczoł ptoszek. A to ne buł ptoszek, tylo Syn Boży. A tén Syn Boży cały szwat mnoży. Stef WarmPś 1/207, war.: [Przed Matką Boską lilija, z niej ptaszek wyleciał]. *Nie był ci to ptoszek, ino syn Boży, O Jezu, Jezu, co wszystko stworzuł. Stworzuł niebo i ziemie i wszelkie stworzenie.* MAAE 1900/144; *Przed Matką Boską ptaszek wylata. Nie był to ptaszek, tylko Syn Boży, co w całym świecie ludzi rozmnożył.* Kot Zn 445; por. koledy nr 52b.

105 – Świat przed Tobó [Boże] kłania sie i podziwia sprawy Twoje. Krzyż WiM 5/89.

106 A – Świat dla człowieka jest nędzny i nietrwały jak polny kwiat.

Bo któz mnie tu cieszyć moze na tym nyndznym świecie, w którym tylko tako trwałość, jako w polnym kwiecie. Radość w świecie daje smutek i nie trwa bezpiecznie, a chto sie mirtu upoji, straci duse zięcnie. Krzyż WiM 5/97.

106 B – Daremnie jest szukać pokoju w świecie.

Cymu sze martwis, o duszo, we mnie, ty sukas pokoju w świecie daremnie. Krzyż WiM 5/97.

107 – Chrześcijanin jest psielgrzymym w tym świecie marności, musi znosić wziele złygo, bić od śwata wzgardzonym. Jezus Christus to powiedział, ze nas byndo wiłuncać, wierny cęce, abyś wiedział, ze tu w świecie nie mas bić. Krzyż WiM 5/95.

108 – Wzיעor nadchodzi, wzיעor tego świata, nadchodzo ciejskie, złe i drogie lata. Blisko koniec świata. Krzyż WiM 5/74.

109 – Święty Piotr pyta dusze, co się dzieje na tamtym [= tym, ludzkim] świecie. Na tym świecie nie ma nic dobrego / pobożnego, wszystko fałszywe.

a. *Piękna duszo, śliczny kwiecie, co tam słyhać na tym świecie? Śmiertelny młot w piersi bije, nie chce wyleść dusza z szyje . . . Pytaj jęj się Pawle, Pietrze, co tam słyhać na tamtym świecie? Nie słyszałam nic dobrego, śmieje się bogaty z ubogiego. Kto tam u was poniżony, tutaj będzie podwyższony.* K 17 Lub 8–9.

b. [Anioł do duszy] *Uchydź się płasca mego, Pódź do rajy niebieskiego: tam dusyckę przywitają, bo dusyckę już poznają. „Witáj, duso, rózy kwiecie, – co słyhać na tamtym świecie?” Nie słyhać tam nic dobrego, nie más tam nic pobożnego. Święt Nadr 258, war.: . . . co robzió na tamtym szwecie. Krzyż WiM 2/142; podob. Stef WarmPś 1/202; Co tam słyhać na tym świecie? Nie słyhać tam nic dobrego, kupa ludu zazdrośnego. ZWAK 1893/53; Przyleciały dwa aniołi, usiedli sie na k^ościołi. I urwały rózy ksiat, poleciały na tamtyn śwat. Rózy, rózy ksiecie, cóz tam słyhać na tamtym świecie? Nic nie słyhać dobrogo, jyno wsistko fałszywo. Psijo, zyjo, w karty grajo, na “ubogich nic nie dbajo . . . Krzyż WiM 1/173.*

110 – Chrystus zostawia swoją matkę światu.

Ile kropel pokarmu wziętem z ciała twego, tyle ty miej zapłaty u Ojca mego. Do którego ja teraz do nieba wstępuje, a ciebie, matko moja, światu zostawuje. Bart PANLub 3/439.

111 – Dziś świat niewdzięczny, mściwy, nieuczynny, przepętniony fałszem, zazdrością.

a. *A księża wikariusze w rozkwicie swoich lat niech mają silną wolę, bo dziś niewdzięczny świat. Bart PANLub 3/452.*

b. [Człowiek szuka Maryi] *Poszedłem lasem, górą, doliną, nigdzie nic nie znalazłem, bo świat cały mściwy i nieuczynny i przepętniony fałszem. . . . Na nikogo nie będę narzekał, Bogu służył serdecznie, jego łaski ciągle będę czekał, w pomoc świata nie wierzę . . . Sama zazdrość panuje na świecie. Bart PANLub 3/454–455.*

112 – *Wy co się w niej kochacie [zazdrości panującej na świecie] łaski bożej nigdy nie znajdziecie, zamiast Boga świat macie. Bart PANLub 3/455.*

113 – Świat nie będzie lepszy niż dawniej.

Świat przewodzi, nic się tygód, wzierny sługo, nie bój, ale jako dobrzy rycyrz, w swym mniejsu wiari stój. Nie byndzie-ć świat zastarżałi, lepsi casu tygo, anizeli bił za Lota albo na Nó^uyo. Krzyż WiM 5/61; →srebro nr 32.

114 – Cztery wieki w biegach świata: złoty, srebrny, miedziany, z żelaza i gliny.

Cworaki stan wirazoni w psiśmnie biegów świata, piyrwse złoty, drugi śrybrny upłinyli lata. Trzeci wyk przszpad mniedziany na ich gorsy sini, najgorsy nas cas zmniysany z zielaza i glini. Krzyż WiM 5/61; →srebro nr 32.

115 – *Chrystusa Pana Chrzczicielu, co nieba szukasz, a rozkosze tego świata w nienawiści masz, pódź tu, nabożnie śpiewaj, za grzechy łzy wylewaj. Bart PANLub 1/514.*

PIEŚNI MARYJNE I ZA OBRAZEM

116 – Maryja panią / królową / władczynią / gospodynią / opiekunką świata / wszechświata.

a. *Zawitaj Pani świata, Niebieska Królowa, witaj Panno nad Panny, gwiazdo porankowa. K 23 Kal 251.*

b. *Zawitaj, ranna jutrzeńko, Tyś grzechów naszych lekarką, Tyś świata panią, Ty jesteś księżną i anielską jesteś królową. K 17 Lub 12, K 50 Sa-Kr 369.*

c. *Dobranoc Ci Pani świata Pani nasza święta, Tyś w łaskę Stwórcy bogata, bez zmayı poczęta. Maj Motycz 41; war.: Bart PANLub 3/525.*

d. [Z pieśni pielgrzymkowej:] *Tyś wszechwładna świata Pani, Królowa! Tobie niesiem hołd poddani, Królowa! Maryja. K 23 Kal 235.*

e. *Chwalcie łaki umajone, góry doliny zielone, chwalcie cieniste gaiki, źródła i kręte strumyki. Co igra z morza falami, w powietrzu buja skrzydłami, chwalcie z nami Panią świata, jej dłoń nasza wieniec spleta. Bart PANLub 1/451.*

f. *Tobie z dwunastu gwiazd korone dano, światu całego Panią bić nazwano. Krzyż WiM 5/123; war.: . . . świata wszystkiego panią Cię nazwano. K 19 Kiel 134, war. Bart PANLub 3/606.*

g. *Ratuj nas, ratuj od głodu i moru, królowo świata, niebieskiego dworu.* Krzyż WiM 5/116, Nyr Kar 150; war.: *Ratuj nas Matko . . . władczyni świata użycz nam pokoju!* LL 1974/1/37.

h. *Serdeczna Matko, opiekunko świata, która pomagasz przez te wszystkie lata, króluj nam, Matko, pomiędzy matkami, wspieraj nas, wspieraj, swoimi łaskami.* Bart PANLub 3/540; war.: Krzyż WiM 5/115, 116, Bart PANLub 3/661, 662, Kot Zn 257, LL 1974/1/37, Nyr Kar 150.

i. *Władczyni świata, Królowo nasza, o to cię proszą ludzie Podlasia, by twoja ręka nas osłoniła.* Bart PANLub 3/494.

j. *W twym [Maryi] ręku me życie i wszechświata moc, dobranoc ci, Matko, Matko, dobranoc.* Bart PANLub 3/523.

k. *Maryjo, śliczna Pani, Matko Boga i ludzi na ziemi, tyś świata królową, tyś gwiazdą na niebie.* Bart PANLub 3/574.

l. *Tyś nieba monarchini, naszego świata władczyni.* Bart PANLub 3/608.

117 A – Maryja świeci mile światu / oświeca cały świat / świeci na pół świata.

a. *Witaj, Jutrzenko, z rana powstająca, śliczna jak księżyc ji jak słońce lśniąca, Ty świecisz mile światu w Częstochowie, gdzie czołym bijo świata monarchowie.* Bart PANLub 3/606, tamże warianty, nadto: K 19 Kiel 134.

b. *To anielskie pozdrowienie na ca^uy świat ^uoświecenie. Co za jasna gwiazda by^ua, co cały świat ^uoświ-ciła? Nie jasna to gwiazda by^ua, ino Panienska Maryja. Sz^ua po świecie, a p^uaka^ua, Pana Jezusa szuka^ua.* ZWAK 1891/123.

c. *Wyśła gwiazda z kraju świata, zaświeciła na pół świata. Nie była to gwiazda morska, ino była Matka Boska.* K 73 Krak 1/491.

117 B – Serce Maryi raduje, pociesza, kocha, chroni od zguby, przemienia cały świat.

a. *Twe serce jest piękne jak różany kwiat, raduje, pociesza i kocha cały świat.* Bart PANLub 3/488; war.: *Bo serce Maryi niepokalany kwiat, pociesza i chroni od zguby cały świat.* Bart PANLub 3/601; . . . *przemienia, pociesza i chroni . . .* Bart PANLub 3/607.

b. *Jak szczęśliwy świat jest cały, dźwięczy pieśń Maryi chwały.* Bart PANLub 3/501.

117 C – Maryja niesie światu pokój.

a. *Pokój światu niesiesz w darze, gdy z różancem klęknie lud i przez twoje serce czyste, odda Bogu życia trud.* Bart PANLub 3/535.

b. *[Ludzie proszą Maryję] by twoja ręka nas osłoniła i wojny świata nam oddaliła. Otocz, Maryjo, różancem nasz kraj, daj, o Matuchno, pokój w świecie, daj.* Bart PANLub 3/494.

117 D – Ponad gwiazdami, ponad światami od śniegu bielsza od gwiazd jaśniejsza . . . słodka Panienko Najświętszą ręką ze świata szczytów z ponad błękitów zsyłaj nam łaski Maryjo. Maj Motycz 40.

118 A – Świat wielbi/czci Maryję / służy Maryi / ucieka się do Maryi.

a. *Matko nas grzesznych, niech cię lud chwali, my się różancem twym opasali. Ślicznaś, ślicznaś jak różany kwiat, Matko Różancowa, niech cię wielbi świat.* Bart PANLub 3/506.

b. *A my ciebie, Matko, wszyscy uwielbiamy, bo każde zdrowaś to jest kwiat, ciebie pozdrowia cały świat przez święty różaniec.* Bart PANLub 3/508.

c. *Śliczna, śliczna jak różany kwiat, Matko Częstochowska, niech cię wielbi świat.* Bart PANLub 3/527; war.: *Śliczna, śliczna jak różany kwiat, Matko Częstochowska, ciebie wielbi świat.* Bart PANLub 3/605, . . . *niech cię wielbi . . .* Bart PANLub 3/611, 3/613.

d. *Najświętsza Panna Maryja, Tyś śliczniejsza niż lelija. Ślicznaś, śliczna, jak kwiat róży, bo Tobie cały świat służy.* K 10 Poz 217; war.: K 10 Poz 383.

e. *Różancowa Pani nieba, ziemi, pozdrawiamy cię głósy naszymi. Do Ciebie się cały świat ucieka, przez różaniec twej pomocy czeka.* Bart PANLub 3/510 – tamże warianty.

118 B – Cały świat (niech) bieży/ucieka się do Maryi / tęskni za Maryją.

a. *Jesteś cudowna w swej odzieży, niech tu do ciebie cały świat bieży.* Bart PANLub 3/490.

b. *Do ciebie się cały świat ucieka, przez różaniec twej pomocy czeka, Różańcowa Dziewico Maryjo.* Bart PANLub 3/510.

c. *O, jak smutno mi, niech mi się Maryja choć raz w nocy śni, Maryja, za którą tęskni cały świat.* Bart PANLub 3/524.

119 A – Bóg zniszczyłby świat cały, gdyby nie modlitwy wiernych.

Bo "on [Bóg] by zniszczył nieraz świat cały, lecz modły wiernych go powstrzymały. Bart PANLub 3/444 – także warianty.

119 B – Bóg ukarze świat grzeszny ogniem.

Gdy ogień posypie się z nieba, lękać będzie się każdy wśród was . . . Wtedy wołać wy do mnie będziecie, Matko Boska, uratuj dziś nas, bo Bóg ogniem świat grzeszny już karze, kto ostał się, Matko, wśród nas. Bart PANLub 3/532.

120 – Zwodniczy, marny świat nęci człowieka.

a. *Ja dzieckiem jej, jej serce swe oddałam, zwodniczy świat niech już nie nęci mnie.* Bart PANLub 3/457.

b. *Już porzucamy świata marność, żyć przyrzekamy w świętobliwości.* Bart PANLub 3/507.

121 – Polska dała światu papieża.

Jak szczęśliwa Polska cała, że papieża światu dała, to Maryi jest przyczyna, wyprosiła to u syna. Bart PANLub 3/500.

122 A – Świat spoczywa w śnie głębokim, nad nim czuwa boska moc. Bart PANLub 3/517.

122 B – Zapada zmrok, już świat ukołysany, znów jeden dzień odfrunął nam jak ptak. Panience swej piosenkę na dobranoc zaśpiewać chcę w ostatnią chwilę dnia. Bart PANLub 3/521; war. : Bart PANLub 3/619.

PIEŚNI O PAPIEŻU

123 – Świat radośnie przyjął papieża / uwierzył w pokój.

a. *Więść o tym wyborze [papieża] świat przyjął radośnie, wtenczas dzwon Zygmunta dzwonił dużo głośniej.* Bart PANLub 3/579.

b. *Niech żyje Ojciec Święty, tak woła cały świat, niechaj mu Bóg użyczy błogosławionych lat.* Bart PANLub 3/581.

c. *Gdy na stolicy Piotrowej zasiadł nasz polski brat w prawdziwy pokój na ziemi zaczyna wierzyć świat.* Bart PANLub 3/582.

124 – Papież ma kierować/rządzić (całym) światem.

a. *Kochamy cię, Ojcze, tyś jest naszym bratem, żyj nam długie lata, kieruj całym światem.* Bart PANLub 3/579.

b. *Tam w Rzymie u stóp twych, Maryjo jedyna, nasz Karol Wojtyła do ciebie się schyla, boś go nauczyła jak ma rządzić światem, żeby każdy człowiek był drugiemu bratem.* Bart PANLub 3/583.

125 A – Papież zjednoczył świat cały, pomagał światu odnaleźć prawdę i Boga.

a. *Zjednoczył nam świat cały, Kościół i wiarę też, Polski papież wspaniały znany wśród ludzkich serc.* Bart PANLub 3/582.

b. *Chciałabyś, Mario, umocnić wiarę, która dziś w świecie jest zagrożona . . . Więc uprosiłaś polskiego Piotra, by z Watykanu, gdy przyjdzie trwoga, pomagał światu odnaleźć prawdę, pomagał światu odnaleźć Boga.* Bart PANLub 3/583.

c. *[Papież] modli się o pokój świata, by narody się kochały, niechaj brat szanuje brata, Bogu służy Wszechświat cały.* Bart PANLub 3/585.

125 B – Papież – bożym drogowskazem dla świata.

Niech naszymu Ojcu nie zabraknie sił, by dla świata bożym drogowskazem był. Bart PANLub 3/588.

126 – Polska wywyższona nad świat z powodu papieża.

a. *Dziś, gdy Polska [z powodu papieża] światu świeci, święte muszą być jej dzieci.* Bart PANLub 3/586.

b. *Wspomnij, Polsko, jak przed laty byłeś w krwi deptana, dziś twe imię brzmi nad światem, masz nagrody Pana.* Bart PANLub 3/585.

PIEŚNI ŻOŁNIERSKIE

127 – Nowy świat rodzi się / zabyłśnie [= nastaje koniec wojny].

a. *Zorza wolności się pali nad Polską idących lat. Moc nasza przemoc powali, nowy dzień rodzi się świat.* Świr Pieś 296.

b. *Wiwat niedługo nowy świat zabyłśnie, ta wolna Polska, miłość i swoboda.* Folk Łódz 159.

128 – Ojciec, matka, siostra, brat, rodzinna chatka to cały świat człowieka.

Tam za górą, tam za rzeką, ... gdzie się mgły po ziemi wloką, ... tam jest ojciec, matka, tam siostra i brat, tam rodzinna chatka, tam mój cały świat. Bart PANLub 3/349 – także wykaz wariantów.

129 – Partyzant walczy o lepszy świat.

Idzie wiosno na mogiłę dziewczce, by posadzić kwiat, bo tam leży brat partyzant, co walczył o lepszy świat. Bart PANLub 3/353.

130 – O świecie, świecie, ty panujesz, fałeczność, uprzimność ty miłujesz. Zaczę se miłować swej młodości, teraz przziwiodła do żałości. MAAE 1901/7; war.: *Świecie marny, świecie, ty panujesz, a marność nad marność ty miłujesz. Kogóż móm miłować swej młodości, kie nie wiem, co robię* ^uod radości. MAAE 1900/25.

131 – [Żołnierz żegna się z matką:] Matko, moją matko, mój różowy kwiecie, Już cie nie zobacze, jaż na tamtem świecie. Jaż na tamtem świecie, Józefa dolinie, Tam sie zobaczymy w jedny wrąż godzinie. MAAE 1903/308; warianty zob. SSiSL 1/2/85.

PIEŚNI WIEZIENNE

132 – Świat wolny/cudowny/piękny/wesoły – za oknem więzienia.

a. *Kolego, w mojej celi mrok, dziewiąty już tu siedzę rok, a wyrok ma dwanaście lat ... Tam, za kratkami wolny świat, tam dom rodzinny, matka, brat.* LL 1972/2/69.

b. *Czemu puścić nie mogą krat, moje palce kurczowo ściśnięte? Tam za oknem wolność, i świat a ja tutaj siedzę w tej męce.* LL 1977/6/36.

c. *Każdemu łzy cicho płyną po twarzy, że za ^uoknem taki piękny świat. Każdemu myśl leci hen, do rodziny, tam, gdzie jest wolny jį cudowny świat, każdy czeka szczęśliwej godziny, kiedy wolny wyrwie sie zza krat.* Bart PANLub 5/398.

d. *Graj mi, skrzypku graj, świat sie weseli, mnie młodemu smutne życie w więziennej celi.* Bart PANLub 5/398.

PIEŚNI GÓRNICZE

133 A – W podziemnym świecie słońce nie świeci / nie grzeje.

Jeśli zaś [górnik] w cnotę bogaty, rad w ciemne wstępuje światy; – Bo choć tam słońce nie świeci, Bóg nie zapomni swych dzieci. K 21 Rad 210.

133 B – Górnicy, górnicy, co wągiel kopiecie, pod ziemią siedzicie, o świecie nie wiecie. Na świecie, na świecie słoneczko nóm grzeje, a u was w kopalni pot sie cięgiem leje. Dyg Kat 358; war.: Wal Śląsk 97.

133 C – Boć synowi podziemnych czarnych światów każdy chętnie poda swą dłoń. Niech żyje nam górnicy stan! Wal Śląsk 28.

PRZYŚPIEWKI

134 – Pannom świat, a mężatkom niebo, a wdowusiom raj, raj, raj, a babkom piekło. Her Kal 2/67; war.: Bart PANLub 4/219.

135 – *Uwazcie se, chłopcy, świat wisi na nitce, biorą panny spodnie, wam dają spódnice.* K 73 Krak 1/481.

136 – *Nie biela mie matka, ni ociec kochany, a teraz mie bije świat łajdak przeklęty.* Zaw Besk 85.

137 – **Świat (obłudna mamona) bierze ojca, matkę, dziewczynę.**

O świecie mój, świecie, obłudna mamono, wżoneś ojca, matkę, weźniesz i mnie pono. K 73 Krak 1/463.

138 – **Na tamtym świecie gorzałki nie palą.**

Napijmy się, kumo, napijmy się obie, bo nam ta nie dadzą gorzałeczki w grobie. Bo na tamtym świecie gorzałki nie palą, już nama, kumecko, pijać nie pozwolą. K 46 Ka-S 337.

PIEŚNI ŻARTOBLIWE

139 – *Przed laty na świecie było ptaków wiele, król^u orzuł wyprawił dla wszystkich wesele.* Krzyż WiM 4/112; *Roz przed laty na tem świecie było ptactwa wiele, stary Kuba zasadził wesele.* Krzyż WiM 4/113.

140 – *Teraźniejszy świata cas, za piniondze płacom nás, teraźniejsze świata zondze, mieć piniondze.* ZWAK 1893/97.

PIEŚNI SIEROCE

141 – [Sierota:] *Teraz, w którą stronę spojrzę okiem, wszędzie mnie nieszczęście czeka, a gdzie tylko stąpię krokiem, świat oczyma mnie odpycha. Świat okrutny, świat bez czucia i tak zimny jak głaz twardy, gdy mnie rzucą chleba skibkę w każdym oku widzę wzgardę.* K 77 Rad 2/43.

142 – **Dla sieroty ojcem – Bóg, matką – ziemia, domem – cały świat.**

[Sierota skarży się, że nie ma nikogo. Jezus odpowiada:] *Bo ojcem jest mu niebios Pan, a matką ziemia miła, co go zbożami swoich pól jak mlekiem wykarmiła. A domem jest mu cały świat, bez granic ji bez końca, gdzie tylko sięgnie jego myśl, jak złota strzała słońca.* Bart PANLub 4/330.

PIEŚNI OBYCZAJOWE

143 – [Pieśń poranna] *Ginie ciemność, dzień się robi, Pan Bóg słońcem świat ozdobi, tam zza lasu i zza góry, czerwieni się obłok chmury.* LL 1973/1/56.

144 – **Ludzie chcą na tamtym świecie kochać się / tańczyć, (ale tam kochania nie trzeba / kochać się nie dadzą).**

a. *Dziewuła konowała, jeszcze sie pytała, czy na tamtem świecie chłopaki będziecie. Dziewuło, dziewuło, a co ci się plecie, co ci po chłopakach na tem drugim świecie.* Sob Lubus 24; war.: ZWAK 1888/141, Płat Krak 535, K 44 Gór 327; . . . *czy na tamtym świecie chłopców będzie miała . . .* Dyg Kat 31; war.: Krzyż WiM 4/142, MAAE 1898/74; . . . *Cy na tamtym świecie będzie tańcowała.* Święt Nadr 313; . . . *czy na tem-ta [tamtym] świecie jest kochanie przecie. Dziewuło, dziewuło, co tobie się plecie, oj co po kochaniu, oj na tem-ta świecie. Bo na tem-ta świecie kochania nie trzeba, ino prosić o łaskę da samego nieba.* ZWAK 1884/85; war.: . . . *oj na nim swjecę kochac sa nie dadzą, rozpaloné żelaza do télka przisadzą.* Kam Pom 216.

b. *A ty, Józesie, co ci sia plecie, co ci po żónce na tamtam świecie? Chocbym jo nie jod, chocbym jo nie psiuł, bylebym żónka na tamten świat wżól.* Stef WarmPś 1/62.

c. *Umiérał stary, pytał się przecie: „Czy jest dziewczyna na tamtym świecie?” – „Oj, stary, stary! co ci się plecie, co ci po dziewczynie na tamtym świecie.”* Pau Gal 151, K 73 Krak 1/351.

d. *Kiedy chłopok zdychał, to sia jeszcze pytał, czy na tamtam świecie też dziewczyna dostoł.* Krzyż WiM 4/142.

PIEŚNI REFLEKSYJNE

145 – Prawdać, że świat ten płaczu jest podolem, różne koleje w życiu was zaskoczą; nie można na nim ciągle być wesołym, wszak czarne chmury i słońce otoczą. Gal Star 139.

146 – A cóż teraz za świat nastał, jakie ludzie głupie, niejedyn spodynków ni mo, o dziewczynie myśli. Krzyż WiM 4/123.

PIEŚNI DZIADOWSKIE

147 – Bóg stworzył świat.

Bo ten, co świat stworzył cały, pyszne ukarał anioły. Nyr Kar 58.

148 – Bóg kieruje ludźmi i światem / trzyma w rękę cały świat.

a. *Pan Bóg kieruje ludźmi i światem.* Nyr Kar 241.

b. *Bóg jest przecież cudotwórcą, w rękę trzyma cały świat.* Nyr Kar 343.

149 – Kto Jezusa nocował, gdy po świecie chodził, Pan Jezus mu swem niebem za nocleg nagrodił. Powiedział sam Pan Jezus, że każdego nagrodi, kto takiego nocuje, co po świecie chodzi. Nyr Kar 127.

150 A – Człowiek służy/oddaje się światu złemu/mizernemu/obłudnemu, zamiast Bogu.

a. *Wolała ja służyć światu mizernemu, niżeli otworzyć [drzwi serca] Jezusowi memu.* Kot Zn 148; war.: ... światu obłudnemu ... K 46 Ka-S 344.

b. *Dziś człowieka niedostatek w straszne przepaści pochłania, gdy zaniecha słowa Boże, złemu światu się oddaje.* Nyr Kar 309.

150 B – Maryja Magdalena w świecie się kochała, grzesznica wszetecznicą przez długi czas trwała. K 26 Maz 341, K 50 Sa-Kr 375; war.: Etnl 1998 Biał 274.

151 – Macocha chce wrócić z piekła na ten świat, żeby naprawić krzywdy sierocie.

Oj, przyszło, przyszło dwóch aniołków z nieba, wzięli sieroteczkę na rączkach do nieba. Oj, przyszło, przyszło dwóch czartów z piekła, porwali w pazury macochę do piekła. ... Zeby ja się też na ten-ta świat wróciła, nie tak-ci by ją sierotce życzyła. K 22 Łęcz 167, Lom Śląsk 240; war.: ... Zeby sie to ja na tamten świat wróciła ... K 21 Rad 88; war.: K 26 Maz 346, K 48 Ta-Rz 156, Święt Nadr 258, Kot Las 209, Kot Zn 278, ZWAK 1880/93, MAAE 1900/147; ... Zeby jo się mogła na tamtyn świat wrócić ... K 73 Krak 1/498; ... Zeby ja się tez na tamten świat dostała ... K 73 Krak 1/497; Daj-ze mi sie Boże na tamten świat wrócić, oj, wiedziałabym teraz sieroty obłuczyc. K 21 Łęcz 88.

152 A – Oznakami końca świata będą: pada ognisty/morowy/okrutny deszcz, pioruny, pożary, zrównanie gór i dolin.

a. *Prosze ja was, posłuchajcie o straszliwym sądzie, że Pan Jezus złym i dobrym razem płacić będzie. Że przed skończonym światem wielgi cuda będą, że wognisty deszcz z nieba na cały świat będą. I piorony z nieba będą na cały świat bili, są miasteczka i klasztory, będą się palili. I ta góra i z górami rozbijać się będzie, i dolina z dolinami; wszędy równo będzie. K 50 Sa-Kr 341-342; war.: ... Pan Bóg ... sądzić będzie ... deszczek okrutny ... K 40 Maz 386; ... Przed skończeniem świata wielka ufność będzie ... K 30 Pok 285; ... Słuchajcie, grześnicy ... Na skońcieniu świata wielkie strachy będą, kiedy wsie i miasta zapadać się będą. Góry z dolinami porównane będą, obłoki na niebie przebijają się będą. K 46 Ka-S 328-329; ... prosze was, o straszliwym sądzie, kiedy przyjdzie Pan Jezus, ten świat sądzić będzie. Tedi morowi deszczek na cały świat pójdzie, wtenczas góra o górę rozbijać sie beńdzie. Kedy bendó pioruni na cały świat biły, wówczas wioski, kościoły bendo sie palily. Święty Michał zatrombi w tromba głosu swego, wstańcie, zmarli, przed Pana, przed sędzią waszego. Każda zmarła dusza pójdzie po swe ciało ji ze swoim ciałem sie wdzięcznie witać beńdzie. Oj, witaj-że, witaj, moje grzyszne ciało, jakieś sobie zasłużyło, tak tyż beńdziesz miało. Krzyż WiM 2/145; war.: Stef WarmPś 1/203; Posłuchajcie chrześcijanie, co się teraz z wami stanie, gdy koniec świata nadejdzie, coż tam straszliwego będzie. Powstaną na świecie wojny i kąt ziemi niespokojny, wszędzie płacz i narzekanie, i wier-*

nych prześladowanie ... Świr Pieś 112; war.: Płat Krak 787; *Posłuchajcie, grzesznicy, o straszliwym sądzie, kiedy nas Bóg, złych i dobrych, razem sędzić będzie. Bo przed skończeniem świata wielkie cuda będą, straszne góry i obłoki rozchodząc się będą. Wtenczas pioruny i wiatry srogie będą wiały, ze czterech stron świata tego będą uderzały. Wtenczas góra o górę rozbijać się będzie, tam, gdzie największa dolina, wszędzie równo będzie. Wtenczas morze wyzionie swe okrutne wały, o, jak wtenczas serca ludzkie będą ustawały. Potem słońce ogniste nie da światła swego, miesiąc gaśnie, gwiazdy spadno, płacz ludu wszystkiego. Potem ogień spadnie z nieba, wszystkie rzeczy spali, co Bóg stworzył i ludzie na świecie starali. Gdy święty Michał zatrąbi trąbą głosu swego, wstańcie dusze, i stawcie się przed sędzią waszego.* [Dalej następuje opis sądu] Bart PANLub 3/627.

b. *Gdy z Antychrystem człek się zbrata, Nastąpi wkrótce koniec świata. Na ludność złą i już bezradną Z nieba okropne ognie spadną, Wioski popalą się i miasta, ... z nieba deszcz krwawy padać będzie, Ciemności wnet zalegną wszędzie: pogasną gwiazdy, słońce zgaśnie. I z bronią pójdzie brat na brata, zima zastąpi okres lata. Morze wystąpi z swoich brzegów, Wśród wielkich mrozów, zwatów śniegów, Lud będzie ginąć tak jak muchy. I będą starzeć się za młodu, ... Plagi zaleją wszystkie kraje. Choroby straszne zapanują, powietrze i wodę zatrują, wnet mrok na ziemię spłynie, i zbliży się sąd wieczny ostateczny.* Nyr Kar 355.

152 B – Przed końcem świata świat stanie się bezbożny.

a. *Posłuchajże, wierny ludu, oczyść dusze z grzechu brudu, bo nastaną ciężkie lata i nadejdzie koniec świata. Sybilla prorokini, o tym chrześcijanie wimy, kiedy w Jeruzalem była, o przyszłym życiu mówiła. Sybilla mówi święta, żyć będziemy jak zwierzęta, o Bogu się zapomnimy, swoje dusze potępimy. Szatan dusze opanuje i królestwo nam zrujnuje, będziemy płakać, lamentować, Bóg nie raczy nam darować. Powstano na świecie wojny, naród będzie niespokojny, rumowiska i mogiły calusienki świat pokryjo. Będą z wiary się naśmiewać i kapłaństwo poniewierać, pycha straszna tak nastanie, syn przeciwko ojcu stanie. Syn do walki z ojcem stanie, straszne będzie krwi rozlanie, tu bez ręki, tam bez nogi, stękać będzie, Boże drogi. Panny w stroju brzydkiej mody, kosmetyki dla urody, że grzech, to się nie przejmują, grzeszne ciało pokazuje. A gdy przyjdzie do kościoła, ogląda się dookoła, nie słucha słowa bożego, pyszna ze stroju swojego. Weźmy sobie do pamięci, czy nie wszystko nam się święci, różne mody i wybryki, maszyny, różne techniki. Ancychryst będzie panować, kościoły będzie rujnować i nastano krwawe lata, wtenczas będzie koniec świata. Dżuma ludzi powyniszcza, pozostaną same zgłyszczą, rumowiska i mogiły calusienki świat pokryją. Zima zime sięgać będzie, słońce zaraz mniej grzać będzie, a na boskie rozkazanie coraz mniej ludzi zostanie. Ziemia będzie też spalona, z grzechów wszystkich oczyszczona, a na boskie rozkazanie w drugim miejscu morze stanie. Pamiętajcie, chrześcijanie, co się z nami wtenczas stanie, że sam Bóg na tron zasiędzie, wtenczas koniec świata będzie.* Bart PANLub 3/628–629, war.: Bart PANLub 3/629–630.

b. *Święty Paweł^u opisuje, o złych latach prorokuje, że przed sądnym dniem nastanie chytry, pyszny lud powstanie ... Pyszny, hardy, obłudliwy, zazdrośny, cudzego chciwy i do tego zbyt łakomy, zepsują sje wszystkie stany ...* Bart PANLub 3/630; war.: ... *Pyszni, hardzi, obłudliwi, krzywoprzysiajnci, cudzamu chciwi, że już ni ma nic na świecie, jak sprzudniejszygo czasu.* Krzyż WiM 2/146.

152 C – O Najświętsza Panienko, co teraz za lata – Czyli sądny dzień nastaje, czyli koniec świata. Bart PANLub 3/403, 3/417; war.: Krzyż Kuj 1/187, K 19 Kiel 131, TN Bochtnica 1988, K 6 Krak 235, Nyr Kar 61, Świr Pieś 132, Stoin Żyw 15, Kot Zn 445, MAAE 1903/309 Łańcut; tenże motyw w pieśni K 30 Pok 285.

152 D – Dzień on dzień gniewu Pańskiego, świat w proch zetrze, świadkiem tego Dawid z Sybillą wszystkiego. K 20 Rad 120–121.

LISTY Z NIEBA

153 – Chrystus odkupił grzeszny świat.

Ja sam, Syn Boga żywego . . . umarł okrutną męką na krzyżu, by odkupił świat – a świat był grzesznym, jest i będzie. Kot Zn 215.

154 – Chrystus zsyła na świat swoje słowa.

Te słowa Syońskie na ten świat zesłane od samego Jezusa Chrystusa Pana i Zbawiciela naszego Sykstusowi, papieżowi rzymskiemu; posłał Zygmontowi, królowi wojnę z Prusakami mającemu przeciw nieprzyjaciół jego. Święt Nadr 550.

PROROCTWA

155 – Świat odrodzi się dzięki Polsce.

W niej zacznie się odrodzenie świata przez ustrój, który utworzy nowe prawa, a które wprowadzi przywrócenie się do Pana Boga, poddanie się Jego prawom, danym ludzkości. LL 1980/1-3/90.

156 – Warszawa będzie ośrodkiem świata.

[Proroctwo Wernyhory] *Niedźwiedź upadnie po drugiej wyprawie, Dunaj w przepychu znów tonie. A kiedy nastanie w Warszawie, trzech króli napoi w nim konie. Warszawa ośrodkiem nastanie się świata, lecz trzy są Polski stolice.* TN Cyców 1979.

MITY KOSMOGONICZNE

157 – Świat stwarza Pan Bóg i Diabeł.

a. *Jak Bóg ziemi rozsiwał, to wysłał Lucypera, żyby przyniósł z morza ziemi. . . . No jii poszeł raz, ale już sie zaczął buntować ten Lucyper, że „ja ni bede, gada, Boga słuchał.” Że poszeł i powstał tam dzieś cy jak, jakby tam nie było, przyszeł i mówi tak: „Panie, tu nie dojdzie!” . . . A tyn – Pan Bóg mu powiedział: „Idź, idź! Niech ci sie chce!” Poszeł drugira. Pówiedział, że „nie dójde”. No alie jeszcze wysłał go trzecira. Trzecira przychodzi, a tu zamarznęty liód, ni wyjdzi z wody. No, musiał pójść. I poszeł, nabrał w jedny ręke i w druge ręke. No i Bóg rozsiął te ziemi, a “on wyciąga zsa siebie, z lewej ręki, i mówi: „Ja jeszcze, Panie, w drugij mam ręcy!” A Pan Bóg na to powiedział: „Zda ji to sie ludziom.” I z tego powstały góry i kamienie.* Etnl 1989 Biłg 98–99.

b. *Pan Bóg i dyabeł ocknąwszy się w próżni wszechświata, naradzali się z sobą – jak stworzyć ziemię, ląd, skoro woda już była. I uchwalili tak, że dyabeł zanurzy się w morzu i w imieniu Boga wydobędzie garść piasku. Zanurzał się dwukrotnie, ale za każdym razem wygłaszał imię własne. Lecz woda z garści wypłukiwała mu piasek, dopiero nalegany przez Boga za trzecim razem wygłosił imię „Jego”, nie wymawiając w zupełności nazwy boskiej. Z tej odrobiny stworzył Bóg ziemię.* Grzeg Spisz 65.

c. *Pan Bóg jak świat stwarzał, to tu wszędzie woda była. To wtedy szatan był czarny, a Pan Bóg biały, takie gołębie. I tak tedy zanurzy się [Pan Bóg] do wody . . . i wyniesie kawałek ziemi z wody. I tak jest teraz – świat na wodach. To Pan Bóg, sam Pan Bóg wyciągnął z wody ten kawałeczek ziemi. A ten czarny chciał zwalić Pana Boga, on się brał z Panem Bogiem. Bóg chciał swoje, a on swoje.* Zow Bib 114 rej. sołecznicki.

d. *Na początku oblewała kulę ziemską woda; duch tylko Boży unosił się nieustannie nad nią. Umęczony duch Boży chciał wypocząć. Atoli lądu stałego nigdzie nie było. Trzeba go było dopiero stworzyć. Posyła więc duch Boży przewodcę aniołów na dno niezmiernych przepaści wody, aby wy dostał stamtąd garść namułu [Za trzecim razem, z namułu przyniesionego przezeń powstał ląd stały na kształt małego krążka. Pyszny anioł chce sam zostać Bogiem, postanawia więc utopić Boga odpczywającego na lądzie.] Uchwyciwszy go więc, toczy ku wodzie. Lecz im dalej toczy, tem więcej lądu stałego przybywa. Zwraca się w stronę przeciwną, dzieje się to samo, i znowu w inną, i znowu w inną, lecz Boga do wody zatoczyć nie może.*

Powstał tylko przez to niezmierny ląd i cztery strony świata, tj. północ, południe, wschód i zachód. Lud 1902/267.

e. Na początku, kiedy nie było ani ziemi, ani wody, a tylko wszystko pomieszane jak rozczyna chleba, zły duch, strącony z wysokości niebieskiej, nie miał oparcia w tym świecie i prosił Boga, żeby była ziemia, po której mógłby chodzić. Więc Pan Bóg oddzielił ziemię na spód, a wodę na wierzch. I kazał Pan Bóg złemu duchowi pójść w wodę po ziemię, aby wziął w garść ziemi i wyniósł na wierzch wody, to będzie ziemia, „tylko jak będziesz brał, to bierz w imię Boże”. Wisła 1902/329–330; war.: Krz PBL nr 2450, Zow Bib 66 woj. przemyskie, 1990, s. 68 rej. sołecznicki, s. 72–73 rej. wileński, 1990–1991, Tom Kos 157, zob. też K 7 Krak 4 [Bóg posługując się kruszyną piasku tworzy ziemię, →ziemia nr 116a, →woda nr 194A].

158 A – Diabeł zazdroszcząc Bogu chce stworzyć świat równie piękny, ale z kawałka skradzionego słońca tworzy księżyc, ze skradzionej ziemi – góry.

a. Z księżycem podobno tak rzeczy się miały: szatan, który zawsze się Panu Bogu sprzeciwiał i przez zazdrość chciał mu przedrzeźnić, uroił sobie, że i on potrafi zrobić taki sam świat piękny. Zakradłszy się więc, porwał Panu Bogu kawałek słońca, ale musiał zaraz wypuścić z ręki, bo mu palce popiekło. I wtedy z kawałka tej jasności skradzionej utworzył się księżyc. K 42 Maz 362, podob. ZWAK 1878/126.

b. Pierwotnie ziemia, która leży wśród morza na dwóch wielkich rybach, miała być równa i jednaka wszędzie, ale diabeł się wniósł i popsuł porządek. Bo gdy Pan Bóg zajęty był wielkim dziełem swoim koło stworzenia świata, diabeł namówił kaczkę, żeby ukradła trochę ziemi. Pan Bóg spostrzegłszy to posłał za uciekającą jastrzębia, który ją dogonił i zaczął dusić. Kaczka krzyknąwszy otworzyła dziób, wypuściła skradzioną ziemię i wtedy powstały góry. K 42 Maz 362.

158 B – Naśladować Boga, który tworząc świat, stworzył pszczołę, owieczkę, trzmiela, ... – diabeł stwarza odpowiednio: osę, kozę, szerszenia ...

a. Jak Pan Bóg tworzył świat i zwierzęta, to diabeł też chciał coś stworzyć. Jak Pan Bóg stworzył pszczołę, to diabeł muchę. Pan Bóg stworzył psa, a diabeł wilka. LL 1964/3/54.

b. Kiedy Pan Bóg stworzył owieczkę cichą, łagodną, więc też i djabeł chciał pokazać moc swoją. Wziął gliny, ulepił z niej zwierzę z takimi rogami, jakie sam ma na głowie, a ciągnąc je za ogon, wiódł do Pana Boga kole rosnących olszyn. Pan Bóg ukarał też dumę diabła; dopuścił, że mu urwała się koza w drodze. ZWAK 1883/109.

c. Jak Pan Bóg stworzył owcę, tak się temu djabeł przypatrywał i powiedział: „Ja też potrafię takie zwierzę stworzyć.” – „No, to stwórz” – powiedział mu Pan Bóg. Djabeł zaczął robić i robić i stworzył kozę. Tak wziął ją, tę kozę, za ogon, podniósł do góry, coby Panu Bogu pokazać [i ogon się kozie urwał]. Bo djabeł nie ma mocy do owcy, to się też może stworzyć (przemienić) tylko kozą, capem, ale nigdy owcą ... Potem Pan Bóg stworzył pszczołę. Djabeł się temu przyglądał i powiedział: „Ja też potrafię takie stworzyć.” „No, to stwórz” – kazał mu Pan Bóg. Ale djabeł nie mógł nijak stworzyć pszczoły, tylko stworzył osę. Potem Pan Bóg stworzył trzmiela, a djabeł się zdawało, że to potrafi, ale stworzył ino szerszenia. Wisła 1893/385.

d. Diabeł zawsze stawał w poprzek i np. jak Pan Bóg stworzył pszczołę, to diabeł muchę, jak Pan Bóg krowę – diabeł kozę. Nie mógł dorównać Panu Bogu, tylko zawsze mniejsze. I wymyślał takie, żeby dokuczalo człowiekowi. Zow Bib 68 woj. płockie, 1989.

158 C – Naśladować Boga [który tworząc świat, stworzył zioła, kwiaty i zboża], Diabeł stwarza trujące czernice, pokrzywę i osę ...

a. Gdy Pan Bóg świat stworzył, prosił go dybael, aby mu pozwolił co stworzyć. Bóg mu pozwolił i stworzył dybael czernice, które napętnił trucizną, (bo czart zawsze chytry i szkodliwy), aby ludziom szkodziły. Lud 1899/127.

b. Pokrzywę i osę djabeł stworzył. MAAE 1900/110, podob.: Krz PBL 2641.

159 – Bóg stworzył świat wydzielając jasność z pierwotnej ciemności.

Świat to jeść cała kulia ziemiska, która była kiedyś tako ciemnością. Alie Pan Bóg zawiadywał to ciemnoto, Bóg, duch niewidzialny i tak sobie mówił: jakby to uddzielić to ciemnoto i zrobić świat. I Pan Bóg to ciemnoto, co nazywa sie twierdź, to w ruskim jinzyku, on jo podniós dó góry. Jak on jo podniós dó góry i stało widno. Bo już to wszystko pódnielo si dó góry. I dópiro stała ziemia, o, i dópiro Pan Bóg zobaczył, że dobrze jest. Dawaj stworzyć słońce, gwiazdy i miesiąc.
Etnl 1990 Mat 173, podob.: Czap Mat 60, TN Chołowice 1985.

160 – Bóg stworzył świat w sześć dni, w siódmym odpoczął.

[W niedzielę nie wolno pracować, bo] *Pán Bóg sześ dni świat stworzył, a siódmy spocnuł, na te pamiątkę, zeby mu tén dzień poświęcili.* Cisz Krak 137; war.: *To się uczyło z ryłigi, że Pan Bóg stworzył świat w siedmiu dniach.* TN Krasieczyn 1985; por. Niew Prow 238.

161 – [Kradzież żywności uważa się za żaden prawie grzech, bo mniema się, że] *Bóg stworzył świat zarówno dla wszystkich ludzi; stąd też las, pole, pastwisko, woda itp. służą do wspólnego użytku i nikt nikogo ograniczać w tém nie ma prawa.* K 5 Krak 118.

162 A – Pan Jezus stworzył świat.

Tak było: Kie, prosem pięknie, Paniezus stworzył świat, to sie obezrał, ośmiał sie i tak se pedział: – Barz ja to syćko dobrze porobieł. Ino nie wiem, cy sie mojemu Jadamowi nie bee kotwić [cnić], bo je sam, haj. Trza mu końcem sprawić jakom zabawke, coby sie ś niom przy casie zabawił, co by mu sie nie kotwiło. Pig Wyb 212.

162 B – Matka Boska współtworzyła świat.

Matka Boska dla chwały Pana Jezusa postanowiła słońce i księżyc. K 7 Krak 29.

OPOWIEŚCI WIERZENIOWE

163 A – Na początku świata (z rozkazu Pana Jezusa) ptaki karczowały pola / czyściły wodę / świat; zwierzęta robiły drogi i ścieżki dla ludzi.

a. Jak na początku świata Pan Jezus zegnał do kupy wszyćko ptastwo i poleciał mu karczować pola, to bocian z całą usilnością jął się pracy. [Pracując, ubrudził sobie skrzydła. Pan Jezus doceniając jego gorliwość obiecał, że na pamiątkę tego bocian i jego potmostwo będą mieli czarne skrzydła.] ZWAK 1883/111–112; Na początku świata ptaki czyściły sobie wodę, a że bocian wraz z czaplą najwięcej przyczynił się do oczyszczenia wód lądowych, dlatego też mają one największe prawo do wody. ZWAK 1881/109, podob. Byst Etn 154; [Wierzono, że bocian] „świat czyścił”, co potem przysłowiowym się stało. Byst Dz 1/268.

b. *Na początku świata zegnał Pan Jezus wszystkie zwierzęta z całej ziemi, aby robiły drogi i ścieżki dla dogodności ludziom.* ZWAK 1883/111.

163 B – Na początku świata ludzie nie mieli się czym zająć / wiedzieli o czasie swojej śmierci / dziewczęta same chodziły w zaloty.

a. Na początku świata, gdy ludzie nie mieli się czym zająć, sypali sobie do włosów piasek, który potem dla spędzenia czasu nawzajem sobie wybierali. Pan Bóg nie chcąc, aby ludzie tak bezczynnymi byli, przemienił ten piasek, który sobie do włosów sypali, w te małe stworzeńka [wszy]. ZWAK 1881/180.

b. Na początku świata ludzie wiedzieli o czasie swęj śmierci, kto więc miał wkrótce umrzeć, to nie grodził płotów z chrustu lub jałowcu, jéno z bylicy. ZWAK 1883/119, podob.: Zow Bib 113.

c. *Dziewki na początku świata same chodziły w zaloty, nie zaś jak dzisiaj, na nie dopiero czekały.* K 8 Krak 209.

163 C – Na początku świata ptaki i zwierzęta gadały, ludzie byli lepsi, ...

a. *Kiedy na początku świata ptaki do siebie gadały ...* ZWAK 1883/114–115.

b. *Na początku świata, kiedy to ludzie byli lepsi, to wszyćko inaczej się działo jak dzisiaj, bo nawet i zwierzęta gadały.* ZWAK 1883/113.

c. Kukułka miała na początku świata męża, ale go zabiła; dlatego P[an] Bóg powiedział, że nie będzie miała pary [i teraz sama lata i kuka po lesie]. ZWAK 1881/143 Ladzkie, Lysiec, Książowskie, Tyśmienica.

163 D – Za dawnych czasów / na początku świat zamieszkiwany był przez Wielkoludów / ludzi bardzo małych.

a. *Za bardzo dawnych czasów, jeszcze nim nasze pokolenie nastąpiło, żyli na świecie Wielkoludy albo Wieloludy . . . . Byli to ogromni olbrzymowie, tacy wieldzy . . . że na kije do podpierania brali najcięższe drzewa w lesie. I długo jeno oni sami tu na świecie mieszkali.* K 15 Poz 17, podob. Mat NTarg 7; Z początkiem świata i w tysiąc lat jeszcze później za rządów Boga Ojca, których okresu trwania Nadrabianin bliżej nie określa, byli ludzie tak okropnie wieldzy, że ówczesny olbrzym, stojąc na Grodzisku chełmskim, podawał siekierę drugiemu, stojącemu na wzgórzu w Łapczycy, na którym wznosi się kościół. Święt Nadr 542.

b. *Jak na początku świata byli bardzo małe ludzie, a w jednym kraju okropnie duże.* LL 1959/1–2/93.

164 – Między dziećmi Jadama, zawarło się 77 małżeństw, a reszta zbywających córek, co już nie miała pary, tak była w dodatku dla niektórych, bo i zły duch tego chciał, aby się na świecie źle i dobrze robiło. K 7 Krak 8.

165 A – Świat został przeklęty / zaczął grzeszyć, odkąd zgrzeszyli pierwsi ludzie.

a. *Świat był przeklęty. Jak Adam zgrzeszył, to Pan Bóg przeklął św[iat] i całe ziemi i z ludźmi. Tak. Ale Chrystus odkupił swojo śmiercio.* Czap Mat 123.

b. *Ewa zgrzeszyła z Adamem i potem tak już było, że cały świat grzeszy.* PSL 1992/2/43.

165 B – [Żydzi to] pierwsi ludzie na świecie. Oni poszli przeciw Chrystusa i Pan Bóg ich ukarał: oni bogato żyją, ale oni nie mają bogatych świętyń i on jest tułacz, jeździ po świecie i miejsca nie ma, oni mądre ludzie. Zow Bib 159 rej. wileński.

166 – Na początku świata Pan Bóg strącił (pysznych) i złych aniołów/demonów/diabłów do piekła.

a. *Na początku świata Pan Bóg stworzył dużo aniołów. Część z nich była bardzo pyszna i zła. Wtedy Ponbócek nie wytrzymali . . . i powiedzieli: – Wszystko co złe fora z raj! Sim Gad 57; war.: To Pan Bóg powiedział, że . . . będą padać te wszystkie diabły. Błyskawico, ogniem będą padać na ziemi. I oni wszyscy już popadali. To było ud założenia świata. To było jak Pan Bóg świat stworzył i zniszczył tych, właśnie tych demonów. Oni byli z diabłami, który przeciwko szli. Oni tera na ziemi.* Czap Mat 122; Lud nadrabski opowiada, że, kiedy Pan Bóg na początku świata strącił z nieba do piekła złych aniołów nie wszyscy oni potrafili w przeciągu czterdziestu dni i czterdziestu nocy dolecieć do piekła. Niektórzy z nich padli na ziemię i tu pozostali „na pokusę ludzi.” Święt Nadr 453.

b. *Dawni ten Lucyfer to nie był djabeł, tylo jak Pan Bóg stwarzał świat, to un chodził z Panem Bogiem i patrzył na to, co Pan Bóg robił. Ale raz przyśli do jedny studni i Pan Bóg umacał palic w wodzie i kinol za siebie i zrobił się amniół. Ten Lucyfer to widział i jemu była zazdrość, ze un tygo nie robi. Ale jak Pan Bóg oddzielił ziemnie od niebie, chciał un Lucyfer dowiedzieć sie, jak tyz ta ziemnia je głęboka i utknoł swój palic w ziemnie, ale nie zgruntował. Dopiro Pan Bóg sie objerzał i powieda: – Lucyperze, Lucyperze, cego ty mi robote psujes! I pošli dali i Pan Bóg ciąq stwarzał różne rzecy, a jemu zazdrość była i chciał ukuć łańcuch na Pana Boga. Zacon go kuć, ale Pan Bóg wiedział co un robi; dopiro powieda do niego: – Lucyperze, kiedyzes taki mądry, to ty sie najpirw w to ubierz. Jak sie ubrał, tak Pan Bóg powieda: To cekajno, jak cie zaprowadze w jedno mniejsce. A un z tygo strachu nie wi, co ma robić, poleciał do ty studzionki i maca palice w ty wodzie; co kinie za siebie, to staje za niem dziesięć amniółow mu na pomoc. I z niemy wszystkiemy un Lucyfer posed na amnielskie chóry. Pan Bóg tyz posed do ty studzionki i kinol palicem za siebie i stał sie święty Mnichał.*

Pan Bóg do niego powie: – *Mnichale, Mnichale, strąć ich, żeby zešli z chóru amnielskiego. [Odtąd Lucyfer stoi na łańcuchu w piekle wraz z innymi diabłami].* Cheł Przas 2/139–141.

167 – Gdy ludzie byli źli, Pan Bóg zesłał potop / zatopił cały świat, po potopie nastał nasz świat.

a. *Pan Bóg stworzył świat, a potem poszła rozpusta i zesłał potop, to było po Sodomie i Gomorze. I powiedział do Noego: Zbuduj arkę. I teraz tam, gdzie był potop, tam gdzie była Sodom i Gomora, jest słone morze. I potem Pan Bóg ukazał tęczę na znak, że już nie będzie potopu.* Zow Bib 118 rej. sołecznicki; *Ludzie mają takie Pany Jezusy, co to po potopie się wzięło. Pan Jezus podparł się, sie tak zastanowił ze juz innymi karami nie bandzie ludzi karał, bo przy tym potopie strasnie duzo ludzi wyginęło.* Zow Bib 390 Kurpie.

b. *Pan Bóg zrobił arkę i ich [Adama i Ewę] dał do arki i ptaszka: wróbelka i kukułkę i jeszcze jakieś, nie pamiętam. A potem cały świat zatopił. I wyginęli wszystkie ludzie. A po potopie zrobiła się nowa era, to ten świat nasz.* Zow Bib 102.

168 – Na początku świata ziemia taka płaska była, od wschodu do zachodu było wszystko widać, była równina, ale potem jak ta Sodom i Gomora była taka przeklęta, to poszli ludzie do morza, zrobiło się Morze Martwe i teraz brzeżki nie obrośnięte trawą. Tak śmierdzi ta woda, woda zielona, zielona, brzeżki – tam nawet robaczek nie prowadzi się. Zow Bib 119 rej. radwiliski.

169 – [Na początku świata] nastąpiło pomieszanie języków.

Jeden język tylko był na świecie. Ludzie budowali: Podaj gliny – podają wody. Podaj wody! – podają gliny. Im języki się pomieszali i wielki dzwon ciągnęli, on zleciał, rozbił się trochę i za to pomieszali się języki. Zow Bib 191 rej. sołecznicki.

170 – Diabeł obiecywał Panu Jezusowi cały świat.

Diabeł przeszkadzał, jak Pan Jezus był na górze, przyszedł do niego i kazał mu tak: Jak mi się uklonisz, to widzisz ten świat – a ten świat był równy wówczas, przed potopem, to tobie dam ten cały świat. A Pan Jezus powiedział: Idź szatanie ode mnie. Zow Bib 416.

BAJKI

171 – Smok w zamian za trzy szklanki wody ofiaruje swemu wybawcy trzy światy.

Tén woła na tego Karolka: dej mi jedne skłánke wody. I podał mu jedne skłánke. Daruje ci za to jeden świat. Ale dej mi jesce drugá skłánke. Dát mu i drugá. Daruje ci za to drugi świat. Dej mi trzeciá skłánke wody. Dát mu. Daruje ci za to trzeci świat. ZWAK 1881/224.

172 A – [Młodzieniec z towarzyszem lub braćmi przybywa na dwór króla, który podmówiony przez towarzysza poleca mu niezwykle niebezpieczne zadanie – przynieść złotego ptaka, klatkę, wodę odmładzającą oraz zwierciadło odbijające cały świat. Zwierciadło znajduje się na górze, na oliwnym drzewie]. Krz PBL nr 531.

172 B – [Królewicz chcąc ożenić się ze skrzydlatą panną, musi przyprowadzić do swego domu jej brata. Gdy woła szwagra, ze skały wychodzi Miedziany dziadek, który ma wielką głowę] ze zwierciedlanemi oczyma, w których się odbijały kraje całego świata, a złote i srebrne włosy spadały na miedzianą brodę. [Gdzie postąpił tam trzęsła się ziemia. Zmusił przerażonego króla, by pozwolił młodemu pobrać się]. K 8 Krak 12.

173 – Pod ziemią / w lochu / pod wodą jest drugi świat.

a. *Raz zaprosiła żaba dwóch ludzi w kumotry. Kazała im iść za sobą i poprowadziła ich pod ziemię. Tam miała pewna krasnoludka dziecko, które ci ludzie do chrztu trzymali. Krasnoludka w nagrodę dała im śmieci, które się na tym świecie w pieniądże zamieniły.* K 15 Poz 21.

b. *[Waligóra dostał się do zamku podziemnego, aby uratować trzy siostry porwane przez smoka. Dziewczyna wpuściła go do zamku i powiedziała, że pomoże mu pokonać złego męża.] – Jak przyjdzie z tego drugiego [ziemskiego] świata, to mo takie kropki [na ciebie]. Na prawej stronie mo mocne [dodające siły], a na lewej te słabe. My mu to przełożymy.* Sim ŚlOpol 32, podob.: Sim ŚlOpol 31.

c. [Chłopak pasał bydło i ujrzał zamknięty loch. Wszedł do środka, ujrzał kufer otwarty, napakowany srebrem i złotem. Obok kufra siedziała panna, ubrana w białą szatę, trzymając w ręku czerwony kwiatek. Przemówiła do chłopca, aby wziął sobie garść pieniędzy, ale on ze strachu uciekł. Słyszał za sobą głos dochodzący z lochu:] *Nieszczęsny, gdybyś wziął ten kwiat, to byś mię wyprowadził na tamten świat.* ZWAK 1895/64.

d. *Topielica chodzi do karczmy na tańce; zakochana w parobku, idzie z nim nad rzekę, każe mu uważać, czy woda się zakrwawi, wreszcie wraca, poślubia go i zostaje na świecie.* Krz PBL nr 4059.

174 – Zbójnik/królewicz/Wyrwidąb/żołnierz schodzi na drugi świat dziurą w lesie/górze/ogrodzie / pod kamieniem w sieni / studnią.

a. [Zbójnicy gonią chłopca, który ukradł im mięso] *a on się spuścił do jednej dziury, która była na drugi świat. I ci zbójnicy wzięni powrozy, uwięzali tego najstarszego zbójnika i puścili go na ten drugi świat.* Nitsch Tek 101.

b. [Złodziej, który kradł złote jabłka z ogrodu króla skrył się w głębokiej dziurze w ziemi. Najmłodszy syn postanawia go odnaleźć. Żołnierze króla przygotowują długą linę, węgór (wiadro) i súp na kółku]. *Ón siod(ł) w ten wembór; i tak, że go spuścili do drugiego świata.* K 14 Poz 104,

c. [Waligóra idzie na drugi świat szukać pierona, który straszyl we młynie. Przyjaciele spuszczają go w koszu na linie plecionej z korzeni] *Zjechał na dół i idzie troszka dali, tam wom boł drugi świat.* Sim ŚlOpól 31, podob. K 52 Br-Pol 465, war.: [Wyrwidąb udaje się na poszukiwanie laski, która przedostała się na tamten świat dziurą pod kamieniem w sieni] *Kazał sobie ukręcić takie line długie, żeby puścić jego na tamten świat.* TN Małaszewicze 1967.

d. [Żołnierze idą na poszukiwanie trzech królewien] *Idą, idą i zasli do duzego boru, tam znaleźli taką dużą studnię, a w tej studni widać było drugi świat Ukręcili sobie linę z łyka i kosz upletli, i spuścili czwartego żołnierza, co go sobie przybrali.* K 42 Maz 450, podob. Wisła 1897/295–296, K 14 Poz 94–99.

175 – Bohater wydostaje się na świat przy pomocy ptaka (gryfa) / studnią/górą.

a. *A ónego [zbójnika] wzion ten ptak . . . i kazau mu śédnuńć na "ogon. I wyfurnon [na świat].* Nitsch Tek 101.

b. [Wyrwidąb zasłania przed deszczem małe gryfa, za co ten obiecuje wynieść go na świat] – *Ja ciebie wyniosę. Tam dó jich, do góry.* TN Małaszewicze 1967, podob. Sim ŚlOpól 33; war.: [Żelazny Marcin ratuje królewne, a sam został w lochu]. *Desperuje i myśli, jakim prawem on tu wylizie z tego lochu. Chodził po tamtym świecie (bo tam jest taki świat jak i tu) [i spotkał gryfity, które na skrzydłach uniosły go z lochu].* K 42 Maz 444–445; war.: Krz PBL nr 301.

c. [Żołnierz chce wyjść na świat] *Tak położył się spać i przysniło mu się, żeby ściąć drzewo, i po tem drzewie, jedno na drugim kładąc, wylezie na górę. Poszedł do studni, a tam już drzewo było; on po tym drzewie wylazł ze studni.* K 42 Maz 451.

d. Królowna chcąc uniknąć ślubu z własnym bratem, poprosiła czarnoksiężnicę o pomoc. Ta dała jej mydło, ręcznik i grzebień i wysłała do lochu. Królowna szła podziemnymi ścieżkami] w końcu ujrzała światło dzienne i grotę w skale wykutą i wydostała się na świat, w przedziwną, czarowną krainę. K 7 Krak 23.

176 – Bohater wjeżdża na koniu / wchodzi po moście na tamten świat.

a. [Chłop przyjął pokutnika do swego domu, a ten w zamian zaprosił go na obiad do siebie. O dwunastej w południe przysłał po niego konia i kazał mu się ze wszystkimi pożegnać. Gdy chłop na koniu] *wjeżdżał na tamten świat [zobaczył dwie kobiety siedzące w płocie, kobietę ugrzęzłą w błocie, dwa bodące się woły, gromadę pasących się owiec chudych i tłustych i starszkę zrywającą kwiatki. Dwie kobiety w płocie znaczyły, że ci, którzy wyłamują na tym świecie z cudzego płoża drzewo, to na tamtym świecie muszą ciągle w płocie tkwić. Kobieta tkwiąca w błocie znaczyła, że kto nie pozwala, żeby inni z jego studni wodę brali,*

to musi za tę zazdrość na tamtym świecie w błocie ciągle siedzieć. Dwa woły oznaczały mężczyzn, którzy kłócili się o rolę, i za to muszą się *bóźdź* na tamtym świecie. Gromada chudych owiec znaczyła, że kto tu nigdy nienasycony, chociaż we wszystkim opływa, to i na tamtym świecie będzie ciągle głodny. Gromada tłustych owiec na *szczerém piasku* oznaczała, że kto na tym świecie jest szczerzy i hojny, to i na tamtym świecie będzie miał wszystkiego pod dostatkiem, a *nadto prawie*. A kobieta śpiwająca z kwiatkami to była] *Matka Boska i opiekunka ludzka*. K 3 Kuj 150.

b. Trzej bracia wyruszają kolejno w świat. Dwaj ulegają pokusom i z niczym wracają do domu. Trzeci brat idąc za przewodem zwierząt, dociera do mostu, wiodącego na tamten świat. Na tamtym świecie spostrzega różne dziwy, których znaczenia nie rozumie a) owce tłuste na kamienistym polu, a chude na bujnej trawie, b) walczące z sobą dzikie zwierzęta, c) ludzi grzęznących w błocie, d) *Tantala*, człowieka spragnionego nad niedostępnym źródłem, e) gołębie w kapliczce, f) inne tajemnicze zjawiska. W podziemnym kościele zwierzęta zamieniają się w ludzi, spowiadają się i komunikują, b) on idzie za ich przykładem (zabierając komunikant jako dowód, czym zwierzęta się żywią) ... Po powrocie na świat i rozwiązaniu zagadki, otrzymuje od pana wyjaśnienie alegorycznych dziwów (to, co widział to pokutnicy odbywający karę). Krz PBL nr 471.

177 – Pan posyła chłopca na tamten świat, by przyniósł Boga z nieba, za radą żony chłop wywiązuje się z polecenia. Krz PBL nr 465C.

178 – Na tamtym świecie człowiek szuka rozwiązania zagadek tego świata.

[Chłop udał się do domu *utopleca*. Żona *utopleca*] *ucieszyła się, że przyszedł człowiek z tamtego świata, gdzie ona była przedtem*. [Chłop chciał dowiedzieć się, która jest szczęśliwa godzina, gdzie się podziela córka pana, która zniknęła z ogrodu oraz co znaczą znajdujące się u tego pana trzy jawory. Dowiedział się, że pod każdym z nich są pieniądze (pod jaworem o liściach białych – srebrne, żółtych – złote, czerwonych – miedziane), oraz że szczęśliwa godzina to dwunasta w nocy. W tym czasie *Utoplecowa* uciekła od swojego męża – była to owa córka pana, która zniknęła z ogrodu.] ZWAK 1887/18.

179 – Po pobycie/odwiedzinach w niebie/piekle człowiek wraca na świat, aby umierać.

a. [Kowal żył trzysta lat i przyszła do niego śmierć. Spytała, czy zrobił trumnę. Odparł, że będzie robił bok. Gdy śmierć jeszcze dwukrotnie przyszła, odpowiadał, że będzie robił drugi bok, a potem wieko i zamek. Wreszcie śmierć kazała mu położyć się do trumny. Kowal powiedział, że nie wie jak i poprosił, by mu pokazała. Trumnę ze śmiercią utopił, a sam poszedł w świat.] Jak wzion iść, tak trafił do nieba. Tam święci pańscy tańczyli [a Pan Jezus siedział z nimi]. *Tak się prosi, żeby choć róz koło obsed. Jak róz koło obsed, to stá lát táńczył*. [Kowal poprosił, aby mógł przejść kolejno jeszcze dwa koła. Pan Jezus się zgodził, a potem rzekł:] „*Stój, kowálu, bo juz trzysta lát táńcys!*” *Dopiéro sie zapytuje: „Gdzie já sie teraz podzieje?” Dopiéro pedá: „Musis na świat nazád iś i tam bedzies umiéráć.”* [Kowal przyszedł na ziemię, gdzie okazało się, że stawiarze dopiero odnaleźli trumnę ze śmiercią. Gdy ją wypuścili, kowal umarł]. Cisz Krak 162–163, podob.: Wisła 1890/344, Cheł Przas 2/47–50.

b. Pielgrzym, przyrzawszy się śmierci grzesznika i niewinnego, idzie do piekła, a wypędzony stamtąd wraca na ziemię, by pożegnać się z rodziną i umrzeć. Krz PBL nr 470.

OPOWIADANIA

180 – A pod nami to tyż je świat. Gospodarz jeden był ciekawy – wziął świder sworniowy, wykręcił dziurę w bojowisku we stodole, ucho przyłożył do tyj dziury i słyszał, że tam takżeć wotali na konie, na krowy i na świnię. Ale zaraz pomar ten gospodarz. Wisła 1904/104.

181 A – Chłop/żołnierz idzie sam na tamten świat / do piekła.

[Chłop trzy razy przechrzył śmierć, toteż pozwala mu ona żyć tak długo, jak sam ze chce] ... *żył tak długo, aż mu się to życie uprzykrzyło, że sam postanowił pójść na tamten*

świat. [Nocując u kowala łapie kilku diabłów i obcina im pazury] ... poczem z krzykiem lecieli [diabły] do piekła, krwawiąc tór za sobą. Za ich śladem marsz i on sam do piekła. [Ogląda piekło, skąd go anioł zabiera do raju]. K 8 Krak 133–136, podob.: [Św. Piotr obiecuje żołnierzowi niebo; ten podpisuje cyrograf z diabłem; po jedenastu latach diabeł chce zabrać żołnierza do piekła. Uwieszony na kamieniu oddaje cyrograf za wolność. Żołnierz postanawia sam dojść na drugi świat.] *Jak poszed przed niebo, tak puka ten zoumierz w bróme.* [Św. Piotr wysyła go inną drogą, którą żołnierz dochodzi do piekła. Przegania stamtąd wszystkich czartów. Gdy wraca z piekła do domu, spotyka go anioł i zapowiada jego śmierć]. K 14 Poz 195.

181 B – Dziedzic ogląda tamten świat złożony z piekła, i raju.

[Ojciec podzielił majątek między trzech synów. Starsi go roztrwonili, młodszy pozostał na gospodarce. Po pewnym czasie wyruszył w świat, a rok później na pielgrzymkę. Wędrował bardzo długo] aż przyszedł na ogromną puszcze że sześć dni chodząc nie widział jej końca ani też żywej duszy. [Dostrzegł tam kapliczkę, w której mieszkał pustelnik. Pustelnik polecił mu paść osła i pouczył, że po pasieniu ma wracać do pustelnika]. Posłuszny był we wszystkim pielgrzym i po przebyciu cuchnącego szarynnika [bagna pokrytego szarymi mchami] przyjechali na wdzięcznie pachnącą łąkę. [Pielgrzym zobaczył] pałac tak wielki i tak piękny, jakiego nie widział ... z pałacu tego dochodziła muzyka bardzo huczna, wybiegło dwóch młodych ludzi i zaczęło go najusilniej zapraszać [ale on odmówił, zgodnie z tym, co mu polecił pustelnik. Na drugi dzień była dalsza przed nim droga. Przybyli nad brzeg ogromnej krwawej rzeki, aż dusza drżała na nie patrząc. ... [Następnie przyjechali] do ogromnej góry, [na którą wchodziła żebraczka z torbami, ale gdy tylko dochodziła do szczytu, spadała w dół i tak bez końca. Przyjechali do drugiej góry, a tam walczyły ze sobą dwa wieprze do krwi. Podjechali dalej] aż najcudniejsza odkryła się jego oczom łączka, z ziołami tak pachnącymi ... a na tej łączce stała kapliczka, z której miliony wylatywało gołąbków [Po powrocie pustelnik objaśnił pielgrzymowi sens widzianych obrazów, mówiąc:] Oto wiedz naprzód, że jesteś już na drugim świecie od czasu jak na tę puszcze wszedłeś; że ten szarynnik cuchnący to siedlisko ludzi niebardzo złych i niebardzo dobrych, takich, co więcej złych nie dobrych uczynków popełnili; ten pałac zdumiewającej wielkości to piekło, ci młodzieńcy co ciebie zapraszali, niestety, to twoi bracia rodzeni. ...; krwawa rzeka, to łzy sierot i niewinnie gnębionych ..., baba chodzi z torbami za karę, że biorąc jałmużnę nieraz ani pacioreczka nie zmówiła ..., wieprze to dwaj bracia tak przemienieni, a rzna się za karę, że na świecie bili się o ojcowiznę; łączka i kapliczka to sam raj, gołąbki to duże pocziwych ludzi pomarłych na świecie ... ZWAK 1887/243–245; por. Krz PBL nr 330A, B [motyw wędrowki do nieba i piekła].

181 C – Chłop przychodzi na drugi świat we śnie.

[Chłop orząc ziemię przeklinał: *żeby cie diabli wziêni*, bo mu woły nie chciały orać. Gdy przyjechał do domu, położył się spać i umarł, ale jego baba ani dzieci tego nie spostrzegli.] *Tak "on przysed na drugi świat* [Pan Bóg kazał mu iść do piekła. W piekle gdy chłop zobaczył diabła, wezwał imienia Jezusa, Maryi i Józefa. Diabeł trzasnął go w pysk, a chłop spadł na ziemię i obudził się we własnym domu. Wszystko opowiedział żonie]. Nitsch Tek 152 [Stale].

181 D – W opowiadaniu mazowieckim chłop pańszczyźniany wysłany przez dziedzica *do tamtego świata*, korzystając z mocy udzielonej mu przez Najświętszą Pannę, przynosi wiadomość, że ojciec dziedzica jak koń wozi drzewo i w liście (*odpisaniu*) informację, że dziedzica czeka kara za ucisk chłopów. W efekcie dziedzic przeprosza wszystkich i zmienia postępowanie]. K 42 Maz 491, por.: Wiśła 1901/719–720 [motyw pisania listów z tamtego świata].

182 – Zmarła opowiada, jak jest na tamtym świecie.

Raz przyprowadzono do kobiety, której zmarły dwie córeczki, *starą babę, co niedawno zaumarła (była na tamtym świecie i widziała wszystko, co tam się dzieje z duszami zmarłych)*.

Powiedziała, że Matka Boża robi pończoszkę, [a córki tej pani] przed nią złote dzierzą kłębuszki. K 57 RuśC 1296.

183 – Na końcu świata jest droga do piekła, którą muszą przebyć dusze zmarłych.

[Kleryk idzie do piekła, by odebrać diabłu cyrograf podpisany nieświadomie przez ojca. Przełożony mianego klasztoru wskazuje mu drogę do piekła] *Trzy bory jeszcze takie przejdiesz i trzy pola wielkie, a dopiero przyjdiesz na koniec świata – na puszcza wielką, ale tam nie zabłądzisz, bo tam droga wielka, szeroka; na końcu tej drogi przyjdiesz do wielkiej bramy żelaznej, którą otworzysz za pomocą szkaplerza a święconej wody.* K 14 Poz 199.

184 – [Zmarły kochanek przyjechał po Kasie. Jadą drogą, a on mówi do niej tak:] *Ciepło, piekło, poświata, jadą ludzie z tamtego świata.* [Zajechali na cmentarz, tu się otworzył grób. Chłopiec kazał dziewczynie wejść do środka. Gdy próbowała uciec, chciał ją zjeść na spółkę z innym nieboszczykiem]. Cisz Krak 171; nadto war.: Krz PBL nr 365.

185 – Łatwiej jest zejść z tego świata niż doń wrócić.

[Przyjaciele umawiają się, że który pierwszy umrze, ten wróci i opowie, jak jest na tamtym świecie. Gdy jeden z nich zmarł, po pewnym czasie pojawił się u przyjaciela] – *a jedno ci ino powiem, że dużo łatwiej jest zejść z tego świata niż nazod doń wrócić!* Sim Gad 152.

186 A – Jak kto na tym świecie zasłużył, tak ma na tamtym.

a. [Opowieść kobiety, której duszę wprowadził na tamten świat dziad] *Patrzę – nie idę sama, ale prowadzi mnie jakiś dziad. . . . Patrzę – a tu jama tak głęboka, że dna nie dojrzeć. Dziad mówi: Leź! Ja się boję. . . . Musiałam więc poleżeć. Patrzę – a tu drugi świat. Wszędzie siedzą dusze zmarłych, młode ze starymi, stare ze starymi, a jak kto na tym świecie zasłużył, tak ma na tamtym. Kto dawał jałmużnę, wszystko to przed nim leży, czy kawał chleba, czy kółko kiełbasy, czy sadła kawaleczek, . . . a kto nic nie dawał, ten tak siedzi.* K 57 RuśC 1297.

b. [Śmierć ulitowała się nad starym kawalerem i pozwoliła mu jeszcze pożyć. Obiecał, że da sobie uciąć głowę po weselu. Śmierć przybyła na wesele, a gdy tańczyła kawaler uciekł i skrył się w swojej kapliczce. Śmierć znalazła go i ucięła mu głowę, a na tamtym świecie dawała mu próżne talerze. Na pytanie, dlaczego to robi, odpowiedziała:] *Boś ty mnie kazał na weselu dawać próżne talerze, więc ja tobie daję też próżne, tak jak są niedobre nasze potrawy dla ciebie, tak wasze potrawy były niedobre dla mnie.* Wisła 1894/100.

c. [Pewien zmarły zdziwił się] *bo na tamtym świecie anioł podprowadził go do stołu próżnego,* [podczas gdy inni siedzieli przy stołach suto zastawionych. Zmarły spytał, co to ma znaczyć. Odpowiedziano mu, że ci nieboszczycy przynieśli jedzenie ze sobą. Wówczas zmarły poprosił Pana Boga, aby uwolnił go do domu po zapasy. Zmarły jadąc z wielkim zapasem żywności na cmentarz, przez skapstwo nie rozdał jałmużny, gdy spadł jeden piróg do błota, nie podniósł go.] *Gdy przyszli na cmentarz, legł on w mogiłę i w tej chwili znalazł się na tamtym świecie; podchodzi do swego stołu, a na nim leży tylko pieróg, który podnieśli żebracy.* Wisła 1897/586.

d. [Synowie gazdy służyli u św. Mikołaja. Jednego z nich, który w przeciwieństwie do swoich braci nie okłamał świętego,] *baran uniósł na tamten świat, gdzie widział różne trzódki pasące się, lecz zgłodził za karę łakomstwa.* K 32 Półk 203.

186 B – To, czego człowiek nie otrzyma na tym świecie, otrzyma na tamtym.

[Żyd rozdał ubogim cały swój majątek i czekał, aż otrzyma dziesięć razy więcej pieniędzy, ale niczego nie znalazł w swojej szufladzie. Ksiądz mu powiedział:] *trza wędrować po świecie lat kilka, a zawsze otrzymasz dziesięćcine jak nie tu, to na tamtem świecie.* MAAE 1908/274.

187 – Świat płaci za dobre złym.

[Owczarz uratował żmiję, a ona mu odpowiada] *Tóż ty żeś mie wyswobodził, a jo cie łuzerym, a ty zymrzesz. Bo świat tak płaci: za dobre złym.* Kad Ciesz 141.

LEGENDY

188 – Wielkolud Orfeusz (św. Krzysztof) dźwiga cały świat – przynosi Pana Jezusa przez rzekę.

[Wielkolud Orfeusz pomaga pielgrzymom przedostać się na drugi brzeg rzeki. Pewnego razu przynosi na plecach dziecię.] *Orfeusz zgiął się pod dziecięciem jak pałąg, i pierwszy raz w życiu uczuł strach i drżenie. Podniósł więc głowę i rzekł: Dziecię, dziecko! Dlaczegoś ty tak ciężkie! Mnie się zdaje, że świat cały dźwigam na moich plecach! Nie tylko świat dźwigasz na twoich plecach odpowiedziało dziecię, ale i tego, który świat stworzył. Ja jestem Chrystus, któremu ty służysz; ja ciebie chrzczę w imię Ojca, w imię moje i w imię Ducha świętego. Odtąd nazywać się będziesz Krzysztof, to jest piastun Chrystusa.* K 14 Poz 159.

189 – Ksiądz chrzcząc dziecko zamienione w ogień, zapewnia światu urodzaj i chleb / błogosławieństwo Boga.

[Ksiądz odmawia udzielenia chrztu dziecku, które zamieniło się w ogień – głównie zwęgloną, a potem w rybę; chrzci dopiero przyniesione po raz trzeci i przemienione w kukielkę chleba – snop zboża] *Zaledwo ceremonii dopełnił i kukielkę pokropił, aliści ta przemieniła się znów nagle w dziecko, i temi doń odzywa się słowy: Gdybyś mnie był ochrzcił jako ogień, byłoby spalito świat cały. Gdybyś zaś był ochrzcił rybę, zalałoby go jako woda potopem. Żeś mnie ochrzcił jako kukielkę, to twoje szczęście, bo chleb jest prawdziwym żywotem, więc urodzajem i chlebem darzyć będę świat cały.* K 8 Krak 107, war.: K 42 Maz 588.

190 – Św. Jacek, uciekając z Krakowa przed Tatarami, przechodził przez wieś Będziemyśl pod Sędziszowem, tutaj sobie odpoczął i powiedział ludziom, że tu jest środek świata. ZWAK 1890/7, ZWAK 1886/108.

PODANIA HISTORYCZNE

191 – Poddani króla Witolda sprowadzają go z tamtego świata, grając na jego mogile.

[Król Witold, przed śmiercią, obiecuje poddanym swój powrót i pomoc w razie potrzeby. Sprowadzić go mogą grając na jego mogile. Poddani chcą sprawdzić, czy mówił prawdę.] *Zagrała muzyka, wstaje król z tamtego świata. Nie gniewajcie się, dzieci, ale wyście mnie z tamtego świata zbuntowali i bądźcie teraz przekłeci przeze mnie i po wsze czasy buntujcie się!* Hajd Nie 69.

192 – Kowal/chłop przez górę/dziurę w pniu drzewa dostaje się do drugiego świata, gdzie pokutuje/spoczywa wojsko; po wykonaniu pracy zostaje wyprowadzony na świat.

[Żołnierz króla Bolesława Śmiałego, pokutującego wraz ze swym wojskiem w głębi Sadygóry, proponuje ubogiemu kowalowi pracę] ... *otworzyły się przed nimi w górze drzwi żelazne i weszli do środka w głąb góry, a drzwi za nimi zaraz się zatrzęsły. Weszli jakby do drugiego świata.* [Kowal przez rok i sześć niedziel podkuwa konie; otrzymawszy jako zapłatę worek strużyn z kopyt wraca do domu.] ... *żołnierz, ten sam, co go wprowadził, wyprowadził go na świat i góra się za nim zawarła.* Hajd Nie 111–112; podob.: Hajd Nie 106–110, 266–267, 277.

ANEGDOTY

193 – Bóg jest w niebie i świat na dłoni trzyma, oko Opatrzności patrzy na świat.

[Pomiędzy przedstawicielem bożnicy żydowskiej – rabinem a przedstawicielem stojącego w sąsiedztwie bożnicy klasztoru ojców Bernardynów – kalafaktorem, przebranym za księdza gwardiana, odbyła się dysputa na migi, mająca przesądzić o tym, kto ma ustąpić z miasta, Żydzi czy zakonnicy. W trakcie dysputy rabin uznaje się za pokonanego.] *Pokazałem księdzu gwardyanowi palcem w górę wzniesionym, że Bóg jest w niebie; a on spuściwszy*

palec w dół, dowiódł, że nie tylko w niebie, ale i na ziemi. Pokazałem mu dalej, wystawiając palec naprzód, że oko opatrności patrzy na świat; a on odrzekł znakiem, że nie tylko jedném, ale dwoma patrzy oczyma. Ręka roztwarta oznaczała, że Bóg świat na dłoni trzyma; a ściśniona, że Bóg świat mocno w swém ręku trzyma. K 14 Poz 364; war.: [Wojtek przebrany za wikarego idzie do rabina dowieść, która wiara jest lepsza. Rabin pokazał ręką do góry, a Wojtek na dół. Potem rabin pokazał ręką do drzwi, a Wojtek do okna, rabin podniósł do góry rękę otwartą, a Wojtek podniósł rękę i zamknął. Następnie rabin uznał się za pokonanego i tak relacjonował spotkanie z wikarym biskupowi:] *Já mu powiedział, że Pan Bóg jest w niebie, a on powiedział, że wszędzie. Potem powiedziałem, że Pan Bóg widzi drzwiami, a on powiedział, że i oknem. Potem já powiedziałem, że Pan Bóg trzyma świat na ręce, a on powiedział, że jak zamknie, to nic nie będzie.* MAAE 1903/313.

194 – Parobek spuszcza się z nieba na ten świat po linie ukręconej z piasku.

[Chłopak opowiada panu nieprawdopodobne wydarzenia] *Umyślátech sobie zaś włéść do nieba. Wiénc w tem niebie bytech przez jakiś cas, wiénczech chodziéł i napotykátech kupe piásku. Wiénc jak sie ta spuścić na tén świat? Alech sobie umyślył s tego piásku line ukréncić.* Cisz Krak 247.

195 – Oś, wokół której obraca się ziemia, jest centralnym punktem świata.

[Mieszkańcy Święciechowa koło Leszna] pewnego dnia pod głazem w pobliżu studni usłyszeli zgrzyt osi, dookoła której obraca się ziemia. Aby zgrzyt ten złagodzić, burmistrz miasteczka nakazał stawiać co roku na tym kamieniu w rynku beczkę z masłem. Beczka winna mieć otwarty szpunt w dniu. Słońce w miarę zbliżania się południa topiło masło, które wsiąkało w ziemię i smarowało w ten sposób ziemską oś. Okazało się zatem, że Święciechowa leży w centralnym punkcie świata, gdyż właśnie tam znajduje się jeden z końców osi ziemi. Kul Wiel 3/515; por. Niew Lud 151, 155–156.

196 A – Chłop wiezie na drugi świat podarki od rodziców.

[Maćko wyrusza w świat, obiecując żonie, że wróci, jeśli tylko znajdzie trzy kobiety tak głupie jak ona. Jedną z nich jest gospodyni, której wmawia, iż przyszedł z tamtego świata. Kobieta, przekonana, że jej zmarłemu synowi źle się dzieje na drugim świecie, obdarza Maćka prezentami dla Janka]. ZWAK 1884/299–303, podob.: ZWAK 1887/238.

196 B – Parobek wraca bogaty z tamtego świata.

[Wojtek topi pastucha, przekonany że topi brata Maćka. Ten wraca do domu z krowami utopionego, mówiąc iż tak płacą na tamtym świecie. Zazdrosny brat prosi, by Maciek utopił teraz jego.] TN Tomaszowice 1966, war.: Cisz Krak 272–273.

197 – Środek świata jest tu, gdzie jestem/jesteśmy.

[Królewicz rozkazuje księdzu odnaleźć środek świata. Zmartwiony ksiądz mówi o swym problemie świniarzowi.] *A świniarz powiedział: – Co mi ksiądz da, to ja wyszukam. Ksiądz mu obiecał dużo pieniędzy. I on poszedł na wielgie pastwisko i tam w połowie tego pastwiska wbił chorągiew i powiedział, że w tym miejscu jest środek świata.* [Ksiądz] *zaprowadził królewicza na pastwisko i pokazał chorągiew i powiedział, że tu jest środek, a jak nie wierzy, to sam niech mierza.* Kar Rzesz 59–60, MAAE 1908/290, Kap Baj 74, 75; war.: [Cesarz zadaje młynarzowi trzy pytania, na które nie sposób odpowiedzieć. Jedno z nich to pytanie, gdzie jest postrzód świata. Młynarz zaprowadził go na kępę za miastem i powiedział:] *Tu je postrzód świata . . . Jak nie wierzicie, mierzejcie. Bo je wszyndzi postrzód świata, widzóm nó.* Kad Ciesz 121–122. Na pytanie gdzie jest środek świata, informatorka odpowiada: *tu dzie stojemy, a jak ktoś nie wierzy, to niech zmierzy.* TN Banachy 1984.

198 A – Tamten świat składa się z nieba i piekła.

Wyszła ta dusza z ciała, myśli: Już i tak pójdzie, ale dzie pójsć? Na tamtyn świat. Myśli: Ja tu nie jestem takim dobrym człowiekiem, trza iść do piekła. [Staęła u bram nieba. Święty Piotr otworzył i mówi:] *prosze wchodzić. . . . Kiedyś to było bardzo wszystko szło, te grzeszniki,*

du czysca, du piekła. I było silne przepelnienie tamoj. I zmienili ustawę. Że teraz do nieba tylko nie pójdzie morderca i cudzołożnik, pódzie du piekła, a to wszystko idzie du nieba. [Zmarły] przyszed do nieba, ale Pan Bóg poszed na spacer . . . Zmarły] patrzy na ziemie i myśli: Jak do nieba, to ja tu jeszcze i późni przyjde! . . . Trza pójść z powrotem na tantyn świat, na ziemnie! Etnl 1989 Biłg 148–149.

198 B – *Był raz koniec świata. Wszyscy mężczyźni stanęli przed bramą niebieską i stukali do drzwi, aby ich wpuścić. [Wszyscy ustawili się po prawej stronie, a jeden po lewej. Święty Piotr spytał, czemu wszyscy stoją po jednej stronie]. A bo żony nam kazały [odpowiedzieli mężczyźni. Na to św. Piotr:] Jeśli tak, to pójdziecie do piekła, bo nie była to wasza wola, tylko wola żony! Następnie podszedł [do tego po lewej i powiedział:] Ty jeden wejdiesz do królestwa niebieskiego, jednak nim cię wprowadzę, powiedz, co cię skłoniło, żeś stanął po lewej stronie? – Żona mi kazała!* Sim Księg 84.

ZAPISY WIERZEŃ

199 – Świat to wielka kula (ziemska).

a. *Świat jest to wielka kula, obracająca się naokoło słońca . . . starym ludziom jak powiedział to, to powiedzieli, że to jest niemożliwe. Jeszcze ja pamiętam jak pradziadek mój, dzieś tam jak mówił, to wy jesteście głupie, to jest niemożliwością, wszystkie rzeki by mi się na głowe lały. [Pradziadek mówił] że nie, wszystko stoi w miejscu i już. Nie dał se przetłumaczyć tego.* TN Krasiczyn 1985; *To jest kula ziemska. To właśnie świat cały jes.* TN Krasiczyn 1985;

b. *Ziemia jest okrągła, lecz stoi w miejscu, a dookoła niej krąży cały świat, który też jest okrągły, gwiazdy, Słońce, Księżyc.* LSE 1984/143.

200 A – Świat trzyma się / obraca się na słupie / trzech słupach żelaznych / gwoździu / stemplu.

a. *Świat [tj. ziemia] stoi na trzech nogach. Robaki ziemne, tj glisty, pędraki i inne, podgryzły mu już dwie nogi; skoro podgryzą trzecią, to się świat zawali.* ZWAK 1886/108; war.: *Niebo się kręci, cały świat się kręci na jednej stopie.* Mosz Kul 2/18.

b. *Tutaj starzy, to nazywali środek ziemi tu, gdzie mieszkają. A tam się świat zaczyna, gdzie wschodzi słońko, a tu się świat kończy, gdzie zachodzi słońko. A tam dalej, to się nic nie widzi, tam już świata nie ma.* TN Krasiczyn 1985.

c. *Na środku świata stoi taki wielgi słup i koło niego się obraca niebo.* Mosz Kul 2/18 z okolic Płocka, ts. Kul Wiel 3/508; *Niebo to na słupsie się trzimo, to ten słup jest gdzie gziózda północna . . . gziózda polarna to sródśfiata.* Szyf WiM 152; war.: Kul MiW 437; war.: *Zabrzeziak powiada, że świat stoi na trzech słupak żelaznyk. . . . Ale wto nie pości w suche dni, ten podgryzą te słupy.* Mat NTarg 5; *Niebo się obraca na sierzdzyiniu (wielkim gwoździu)* Mosz Kul 2/18 z Poznańskiego.

d. *Słońce się nie rusy, bo uwiązane na dziesięciu linach, a ziemia obraca się, świat się kręci na stemplu – tak mówią jeni, a drudzy mówią, co słońko chodzi i obraca ćtery razy do roku, bo mamy ćtery pory roku.* Wisła 1901/80; war.: *Na wschodniem Mazowszu notowano, że świat kręci się na stemplu albo na stepnie.* Mosz Kul 2/18.

200 B – Świat opiera się na rybie.

Świat stoi na takiej okropelnej rybie, a całe usposobienie obłoków to wissi na sznurach. Do czego te sznury so uczezione, to nie moż wiedzieć. Cały świat to je płaski, i obłoki tyż so płaskie. Wisła 1903/95, podob.: *Świat opiera się na rybie Lewjatanie, stworzonej najpierw, a jak świat cały długiej i szerokiej. Ryba ta trzyma własny ogon w paszczy; gdyby go na moment wypuściła, świat by się zapadł.* Wisła 1905/168; *Ziemia opiera się na rybie, która się nazywa Wieloryb. Wielorybem zostaje taka ryba, która trzy razy opłynie w koło ziemię Wisłą. Po odbyciu każdej takiej podróży naokoło świata, ryba ta dostaje znak złotego krzyża na czole; zostając więc Wielorybem ma ich trzy.* Cisz Sławk 151.

200 C – *Ta wszystka ziemia, cały ten świat na osi takiej kręci się. . . Przecież wszystka ta ziemia leży na wodzie, to przewróci się.* Zow Bib 128 rej. sołecznicki, por. Niew Lud 142.

201 – *Świat sie dzieli na trzy części: jena część to niebo, druga część ziemia, a trzecia podziemek.* Dwor Maz 171; war.: *Świat cały składa się z nieba, którego błękit wisi w górze nad nami, ze ziemi i z podziemia, w którym jest piekło; a tam, gdzie słońce zachodzi, jest czyściec.* ZWAK 1890/189; *Mówili, że Ziemia jest pośrodku, a słońce świeci z jednej, a księżyc z drugiej strony. . . Piekło, to mówili, jest na niebie koło Boga blisko.* Drab Podl 55.

202 A – **Oznaką końca świata będzie zaćmienie słońca / kometa / zrównanie gór z dolinami / wojna / mór / pożar / susza / zwiększające się zimno / długie deszcze / skrócenie czasu / . . .**

a. *Kometa, jak się ukaże, strach ogarnia ludzi; mówią, że ziemia przewróci się może do góry nogami i koniec będzie świata; ujrawszy ją, ludzie modlą się i płaczą; za grzechy ludzkie Bóg ją zsyła.* Wisła 1900/464, podob.: K 26 Maz 356, TN Krasiczyn 1985, LL 1988/2/54, zob. też Czap Mat 115.

b. *Przed końcem świata woda zaginie i wysechnie po rzekach i po morzach.*

Góry bedo ze słota i ze srybła i tak sie bedo łyszczyc (świecić) na słońiu (słońcu), że ludzie bedo myśleli, że to je woda. A że co który tam przyleci, to obaczy, że to tylko je złoto i srybło. Tak ludzie bedo okropelnie narzekali przez wody. Wtedy Antychryst będzie jeździć i wozić wodę i piec żelazny. Chto przystanie do niego i napije sie tyj wody, to będzie z napikiem [=całkiem] spalony w piecu. Wisła 1903/96.

c. *Mówili ludzie dawni, jak sie góra rozdzieli, rozejdzie, to wtenczas będzie koniec świata.* TN Korytniki 1985; war.: *Ku końcowi świata atoli ma być coraz zimniej, pagórki zaczną równać się z nizinami i wreszcie tak się zrównają, że nie ostanie na świecie ino kamień i woda.* Święt Nadr 542, *Gdy przyjdzie koniec świata, będą się góry z dolinami równać, wody będą zabierać i wylewać, a „ćmić” słońce.* MAAE 1900/134. Przebieczany; *Równanie gór z dolinami zapowiadające koniec świata . . . już zaczęło się objawiać.* K 42 Maz 193, podob. Fisch Lud 161.

d. *W Tatrach znajduje się wojsko zakłete, złożone z wielkoludów, które wiele walczyło, lecz mocą słowa (?) zakłete zostało i czeka epoki trzeciej (panowania Ducha św.), aby wyjść i stoczyć krwawą bitwę, która ma być ostatnią. Po niej ma nastąpić pokój na ziemi, a według innych koniec świata.* ZWAK 1889/37, podob.: K 11 Poz 13, MAAE 1896/256, Jaz Spis 348; *Okolo dwutysięcznego roku będzie wielka wojna od Pana Boga – koniec świata. Będzie to straszne, brat będzie walczył z bratem, a ojciec z synem. Wielu ludzi zginie. Ci, co zostaną, będą się cieszyć, gdy zobaczą ślad drugiego człowieka. Zostaną na końcu sami sprawiedliwi i Matka Boska ostoni ich płaszczem i nie da ich zniszczyć. Ostoni ich, bo dla niej wszyscy ludzie są dziećmi.* Zow Bib 442 radomskie; [W Wielkopolsce wierzone, że koniec świata poprzedzać będzie wielka wojna] potem nastąpi trzydniowa ciemność, tak okropna, że jeden człowiek drugiego nie będzie widział ni słyszał. Światła dostarczy jedynie gromnica, a słyszeć będzie można jedynie dźwięk dzwoneków loretańskich. LL 1988/2/52; por.: Zow Bib 128 rej. sołecznicki.

e. [Matka Boska ukazując się gaździe przepowiadała, że nastąpi wielki mór i tyle ludzi zemrze, że człowiek będzie musiał przejść dwadzieścia mil, aby się spotkać z drugim człowiekiem]. *Ale że skoro to wszystko przeminie, wtedy nastanie wielka szczęśliwość dla całego świata, wojny nigdy już więcej nie będzie.* K 45 Gór 521–522; war.: [Przy końcu świata] *będą nowe ludzie spuszczone. Po głodzie i wojnie nikt nie zostanie, powietrze będzie zatrute . . . Wtedy przyjdzie niemało lat i nie będzie szkodliwe aż to oczyści się samo przez siebie, przegnięte wszystko i nie będzie szkodliwe dla powietrza.* Zow Bib 128 rej. sołecznicki.

f. *Przy końcu świata opuszczą się z za obłoków dwunastu braci wiatrów.* ZWAK 1885/66.

g. [O końcu świata] *Ludzie nie będą wiedzieć na razie. Będą ptaszki palić i . . . będą krzyczeć ptaszki. I potem będą już budynki palić i wtedy już cały świat zacznie palić się. I oczyści się – będzie tak jak szkło . . . Oczyści się, bo przez te wszystkie lata, przez te tysiące lat, jest zmazany grzechami. I musi się przepalić to wszystko.* Zow Bib 128 rej. wileński.

h. *Ku końcowi świata coraz będzie zimniej, wreszcie będzie zima na świecie bez przerwy.* K 34 Cheł 156, war.: Fisch Lud 161.

i. [Gdy padały długie deszcze, dewotki zapowiadały koniec świata]. Dwor Maz 106.

j. [W książce Proroctwa Sybilli] *Pan Bóg powiedział, że przed końcem świata i one lata i miesiące będą skrócone. Pora ta sama będzie i wiosny i lata, ale będą tak jak woda szybko się przetaczać. I potem i tak wychodzi. . . . coraz szybciej czas leci. Tu dopiero co lato było, a jest zima i tak w kółko [a kiedyś wolniej czas płynął].* Zow Bib 92 [rej. sołecznicki].

k. [Gdy już będzie się zbliżał koniec świata] *pieniądzę stracą zupełnie na wartości i po ziemi walać się będą.* K 34 Cheł 156.

202 B – Przed kuńcem świata bądźże Jancekrest jeździł z piecą [piecem, do którego będzie wrzucał niewierzących w niego ludzi]. LL 1959/3–4/273; war.: *Na rok przed końcem świata, będzie jeździł człowiek z wozem żelaznym, w którym będzie ogień. Człowiek będzie się ludzi pytał, czy wolą z nim jechać, czy też ma ich wrzucić do ognia. Kto wybierze pierwsze, pójdzie do piekła; kto drugie, będzie oczyszczony z grzechów przez ogień i pójdzie do nieba.* Wiśła 1895/506–507; [Podczas końca świata zapadnie ciemność.] *Podczas tej ciemności wszyscy mają czuwać, gdyż o północy przyjdzie „zwodziejarz”, zapuka do okna i zapyta: „czy śpicie?”* Wszyscy mają odpowiedzieć na to pytanie, bowiem w przeciwnym wypadku zasną, by już się nie obudzić. *W końcu diabelskim wozem przyjedzie antychryst. Kto rzuci się do tego rozżarzonego wozu dobrowolnie, zostanie oczyszczony ze wszystkich grzechów i pójdzie do nieba. Każdy inny pójdzie do piekła.* LL 1988/2/52; *Pod koniec świata, gdy zabraknie wody, Antychryst będzie rozwoził ją w beczkach; kto jej spróbuje, przekona się, że to słoma, lub będzie spalony w piecu.* Krz PBL nr 683; podob.: Now Raw 244, Byst Etn 140.

202 C – Koniec świata nastąpi, gdy . . .

a. *Koniec świata nastąpi, jak Żydówka u szyi koszulę wykończy, będzie piecem jeździł jakiś Żyd, a Żydówka dla niego koszulę szyje, co rok jeden raz igłą i jak uszyje tę koszulę, to wtedy będzie koniec świata.* Zow Bibl 216 Przemyskie; war.: [Sywilija siedzi na Babiej Górze pośród wielkich bogactw i gadów. Szyje koszulę dla swego syna] *jancykrysta. Raz na rok igłą kolnie, a jak uszyje koszulę, będzie koniec świata: jancykryst urodzi się, będzie jeździł po świecie i ludzi kusił do siebie, a kogo skusi, wybije mu na czole imię bestyja.* Zow Bib 214 spod Wiśnicza; *W Polsce i na Morawach mniemają, iż na księżycu siedzi (Sybilla) Sibelija, szyjąc koszule. Każdego dnia zrobi jeden ścieg; gdy ukończy szycie, nastanie sądny dzień.* Kuch Pol 11, podob.: Lud 1926/46; *Sybilla szyje koszule, co rok raz sztychnie igłą – a gdy skończy koszule szyć, będzie koniec świata. Już ma rękawy uszyte dotąd i mało co brakuje żeby szyć przestała.* K 7 Krak 25; *Na wieży Babilot mieszkają Sybille, niby to panny, mające węzów za plecami. Stara matka siedzi z niemi, i przędzie, nigdy nie mota. One wszystkie szyja dla matki koszule na śmierć – jak uszyją: to się świat skończy.* K 7 Krak 24–25.

b. *W górak śpią zakłęci wojacy, a nastarszemu rosną bauzy i owijają się koło stołu, i jak się owiną trzy razy, wtedy będzie koniec świata.* Jaz Spis 350.

c. [Jak Judasz przegryzie łańcuch, na którym wisi, będzie koniec świata]. Zow Bib 357 rej. sołecznicki.

d. *Gdy Artystyn – szewc, Wieczny Żyd, obejdzie trzykrotnie świat, będzie koniec świata.* Zow Bib 169.

e. [Niegdyś ksiądz żartobliwie zakpił sobie z aniołów. Został rażony piorunem, kościół zapadł się pod ziemię, a nad nim rozlało się jezioro.] *Odtąd w każdą rocznicę ukazuje się ksiądz w płomieniach, a węże rzucają się ku niemu chcąc go ukąsić. Jeśli ksiądz którego roku się ukáže, nastąpi koniec świata.* Wiśła 1894/722 poznańskie; war.: LL 1988/2/55.

f. *W okolicach Zawichosta, Łukawy i Sobutki . . . kamienna figura świętego Marka . . . gdy po wielu latach urwie mu . . . całą głowę, wtedy nastąpi koniec świata.* K 21 Rad 143.

g. Pod Budziejewem jest kamień, który wciąż wrasta w ziemię. Mówią, że św. Wojciech gościł z niego słowo Boże i odcisnął na nim berło swoje, książkę, czapkę i liczby od 1 do 4. Lud okoliczny utrzymuje, że gdy ziemia pokryje ów kamień, i ludzie o nim zapomną, nastąpi koniec świata. Wisła 1895/478; war. LL 1988/2/55.

h. [Figura kamiennej osoby pod Łysą Górą] wciąż posuwa się nieznacznie ku szczytowi góry, na którym gdy stanie, skończy się świat i pokuta owiej grzesznicy. K 20 Rad 271.

i. W Bziance w odległości około 30 metrów od brzegu parowu rosną trzy brzozy, a na jednej z nich umieszczona jest męka Pańska. Mniemają, że gdy do tych brzoź dojdą posuwające się paryje nastąpi koniec świata. MAAE 1908/133.

j. Koniec świata nastąpi, gdy na grobie hrabiny z Wituchowa nie ukaże się, jak co roku, czarny kot. LL 1988/2/56.

k. Pod Pniewami opowiadano o studni, w której utopił się czeladnik kowala. Od czasu jego śmierci ukazywał się w jej pobliżu czarny byk. Mówiono, że nastąpi koniec świata, gdy pewnego roku ukażą się dwa takie byki. LL 1988/2/56.

l. [Gdy pod Skiernikami niedaleko Wągrowca nie zobaczy się w lesie psa pilnującego skrabu, nastąpi koniec świata.] LL 1988/2/56.

m. Z kości ... wielkoluda, która wisi na Wawelu w Krakowie, co rok odpada kawałeczek wielkości ziarnka grochu. Jak ostatni kawałeczek upadnie – będzie koniec świata. ZWAK 1887/3.

n. Na wzgórzu pod Jankowem, ukazuje się o północy w wigilię Bożego Narodzenia troje cieląt, ściganych przez wilka czarnego [Trójca św. i djabeł]. Jeżeli którego roku ukaże się tylko dwoje cieląt, nastąpi koniec świata. Wisła 1895/506.

o. W ty Michaldzie tak pise: Pirsym "Ojcem Świętym był święty Piotr po Panu Jezusie. Póki świat będzie istniał – żaden papież sobie nie obierze imienia Piotr. Dopir przy końcu świata. ... dwa tysiące lat miniono, a jesce Piotra drugiego nie było. A pise, ze zwazajcie na to, jak zasiundzie na Piotrowy stolicy imieniem Piotr drugi se obierze, już świat istniał nie bedzie. To jest prawda. TL 2002/1–2/39 Wola Korycka.

202 D – Data końca świata.

a. Podobno, jak wyjdzie dwa tysiące lat, to się świat skończy, bo wtedy się kończy panowanie Syna Bożego. Mat NTarg 6.

b. Koniec świata ma być co trzy tysiące lat; jeśli by jednak żyło wówczas choć dziesięciu sprawiedliwych, Pan Bóg przedłuży istnienie świata o następne trzy tysiące. Zow Bib 91.

c. [W Wielkopolsce oczekiwano końca świata w 1913 r., co prawdopodobnie związane jest z magicznym odczytywaniem liczby 13. Już z początkiem 1911 r. opowiadano o rodzinie wędrującej w okolicach Kłecka, która w oczekiwaniu końca świata przygotowała sobie białe śmiertelne koszule. Latem tego samego roku wielka susza wywołała w całej Wielkopolsce uzasadnione obawy klęski głodu. Wtedy pojawiły się wśród ludu m.in. opowiadania o postaciach, noszących znamiona demoniczne, które miały wskazywać na zbliżającą się zagładę. Pod Janowcem Wielkopolskim] opowiadano, że pewien chłop spotkał po drodze obcego człowieka, któremu poskarżył się na suszę. Obcy człowiek powiedział: W tym roku będzie źle, w następnym roku jeszcze gorzej, a w 1913 nastąpi koniec świata. Zaledwie wypowiedział te słowa zniknął]. LL 1988/2/53–54; [W 1911 roku opowiadano, że pewnej nocy, stróż napotkał nocą koło katedry kobietę, znacznie wyższą niż normalny człowiek, która rozkazująco poleciła mu wybić godzinę trzynastą. Nie chciał tego robić, bo takiej godziny nie ma, jednak kobieta nastawała. Gdy to zrobił, zaprowadziła go pod pobliskie drzewo i poleciła, by palcem zrobił w ziemi dołek. Tak też uczynił i znalazł tam kłos pełen ziaren, kobieta powiedziała, że ten kłos oznacza obecny rok. Potem znalazł drugi, zupełnie pusty, kobieta powiedziała, że ten oznacza następny rok. Znalazł trzeci kłos, również pusty, z którego kapała krew. Kobieta podniosła kłos wysoko i zawołała] Biada tobie ludzkości w roku 1913! I nagle zniknęła. Miała to być Matka Boska. LL 1988/2/54.

d. Jeżeli pierwszy dzień Wielkiejnocy przypada na dzień św. Marka [25 IV], będzie koniec świata, albo wielka wojna. Wisła 1895/506, LL 1988/2/51.

e. [Po potopie nastał nasz świat] I mówią teraz, że jak ludzie będą dobre, to jeszcze przeżyją, jeszcze z dziesięć lat, jak takie złe jak teraz, to już za rok albo dwa to koniec świata będzie. Zow Bib 102.

202 E – Przy końcu świata . . .

a. Według dziewiętnastowiecznego podania przy grobie Zbawiciela stoi suchy dąb, który przy końcu świata wypuści liście i zakwitnie, rozciągając zapach po całej ziemi, a potem zrodzi jabłka, najpiękniejsze i najsmaczniejsze, jakich nie było na świecie. Zow Bib 377.

b. [Wierzono,] że przy końcu świata tylko pod [wierzbą] znajdzie się woda. Drab Podl 113.

202 F – Gdy będzie koniec / skutek świata, nastąpi sąd ostateczny/Pański.

a. W ostatnich dniach rządów Ducha Świętego nastąpi koniec świata i sąd ostateczny na dolinie Józefata, na której każde małżeństwo stanie w swojej parze. Święt Nadr 542.

b. W adwencie grewajo na legawkach na przypominek ludziom, że jak będzie skutek świata, Archanioł zatrąbi na Sąd Pański. Dwor Maz 29, podob.: Bart Lub 16, LL 1959/1–2/99.

202 G – Po skończeniu świata ziemię zamieszkają nowi (bardzo mali) ludzie.

a. Po skończeniu świata; będą znowu nowi ludzie, lecz tak małego wzrostu, że czterech będzie w stanie młócić w chlebowym piecu. Cisz Sławk 153.

b. Jak my pomrzemy [to] pośle nas będą krasnoludki, że będzie dwunastu człowieka jednego koguta [zażynać]. Na but powiedzą: co to za wieża? Jak gdzie zostanie but nasz. Drugi świat powstanie. W Sybilli pisało: Jeśli naród poprawi się, to kilka lat jeszcze będzie. I będzie naród bardzo mądry, pyszny. Zow Bib 90 rej. sołecznicki.

c. A Bóg jak jest na niebie, [po końcu naszego świata] ześle drugi świat i drugich ludzi. To przewiduje się tak, że jakoby będą drugie ludzie spuszczone na ten świat. Zow Bib 128 rej. sołecznicki.

d. [Koniec świata będzie poprzedzał początek następnego:] będą nowe ludzie spuszczone. Po głodzie i wojnie nikt nie zostanie, powietrze będzie zatrute . . . Wtedy przyjdzie nie-mało lat i nie będzie szkodliwe aż to oczyści się samo przez siebie, przegnije wszystko i nie będzie szkodliwe dla powietrza. Zow Bib 128 rej. sołecznicki.

e. Gdy rządy Syna Bożego się skończą, a rządy Ducha Świętego nastaną, przyjdą na świat tacy ludzie „co w piecach naszych młócić będą.” Święt Nadr 542.

202 H – Utrzymują Nadrabianie, że długi czas po stworzeniu świata. . . żyli na ziemi ludzie bardzo wysokiego wzrostu; w miarę zaś, jak zbliża się koniec świata, ludzie coraz więcej maleją. Wisła 1900/3; Po skończeniu świata, będą znowu nowi ludzie, lecz tak małego wzrostu, że czterech będzie w stanie młócić w chlebowym piecu. ZWAK 1887/3, podob.: Fisch Lud 161, LL 1988/2/56.

203 – A w sobotę to nie daj Boże, żeby był koniec świata, bo to mają w pismach księża, że to jedná má być wiara na sąd, tak wyraża chłopek swoją obawę, w przypuszczeniu że gdy sąd ostateczny przypadnie w sobotę, wszyscy zostaniemy Żydami. K 17 Lub 216.

204 A – Pod ziemią jest drugi świat, słońce oświetla dwa światy.

Tam, pod nami, jest drugi świat. Jak u nas słońko zajdzie, to idzie pod ziemię i tam świeci. . . Na tamym świecie jest bardzo dobrze. Na jabłoniach rosną złote jabłka, na gruszkach złote gruszki, a kury niosą złote jajka. Ludzie na tamym świecie są tacy mali, jak „popki” (lalki szmaciane), i są bardzo dobrzy. Wszyscy w porządnej zgodzie z sobą żyją. Ci, którzy kopią sól w Wieliczce, słyszeli, jak na tamym świecie baba na kury wołała: Tiu, tiu! tiu! Wisła 1893/113, Mat NTarg 7, podob. K 34 Cheł 254; Lud wyobraża sobie równocześnie, że pod ziemią jest drugi świat, podobny do naszego, mający swoich mieszkańców – ludzi różniących się od nas tylko bardzo małym wzrostem etc.; nad owym podziemnym światem wzbija się nasze słońce w tym czasie, gdy go u nas nie widać. Mosz Kul 2/41.

204 B – Morze jest niezmiernie głębokiem zbiorowiskiem wody, nie mającym końca. Dno morskie jest podziurkowane na podobieństwo sita, przez które woda przesiąka i czyni deszcz w świecie podziemnym. K 34 Cheł 257.

205 – **Duch zmarłej matki/ojca/złego męża przychodzi na ten świat do swoich bliskich.**

Wierzą, iż matka, która dziecko odumarała przy położu, przychodzi z tamtego świata w odwiedziny do swego dziecka i siada przy jego kolebce. K 20 Rad 133, podob.: K 56 RuśC 225, ZWAK 1880/19.

RELACJE POTOCZNE

206 A – *Najładniejszy to maj, czerwiec i jesce lipiec z początku, a potem sie robi smętnie. Na wiosnę i wczesnym latem wtedy na łąkach kwiatunki, zytko sie zieleni, wtedy świat istnieje. Potem robi sie saro, drzewka juz nie rosna, a w sierpniu to juz sara godzina. Przy końcu roku, to jakby do grobu wloz, nie ma nic wyglądu, świat sie ogołusa.* PSL 1963/2/100.

206 B – *Dla mnie tylko podchodzi świat ranem. Wtedy mi się wszystko podoba.* PSL 1964/3/158.

207 – *[Mysz zjadła święconkę i za karę urosły jej skrzydła]. Ona lata wieczór, to chyba za te kare, żeby światu nie widziała.* Etnl 1995 Biłg 146.

208 – *Teraz nauki głębsze, świat coraz mądrzeje. Świat coraz mądrzejszy, coraz to więcej wymyślają różnyk maszyn, a coraz więcej bidy.* Nitsch Tek 134 Zalasowa.

209 – *[Według informatora, na pytanie jak jest na tamtym świecie nieboszczyk odpowiedział: Józek, tak samo, jak i tu. Tam mamie krzyż, dó tego krzyża się modlimy, bo na tem krzyżu Pan Jezus umar. My tam odprawiamy pokute, a tak to ni.* TN Krasiczyn 1985.

PISANA POEZJA CHŁOPSKA

210 – *Kiedy dziad wędrowny do wioski przychodzi / słońce wpada w domy błękit się panowszy / chłopom rosna skrzydła – świat się w dal otwiera / Świat się w dal otwiera / gdy świątkarz wyjmuje z torby rajską jabłoń.* [B. Suchy] Niew Prow 253.

211 – *Koło mnie wiosna w pąkach drzew się wieści, / Świat się do słońca uśmiecha i kwieci.* [A. Leśniak] Szcz Ant 476.

212 – *Raj był pierwszy ogród / Świat był wielkie pole, / Adam był ogrodnik, / Nierad widział role.* Rak Dum 103.

213 – *Żłóbek Betlejemski to kołyska świata, / W nim się Dziecię zrodziło od Boga nam dane.* [M. Maderowa] Niew Prow 150.

214 – *[Pytanie do Boga] Gdy ten świat ogniem spalisz, Czy nowy świat stanie.* Rak Dum 61.

215 – *Sufit – / to nieba kopuła, / ściany – / to cztery strony świata. / W nocy księżyc, / a w dzień słońce / jest mi żarówką / i taka jest / moja chata.* [M. S. Karczmarczyk] Szcz Ant 401.

216 – *Rozświeciły się srebrem gwiazdy ... odległe mrugające światy.* [S. Chojnowski] Szcz Ant 250.

217 – *Przed nami leżą dwie drogi, / Przed nami płoną dwa światy, / Na jednej drodze są głogi, / Na drugiej nęcą nas kwiaty.* [W. Bartyzel] Szcz Ant 132.

218 – *Na tamtej stronie elektryczne światło. / Słońce im pono nigdy nie zachodzi. / A na tej ludzie świecą dalej naftą, / Szkodząc swym oczom i słońcu szkodząc. / A rzeka płynie sobie pośrodku, / Odbija dwa światy na wodzie, / Stary świat z nowym tu się spotkał / I prądem rzeki się przegrodził.* [T. Machnowski]. Szcz Ant 492.

219 – **Życie ludzkie = chodzenie po świecie.**

A gdzież ta, moi drodzy? / W Sopotni moja chata. / A skądże Bóg prowadzi? / Hej! z dalekiego świata. / Chodzi ta człowiek, chodzi / Po tym ogromnym świecie, / A gdzie zajdzie, to nie wie. / No i ... wy też nie wiecie. / Haruje człek, haruje / I jakby strzelił z bata – / Nie ma cię już, braciszku, / Wśród żywych tego świata. / Jedno jest tylko pewne / I tego nikt nie zmieni,

/ Że to ludzkie stworzenie / To ciągnie het ku ziemi. / I to jest sprawiedliwe: / Czy biedny, czy bogaty – / Jednakı proch do trumny, / Do tej wieczystej chaty. [H. Biłka] Szcz Ant 166.

220 A – Napisoł mi kumoter: zoł mi pięknoścı świata, / a mnie sie widzi Świątku, ze śmierzc to nie utrata. . . . Jej isto – mój kumotrze – słabo w nos jescze wiara, / kie sie boimy ten świat na hańten świat pociarać. [H. Nowobielska] Niew Prow 179.

220 B – Dusza idzie / W inne światy. Światy one / Gdzieś w przestrzeni zawieszone. / Czyli śmiercią wzrok zaćmiony / Będzie wiecznie otworzony. / Nowe światy, nowe niwy, / Słyszeć będą ptaszqł śpiewy. / Jakie skarby nie przeżyte / Oczom ziemskim wiecznie skryte. Rak Dum 38, Pig Wyb 24.

220 C – Bo wiem, że nadejdzie ten czas / I wtedy zabraknie mnie wśród was. / Ma dusza uleci w przestworza, / Szybować będzie ku niebu, / W ramiona obejmie gwiazdy. / Obce światy zjawią się przede mną, / Ziemskie zostaną za mną / Będę Go szukał na galaktykach, / Międzygwiazdne przemierzając przestrzenie, / Bo wiem, że Stwórca jest, na pewno tam istnieje. [I. Żurek] Niew Prow 289.

221 – Siejcie miłość i pokój / bijcie potężnie we dzwony / bo krwią zbrodnią i nocą / tak bardzo ten świat / jest / męczony / natchnieni / głosem żyt / i pszenic / i tą zorzą i tym niebem w kwiatach / toporami swych wierszy / wyciosujcie / z cierpienia i tęsknoty / siewcę / nowego świata. Poc Poez 327.

222 – chcę jeszcze raz wyspiewać świat z piersi matki / wyssany / świat pełen trudu miłości – świat piękny jak tom wierszy / bo ciężko jak ciężko byłoby mi za kres życia odejść . . . gdybym ludziom z białych chat prostym jak wierzby / przy drodze / nie pozostawił swej jedynej świętej własności – / pieśni. Poc Poez 453.

223 – świecąc latarką zorzy / dnia ostatnia godzina / odeszła za czarne bory / w zmierzch jasny jak struga wina / i pola wielki złoty dzwon / łąki wierzbowe fujarki / zabrała nocą czarna dłoń / jak chłopka z płota garnki / błysły tylko paznokcie gwiazd / w jeziorach i na wzgórzach / w srebrnej kołysce usnął świat / wsłuchany w ciszy rzewne lulaj. Poc Poez 148.

BIBLIOGRAFIA: Bartmiński Jerzy, „Niebo się wstydzi”. Wokół ludowego pojmowania ładu świata, [w:] *Kultura, literatura, folklor. Prace ofiarowane Profesorowi Czesławowi Hernasowi w sześćdziesięciolecie urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. Marek Graszewicz, Jacek Kolbuszewski, Warszawa 1986, s. 96–106; Bartmiński Jerzy, *Dom i świat – opozycja czy współdziałanie*, [w:] *Dom w języku i kulturze*, red. Grażyna Sawicka, Szczecin 1997, s. 11–12; Bel Nar 7–309, 411–527; Bel Vol 554–557 (*Karcina svetu, Kasmogonija, Kosmologija*), 560 (*Madel’ svetu*), 565–566 (*Narodnaja metearalogija*); Bylina Stanisław, *Obraz zaświatów w chrześcijaństwie zachodnim u schyłku średniowiecza*, *Kwartalnik Historyczny* 1986, t. 93, nr 1, s. 35–43; Chev Dic 3/227–230; Chodorowska Iwona, *Świat żywych i umarłych*, „Polska Sztuka Ludowa – Konteksty” 1998, t. 52, z. 2, s. 91–95; Civjan Tamara V., *Lingwistyczne osnovy balkanskoj modeli mira*, Moskva 1990; El Trak 361–364, 397–400; El Sac 65–70, 240; Gey Mit 44–158; IvTop Issl 4–30; Kowalska-Lewicka Hanna, *Wątki kosmogoniczne we wschodniosłowiańskiej i polskiej pieśni ludowej*, „Acta Literaria” 1981, t. 7, s. 187–205; Leem Mit 29, 33, 113, 161, 247; Lur Słow 278–279; Majerczyk Maria, *Binarna opozycja semantyczna „tu” i „tam” w konstruowaniu wizji świata pogrzebowego (faza przejścia)*, „Polska Sztuka Ludowa – Konteksty” 1996, t. 50, s. 98–100; Mianek Adrian, *Stworzenie świata w folklorze polskim XIX i początku XX wieku*, Toruń 2010; Miceva Eugenia, *Świat i antyświat*, „Etnolingwistyka” 5, 1992, s. 31–43; Niewiadomska Maria, *Ludowa wizja kosmosu w gminie Głuchów*, ŁSE 1981/139–157; Renik Krzysztof, *O kontaktach ze zmarłymi – ludowe wyobrażenia*, „Polska Sztuka Ludowa” 1986, nr 1–2, s. 31–39; Ryszkiewicz Marcin, *Matka Ziemia w przyjaznym Kosmosie. Gaja i zasada antropiczna w dziejach myśli przyrodniczej*, Warszawa 1994; Salij Jacek, *Znaczenie biblijnej nauki o stworzeniu świata dla kultury europejskiej*, [w:] *Biblia a kultura Europy*, red. Maria Kamińska i Eliza Małek, t. 1, Łódź 1992, s. 9–16; Sokolski Jacek, *Staropolskie zaświaty*, Wrocław 1994; Simonides Dorota, *Śląski antropocosmos ludowy*, „Kwartalnik Opolski” 1989, nr 3–4, s. 5–19; Szyjewski Andrzej, *Religia Słowian*, Kraków 2003, s. 27–136; Tołstaja Swietłana M., *Magiczne funkcje negacji w tekstach sakralnych*, „Etnolingwistyka” 13, 2001, s. 117–125; Tomicki Joanna i Ryszard, *Drzewo życia. Ludowa wizja świata i człowieka*, Warszawa 1975; Tomicki Ryszard, *Słowiański mit kosmogoniczny*, „Etnografia Polska” 1976, t. 20, t. XX, z. 1,

s. 47–97; Tomicki Ryszard, *Ludowa kosmogonia dualistyczna Słowian w świetle samojedzkich mitów stworzenia*, „Etnografia Polska” 1979, t. XXIII, z. 2, s. 169–184; Toporow Władimir, *Wokół rekonstrukcji mitu o jaju kosmicznym (na podstawie baśni rosyjskich)*, [w:] *Semiotyka kultury*. Wybór i oprac. Elżbieta Janus i Maria Renata Mayenowa, Warszawa 1977, s. 132–146; Toporov Vladimir N., *Model' mira*, [w tegoż:], *Mirovoe derevo. Univesla'nyye znakovye komplekсы*, t. 2, Moskwa 2010, s. 404–421 [rozszerzona wersja artykułu z: Mif Tok 1982]; Wasilewski Jerzy, *Po śmierci wędrować*, Teksty VIII, 1979, z. 3, s. 97–120, nr 4, s. 58–84; Wróblewski Tadeusz, *Pojęcia o świecie*, [w:] *Kultura ludowa Wielkopolski t. III*, pod red. J. Burszty, Poznań 1967, s. 505–540; Zowczak Magdalena, *Znaki końca świata w wierzeniach ludowych*, [w:] *Apokryfy Nowego Testamentu. Listy i Apokalipsy chrześcijańskie*, red. ks M. Starowieyski, Kraków 2001, s. 129–133.

→ BURZA, DESZCZ, DUNAJ, GÓRA, GWIAZDA PÓŁNOCNA, KAMIEŃ, NIEBO, PIORUN, PODZIEMIE, POTOP, SŁOŃCE, SREBRO, WIATR, WIR POWIETRZNY, WODA, TAMTEN ŚWIAT, ZIEMIA, ŹRÓDŁO.

Izabela Bartmińska, Jerzy Bartmiński, Ewa Pačławska, Monika Źuk